

Türkiye'yi nasıl bir gelecek bekliyor?

İlhan Tekeli,
Ömür Sezgin,
Gencay Şaylan,
Raşit Kaya,
Galip Yalman,
Özcan Kesgeç

I. Güneli 7
tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

düşmana inat bir kitap daha

Kağıda, malzemeye zam üzerine zam getiriliyor. İsteniyor ki, kitap yayınlanmasın, ilerici ve demokrat yayınevleri teker teker kapansın. İşte bunun için diyoruz ki, DÜŞMANA İNAT BİR KİTAP DAHA...

Bu kampanyamıza sizler de, BİR KİTAP DAHA, diyerek katılın, katılın ki, çabalarınızla yeniden bir kitap daha basılabilsin, okunabilsin. HAYDİ...

%50
İndirim
1 Haziran'a Kadar

Kim Korkar Matematikten, N. Tepedelenlioğlu, 1260 lira.
Asimov Açıklıyor, 2625 lira.
Nükleer Tehlike, Haluk Gerger, 1680 lira.
Edebiyat Barış Özgürlük, Aziz Çalışlar, 3360 lira.
Edebiyat Bilimi 1, Pospelov, 2500 lira.
Edebiyat Bilimi 2, Pospelov, 4000 lira.
Türkiye Barış Derneği Davası-Sorgular, 4000 lira.
Sanat Edebiyat Üstüne, Nazım Hikmet, 4200 lira.
Topluluk ve Birey 1, Petrovski, 2000 lira.
Topluluk ve Birey 2, Petrovski, 1890 lira.
Felsefe Nedir?, 2100 lira.
Kapitalizm Nedir?, 2310 lira.
Yenilenme ve Kadro Politikası, Gorbaçov, 1260 lira.
Nükleer Silahsızlanma ve Barış, Gorbaçov, 945 lira.
Ekim ve Perestroyka, Devrim Sürüyor, Gorbaçov, 1350 lira.
Ekonominin Köklü Yenilenmesi, Gorbaçov, 1350 lira.
Barış İçin Yazdılar Çizdiler, Derleme, 1900 lira.

Aykırı Yaşamak, Şükrü Erbaş, 1200 lira.
Yolculuk, Şükrü Erbaş, 735 lira.
Günlerimiz, Yağmur Atsız, 735 lira.
Yine de Gülümseyerek, Nihat Behram, 2625 lira.
Dingin ve Kuşkusuz, Kemal Durmaz, 735 lira.
İçerden Dışarıya Sevgilerle, 1470 lira.
Görülüşür Hapishaneden Mektuplar, 1680 lira.
Sovyet Romanı, Mümtaz İdil, 1250 lira.
Öğrenci Dernekleri, Serdar Can, 500 lira.
Öğrenci Kiyımı, Selim Demirci, 400 lira.
Filistin ve Siyonizm Trajedisi, 1500 lira.
Güney Afrika Cumhuriyeti, Gürhan Uçkan, 3150 lira.
El Salvador'da Devrim, 1470 lira.
Güneyde Söyleşiler, Marta Traba, roman, 2520 lira.
İki Oyun, Gorki-Schneider, tiyatro, 1680 lira.
Palmiro Togliatti, Yaşam Savaşımı, 3360 lira.
Steinberg, karikatür, 1575 lira.
Barış ve Savaş Sorunu Üzerine, Einstein-Freud Yazışması, 250 lira.

BİLİM VE SANAT
KITAPLARI

YARIN
YAYINLARI

İsteme ve havale adresi: Asmalıçeşme sk. 14/2, Binbirdirek, İstanbul. Not: Ödemeli istekte bulunmayınız, toplu istekleriniz için ederi posta havalesiyle gönderiniz, yayınevlerimize bildiriniz.

BİLİM ve SANAT

Sahibi
BİLSAN Basım - Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:
İLHAN ALKAN

Genel Yayın Yönetmeni
VARLIK ÖZMENEK

Genel Yayın Danışmanı
GÜNEY GÖNENÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
MAHMUT T. ÖNGÖREN

Yazışma adresi: Sümer Sokak 36/1-A Kızılay-
ANKARA Tel: 230 59 45 Posta Çeki No: 12526-1
• İzmir Temsilcisi: **Haluk DÖLENEKEN** • İsveç
Temsilcisi: **Gürhan UÇKAN** Box: 38045 10064
Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: **Duran TAŞ-**
TAN Alemannen Str. 1 404 Neuss • İsviçre Tem-
silcisi: **Hasan DEMİRCAN** Postfach 56 5614
Sarmenstorf • İngiltere Temsilcisi: **Mustafa YAŞA-**
CAN 11 Nevill Rd. N 16/London • Kıbrıs Temsilci-
si: **Sevgül ULUDAĞ** 19 Necmi Alkiran Sk.
Lefkoşe/Kıbrıs • Dergi: **Yeşim**, Tel: 117 57 52 •
Sayfa Düzeni: **Erdal TAŞKESEN** Tel: 230 58 52
• Film: **Arsu Ofset** Tel: 229 76 92 • Baskı: **Daily**
News Ofset Tesisleri • Dağıtım: **Hür Dağıtım** Tel:
511 91 10 (10 Hat) Abone: Yıllık 6000 - Altı Aylık
3500 - TL Avrupa Yıllık 40 DM - ABD (Uçakla) 30
Dolar, Avustralya 35 Avustralya Doları.

TOY KUŞU DEĞİLDİR BU HALK Varlık Özmenek	4
Panel: TÜRKİYE'Yİ NASIL BİR GELECEK BEKLİYOR? İlhan Tekeli, Ömür Sezgin, Gencay Şaylan, Raşit Kaya, Galip Yalman/Özcan Kesgeç	6
KARA ENTERNASYONAL VE OPUS DEİ Selçuk Uzun	19
VERGİ ALANINDA NE YAPMALI YA DA SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN İPUÇLARI Oğuz Oyan	22
SÖZLEŞMELİ PERSONEL UYGULAMASI Musa Özdemir	25
PATATES'İN ÖYKÜSÜ Dr. Erdal Atabek	28
KANSERİN BESLENMEYLE İLİŞKİLİ OLDUĞUNU BİLİYOR MUYDUNUZ? Sabahattin Ögün - Aysun Umay	30
Okuyucularımızdan / İsmail Kelleci	33
MATEMATİĞİN EMEKLEME ÇAĞI ÜZERİNE Dr. Ali Nesin	34
AZINLIK OYLARIYLA İKTİDARA GELMEK Sinan Sönmez	37
SIYASİ GÖÇMENLER İÇİN DÖNÜŞ GÜVENCESİ İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) açıklaması	38
TEK TİP GİYSİ - TEKDUZE İNSAN Güney Dinç	39
İKİ KİTAP İKİ MAKALE Aydın Aydemir	41
YAHUDİ TRAJEDİSİNDEN SİYONİZM DE SORUMLUDUR Elisabeth Carnerud / Çev. Gürhan Uçkan	44
AMERİKALI ARAŞTIRMACI ALFIE KOHN: "VERİMLİ OLAN, REKABET DEĞİL İŞBİRLİĞİDİR!"	46
TÜRKÇE KORKUSU M. Sunullah Arısoy	47
DÜNYA BALE GÜNÜNE GÜZEL BİR SELAM: İNSANCIK Müşerref Hekimoğlu	48
S.S.C.B. TİYATROSUNDA PERESTROYKA HAREKETİ Ayşegül Yüksel	50
ÖZNELLİĞİN KEYFİ Semih Acar	53
İSTANBUL SINEMA GÜNLERİNDEN BİR DEMET Dr. Hüray - Caner Fidaner	54
8 MAYIS SİZE NEYİ ANIMSATİYOR? Mümtaz İdil	56
"BUNALIMIN DİYALEKTİĞİ" Bilim ve Sanat	58
DÜŞÜNCE VE ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN... İHD'nin açıklaması	57
ÇİZGİLERİYLE: Nezh Danyal FOTOĞRAFLARIYLA: Ahmet Bülent	

Toy Kuşu Değildir Bu Halk

Varlık Özmenek

Toy kuşunu bilir misiniz, ya da hiç duydunuz mu? Kolay bilinen, duyulan bir kuş olmadığı için "avladınız mı?" diye sormuyorum.

Bırakın avlamayı, ben de, ne bilirdim, ne de duymuştum.

Yıllar önce Konyalı avcı dostlardan dinlemiştim. Toy kuşu, avcıların söylencesi; avcıların düşlerini süsleyen bir av.

Her avcının gönlünde bir Toy kuşu vurmak yatarmış. Vurdum! diyenlerin ne ölçüde doğru söyledikleri tartışmalı; Toy vurmaya avcı denmezmiş!...

İlk kez duyuyordum. Vurmak-kırmak değil, konmak olsa mübarek Zümrüt-ü Anka kuşu!..

— Eti mi, tüyü mü, kemiği mi makbuldür, diye sormuştum. Hiçbiri değildi. Toy'un gizemli erişilmezliği, ne etinde, ne tüyünde, ne kemiğinde saklıydı...

Ya neydi?

Avcı öykülerinde (evrensel doğallığıyla) her zaman biraz abartma vardır ya. Duyduklarımı anlatırken, ister istemez benim payıma da düşeni hoş görün.. Ben diyeyim iki yüz metreden, siz deyin beş yüz metre öteden serçe parmağınızı oynatsanız uçup ı açarmış!.. Onun için de, vurmak ne kelime, ne ile yaklaşmak mesele! Ürkek mi ürkek; huylu mu huylu!

— O zaman, bu kuş vurulmaz! deyip kestirip atmıştım.

Saflığıma avcı dostlar bilgece gülümsemişler, Toy kuşunun esrarını, daha doğrusu doğasından gelen ve kendisini elde edilebilir kılan bir zaafını anlatmışlardı. Dehşet bir şey:

Toy kuşu, "dönen şey"lere vurgundu!..

Örneğin, bir araba tekerleği. Toy'un gözü dalıp gidiyordu. Tekerlek dönüyor, Toy bakıyor, tekerlek dönüyor, Toy bakıyor, bakıyor, dönüyor, dönüyor, dalıyor, kendinden geçiyor... Menzile girip, tetiği çektin mi, çektin!..

Konya ovasının avcılarının yıllar önce anlattıkları bu söylencesel Toy kuşu öyküsü, işin içine sportmenlik dışı bir ayrıntı girse bile, doğa-insan ilişkilerinde karşılıklı bazı zarif öğeler taşıyor.

Ama siz kalkıp da, 21. yüzyıl eşliğinde yeryüzünün Anadolu kara parçasının ekonomisini, siyasetini, kültürünü silindirden geçirdikten sonra, depolitizasyon düzlüğünde toplumu TOY sa-yarsanız!..

Bu "düz"lük, NATO ülkeleri kaynaklı 900 bine yakın silahın Anadolu'ya taşınmasıyla toplumsal yaşamın, gençlerin, işçilerin, öğretmenlerin, aydınların kırıdırılmasıyla çıt şturulmadı mı?

Tarihin tekerleği bu ülkede 80'li yıllarda nasıl döndü acaba? Elbette ölçülü, uygar biçim ve biçimler içinde tartışılmasında yarar vardır.

Ancak şu da çok açıktır ki, Türkiye'de bu yıllarda tarihin tekerleğinden çok dümen ve fırladık döndürüldü.

Siyasal katılım, örgütlenme, düşünme, sendikal hak ve özgürlükler mi silindirleniyordu?

— Terör gelir!
Zam üstüne zam mı?
— Ekonominin gereği!
Üniversite, bilim özgürlüğü mü?
— Terör gelir!
Gerileyen ücretler, duran yatırımlar sanayileşmeden yüz geri mi?

— Ekonominin gereği!
Hak, hukuk, anayasa?
— Terör gelir!
Gelir dağılımı mı? 30 yıllık devlet memuru 5 milyon emekli ikramiyesi alırken, papatya gecesindeki şarkıcıya 5 milyon mu?

— Ekonominin gereği!
Seçim mi, alternatif mi?
— Terör gelir!..

Anadolu kara parçasında iki fırladığın seyrine mahkum Toy kuşu konumuna itilmeye zorlandı toplum.

Akla hayale gelmedik şeyler başa geldi. Bağımsızlık savaşımı geleneği olan bir ülkede, okyanus ütesi karar masalarının hesap ve planlarına bakılır oldu. Bağımsızlık marşı cezaevlerinde işken-ceyle söylenen mazlumun ahı oldu.

"İlim Çin'de ise ara bul" göreneği ile "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller yetiştirmeye koşan bir topluma yıllar boyu televizyon ekranlarında ki-

taplarla, silahlar ve bıçaklar yan yana gösterildi. Her türlü zam vahşetinin üstünde kağıda yapılan akıl almaz zam'lar gündelik saldırı dalgalarına dönüştü.

Sevr'leri, ulusal kurtuluş ve bağımsızlık ateşiyle yakıp çağdaş uygarlığa atılım yapan bu topluma Türk-İslam Sentez'leri barikatları örüldü 21. yüzyıl eşliğinde.

Daha düne kadar "yoksul" sözcüğünü hakaret şeklinde algılayan bu toplumun insanı meydanlarda "açız" diye bağırma, çırılçıplak soyunup sokaklarda umarsız protesto eylemleri yapmaya başladı.

250 bine yakın insan cezaevinden geçirildi, 4,5 milyon insan fişlendi. 6 yıl hapsi istenen ve davası süren gencecik insan 8 yıldır tutuklu!

Bilim ve Sanat'ın sokulmadığı hapishanede Rıza Nur okutturuldu; okutturuluyor.

1982'de, Uluslararası Af Örgütü'nün, "Türkiye'de işkenceden 60 kişi öldü" iddiasına, Devlet Bakanı "hayır, 15 kişi" diye yanıt verdi. Aradan altı yıl geçti...

Yandaş olmayan basın muz'ır, maksatlı, yalancı ilan edildi. Sonunda en büyük gazetenin sahibinin bile tepesi attı ve şöyle dedi:

"Bu ne kişiliksiz düzendir ki, parmağınızın bir işaretiyle pazar günü olmasına rağmen savcılar çalışır; gazete toplatır... Bu ne onurdan yoksun devlet kuruluşlarıdır ki, yine bir göz kırpmanızla, kağıdımıza katmerli zammı bindirir..."

Ama doğrusu her şey de göstere göstere yapıldı. Depolitizasyon! dendi. "2,5 parti, 2,5 gazete kalır" dendi.

İnsan, emek, düşün varlığı böylesine hırpalanan ve sürekli kendisine "dış düşmandan çok iç düşman var" diye seslenilen bir toplum Toy kuşu olsa çoktan vurulmuştu. Sürü olsa çoktan ağıla tıkulmuştu. (Burada bir not düşmeye izin ver sevgili okuyucu. 18 yaşında hapishaneye girip 50 yaşında görünecek kadar işkence, eziyet görüp, çarptırıldığı 15 yıl mahkumiyetin 6 yılını çeken, çocuğum yaşındaki bir hanım hükümlü, gazetecilere iki saat açılan cezaevinde şöyle diyordu: "Eski usul işkence yok ama, şiir kitabı sokmuyorlar içeriye. Günlük gazeteler sabah değil, akşam saatlerinde veriliyor bizlere. Bu işkenceyi yaşıyoruz şimdi..." Olağanüstü dönemin olağanüstü sorgu ve yargı yöntemleriyle hüküm giyen o gencecik insanın ne yazık ki, çoğu kişiye ayrıntı gibi gelen düşün düzeyi ve insanlık onuru beni çok duygulandırmıştı. Milyarlarla dönen gazeteler, cezaevlerine de, sabah girmeleri gerektiğinin savunmasını yapmıyorlardı da, isimsiz Zehra Kürkçü adlı dört duvar arasındaki o gencecik yurttaş yapıyordu

bu çağdaş onur savaşımını... Böylesi insanlara sahip halk büyük halktır; diyorum.)

1 Mayıs 1977

1 Mayıs 1988...

İki yıl önce Bilim ve Sanat'ın 65. sayısındaki yazımızda şöyle diyorduk:

"1 Mayıs İşçi Bayramı 1977 yılı kutlamaları kana bulandı. Mitingde işçilerin üzerine ateş açıldı. 35 yurttaşımız öldürüldü. Katiller ne arandı, ne de yakalandı..."

... Ve bugün 1977 1 Mayıs'ının katillerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve ülkesi içinde hiç yargılanmaksızın, serbestçe dolaştıkları bir kez daha hatırlanabilir..."

Bugün bir kez daha hatırlanabilir.

Sevgiyle, dostukla...

Özür: Geçen sayımızda Sayın Tahsin Saraç'ın adı hem "İçindekiler" sayfamızda hem de kapığımızda "Tahsin Yücel" olarak çıkmıştır. Bu hatamız nedeniyle Sayın Saraç, Sayın Yücel ve okuyucularımızdan özür dileriz.

B.S.

aziz nesin KORKUDAN KORKMAK çıktı!

Kapitalistler kendileri herkesten çok daha iyi bilirler ki, sermaye dünyanın ve tarihin en korkak varlığıdır. Kendisi korkak olan sermaye, yaşayabilmesi için korkutmak, korkudan korku üretmek, kendisi için korkulan bir ortam yaratmak zorundadır. Sermaye, korkudan korku duyulan bir ortamda varlığını sürdürebilir.

değerli kitaplar yayımlar.

Türkiye'yi Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?

İlhan Tekeli, Ömür Sezgin, Raşit Kaya, Gencay Şaylan, Galip Yalman / Özcan Kesgeç*

□ **Özcan Kesgeç**- Tartışmayı kısa bir soruyla açıyorum: Türkiye'yi nasıl bir gelecek bekliyor?

□ **İlhan Tekeli** - Tartışmayı üç farklı noktada geliştirebiliriz: Bir tanesi, Türkiye'nin içinde kurulan, geleceğe yönelik senaryolar nelerdir; iki, bu konuda Türkiye'nin dışında kurulan senaryolar nelerdir?

Belki, bunlardan da önemli olan bir üçüncü senaryo daha kurulabilir. Dünyanın bugün içinde yaşadığı bir teknolojik devrim var. Türkiye'nin, buna yaklaşımda geri kalması, bunu ciddiye almaması dolayısıyla kendiliğinden sürüklendiği ve gelecekte Türkiye'yi birçok sorunlara itecek bir senaryo bu. Yani Türkiye için diğer iki senaryodan bir anlamda bağımsız, yaşanmakta olan bir devrimi kavrayamamasından doğan bir geri kalmışlık senaryosu söz konusu. Bu senaryoları, 12 Eylül'de Türkiye'de oluşturulan ideolojik çerçeve açısından nasıl ele alabiliriz, diye bakmaya çalışacağım.

Türkiye'nin içindeki senaryo oldukça net gözüküyor. Temel ögesi gayet açık. Türkiye'yi sermayenin hegemonyasında tutacak bir ideolojik çerçevenin oluşturulması söz konusu. Bu iki

yönde çalışıyor: Bir taraftan, yaşanan ekonomik bunalımın içinde alınan ekonomik önlemler, Türkiye'de, sermaye sınıflarının yeni bir yapılanma içerisinde güçlenmesini sağlarken, diğer taraftan toplumun geniş kesimlerini pasifize edecek mekanizmalar kuruluyor. Bunların bir kısmı kurumsal, yönetsel baskı mekanizmaları, bir kısmı da ideolojik mekanizmalar. Bu ideolojik mekanizmaların da en kristalize edilmiş şekli Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam sentezi içinde ortaya çıkıyor. Açıkça görülüyor ki, bunun temel ögesi İslam. Ve din, sermayenin hegemonyasına büyük kitleleri razı etmenin mekanizması olarak kullanılıyor. Bir taraftan, örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı kalkıp diyor ki, "bir milyon bilgisayar alacağım, Türk çocukları bilgisayarla oynayacak", gelecekte ileri bir teknolojiye uyum sağlanacakmış gibi bir tavır söz konusu. Diğer taraftan da Aydınlar Ocağı imanla aklı birleştiren bir "bilim" anlayışı içinde Milli Eğitimi formüle etmeye çalışıyor. İmanla aklın birleştirilmesi için, somut olarak din derslerinin bütün diğer derslere taşınması öngörülüyor. Bu, gayet açık bir skolastik düşünme tarzı. Milli Eğitim için formüle edilen ideolojik çerçevenin işte böyle ikili bir yönü; bir anlamda ileri teknolojik görünüm gibi bir yönü, diğer taraftan da skolastiğe dönen bir yönü var. Demin dediğim, Türkiye'nin teknolojik devri-

me karşı vaziyet alışındaki senaryo bakımından da, bu ele alış önemli görünüyor.

Eğer içindeki mekanizmayı böyle alırsak; ekonomik önlemler ve bu ekonomik önlemler etrafında yaratılan özel sektörcülük, fırsatçılık v.s. gibi değerlerle bunun arkasındaki din anlayışının hep beraber, Türkiye'yi bugün, büyük bir bunalıma yaklaştırdığı söylenebilir. Yeni bir alternatifin kitlelere sunulması da giderek zorlaşıyor. Örneğin bugün, sosyal demokratların temel açmazlarından biri; bence, alternatif üretmiyor olmaları. Gerek ideolojik, gerek ekonomik tedbirlerle ilgili oluşuma karşı, büyük kitlelerin desteğini alacak bir alternatif çıkarmıyorlar. Böyle bir alternatifin bu tür büyük kitle partileri tarafından ortaya çıkarılabileceği ancak büyük bir bunalımın sonunda olacak, gibime geliyor. Tabii bu, içe dönük bir yorum.

Türkiye'nin içine sürüklenmek istendiği dış senaryoların ise bence üç yönü var. Bir tanesi Ortadoğu'yla ilgili yönü. Ortadoğu'da Türkiye'ye yeni bir rol verilmek isteniyor; ama Türkiye'nin geçmişteki deneyleri, mevcut iktidarı oldukça temkinli davranmaya itiyor. Büyük güçlerin ikisinin birden anlaşması olmadan Türkiye'nin Ortadoğu'da bir macera araması mevcut iktidar bakımından bile gündeme getirilemeyecek bir konu gibi görünüyor.

Dış senaryo bakımından önemli olan ikinci nokta bence şu; merkez ve

Fotoğraflar: Ahmet Bülent

Ömür Sezgin (sol başta), İlhan Tekeli, Özcan Kesgeç, Gencay Şaylan, Raşit Kaya ve Galip Yalman dergimizin Ankara Merkez Bürosunda, "Türkiye'yi Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?" konulu panelde.

borçlu çevre ülkeler arasındaki ilişkiler açısından Türkiye, diğer çevre ülkelerinden farklı bir yerde duruyor. Dış borçlarını ödemede diğer ülkeler kendi aralarında bir bütünleşme ararken ve çözümü bu bütünleşmede bulmaya çalışırken Türkiye çok farklı, oportünist bir noktada duruyor. Bir miktar borç ödeyip, bir uslu çocuk olarak, merkez ülkelerden daha çok pay alma yoluna sapıyor: yani çevre ülkeler arasındaki dayanışma içinde yer alarak borç sorunu için çözüm arama yerine daha çok, fırsatçı bir çözüm peşinde.

Üçüncü nokta olarak, AET ile ilişkiler meselesi var. Türkiye'nin bütün isteklerine rağmen AET kendi periferisini daha fazla büyütme istemiyor. Türkiye'yi gelecek için bir yedek pazar gibi tutuyor ve bu noktada Türkiye'nin bu siyasal bariyeri aşması mümkün görünmüyor. Avrupa'nın gelişmesi içinde yeniden büyük bir emek ihtiyacı doğarsa, belki, yeni bir formülasyon ortaya çıkabilir.

Demin söylediğim üçüncü senaryoya gelince: ben Türkiye'nin bu üçüncü senaryodaki durumunu biraz Osmanlıların Abdülaziz dönemindeki durumuna benzetiyorum. Dünya o zamanlar büyük bir endüstri devrimi ya-

şıyorken Osmanlı devleti bu devrime karşı nasıl vaziyet aldıysa bugünkü Türk hükümeti de yaşanan teknolojik devrime karşı aynı biçimde vaziyet alıyor. Yani Abdülaziz'in donanma kurması ile bizimkilerin bir milyon bilgisayar almaları aynı şey. Nasıl kullanılacağını bilmeden ve yaşamakta olan teknolojik devrime karşı bir strateji geliştirmeden bu devrimin nasıl parçası olunur? Konuya tüketici eğilimi ile yaklaşıyor. Böyle yaklaşıldığında bu senaryonun sonucu da gayet açık gözüküyor: geçmişte sanayi devriminde nasıl bir konuma düştüysek, yaşanan bilim ve teknoloji devriminde de aynı noktaya düşeceğiz.

□ **Ömür Sezgin**- Ben sorunu, belki biraz keskin biçimde ifade edeceğim. Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalım tamamen kapitalizmin bunalımıdır. Ama bunun Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkeye özgü iç sorunlardan, Türkiye'nin uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesinden kaynaklanan yanları var. Böyle bir ülkede kapitalist gelişme demokratik düzen içinde olmuyor -demokratik düzen derken de en azından, kişilerin haklarını rahatça isteyebildiği, en başta grev hakkının, dernekleşme hakkının olabildiği bir düzeni kastediyorum- bu modelin iş-

lemeyeceği ortaya çıktı. Baştan beri kapitalist gelişmenin seçilmiş olması- na rağmen bu, normal demokratik düzen içinde sağlanamıyor, sistem tıkanıyor. Türkiye kapitalizminde iki şey var: bir defa yeterince gelişmemiş bir kapitalizm söz konusu, yeterince gelişmediği için de gelişmesini sağlayacak ideolojiyi kendisi üretilmiyor. Ama diğer yandan da yeterince gelişmiş; çünkü, bu sistem içinde kendisine karşı çıkacak güçleri bir ölçüde susturabiliyor. Böyle olunca da ister istemez kapitalist modelden vazgeçilemiyor. Bu, baskıya yol açıyor; baskı içinde bir ölçüde yürüyebiliyor ama sonunda yine tıkanıyor. Kaldı ki uluslararası konjonktür içinde bu baskı da sürekli olamaz; baskı sürekli olmayınca da bu baskı rejimleri, ister istemez, kendileri bir ideoloji üretmek zorundalar, 12 Eylül'ün en büyük çabası da bu ideolojiyi üretmekti. "Atatürkçülük" adı altında işte bu işlevi görececek bir ideoloji yaratılmak istendi.

Bu ideolojiyle ne yapılmak isteniyor? Her türlü tartışma ortadan kaldırılıp bir akıl meselesi ortaya atılıyor; "akıl yolu birdir" gibi tekerlemelerle, "herkes bilime inanırsa bu iş çözülür" türünden laflarla beyinlerin yıkanmasına çalışılıyor. Hükümetin

(*) Panelimize katılanlar toplumsal-siyasal bilimler dalında çalışmaları olan, bu dalın uzmanı kişiler; Prof. Dr. İlhan Tekeli ve Doç. Dr. Raşit Kaya ODTÜ öğretim üyesi, Doç. Dr. Gencay Şaylan ve Galip Yalman ODTÜ eski öğretim üyesi, Doç. Dr. Ömür Sezgin ise SBF öğretim üyesidir. Paneli deneyimli sendikacı Özcan Kesgeç yönetti.

ağzından sık sık duyduğumuz, "ekonomi neyi gerektiriyorsa biz onu yaparız", bugün resmi ideoloji haline gelmiştir. "Atatürkçülük" adı altında yapılan da bunu daha kapsamlı destekleme çabasından öte bir şey değildir. Ama benim kanaatime göre Atatürkçülük bu işlevi yerine getiremeyecektir. Çünkü, bunu kapsayacak şekilde değildir. Tabii boşlukta da kalınamayacağı için, başka bir ideolojiye daha gerek olacaktır, o da din olabilir. Bir takım çalkantıların içerisinde bugün din ideolojisi yükselmektedir.

İlhan Tekeli: "Radikallik eğilimi geliştikçe, kontrol edilemeyen yaygın siyasal hareketlere dönüştükçe dengenin daha halk lehine kurulması kaçınılmaz olur. Bunalımlar hem sorundur, hem de yaratıcılığın kaynağıdır."

Değineceğim bir başka nokta var. Türkiye bir çıkmaza girdiği an dünyada da sol ideoloji açısından başka bir çıkmaz yaşanmaktaydı; büyük ölçüde konjonktürel bir gerileme görülmüyordu solda. Türkiye'de kapitalizm bunalıma girdiği zaman, uluslararası planda da solun sanki iflas ettiği imajı yaratılmış-

tı. Tabii, bu düzeni savunanlar için solun sözünü ettiğimiz çıkmazı bulunmaz bir fırsattı; böylece sosyalizmin iflas ettiği Türkiye'de kolayca sunulabilirdi. Ancak bu, konjonktürel bir gerilemedir, ve şimdiden ileriye dönük bir gelişme olduğu sezilmektedir. Türkiye'deki model arayışları da büyük ölçüde uluslararası plandaki bu ideolojik gelişmelerin etkisi altında kalacaktır.

□ **Özcan Kesgeç-** Dinsel akımlar konusundaki çalışmalarını da göz önünde tutarak Gencay'a bir soru yöneltmek istiyorum: 12 Eylül sonrası "istikrarlı" bir toplum yapısı, temel amaçlardan birisi. Buradaki "istikrar", açık ki, tekelci burjuvazinin hiçbir engelle karşılaşmayacağı, dışta ise ABD'nin özellikle Ortadoğu açısından Türkiye'ye biçtiği konum itibarıyla onunla çelişkiye düşmeyecek bir yapı. Bu, insanların haklarına razı olduğu, konumlarını kabullendiği, istemlerde bulunmadığı bir toplum yapısını içeriyor. Din unsuru, bu oluşumun sağlanmasında en büyük etken olarak kullanılmaya çalışılıyor. Bir politik hareket olarak, İslami hareketin yapısı, doğası böyle bir oluşuma malzeme olarak kullanılmaya ne oranda elverişli, konuyu bunu da içine alabilecek biçimde değerlendirir misin?

□ **Gencay Şaylan-** Evet, Türkiye'nin geleceğinden söz ederken, İslami hareketlerin gelişmesini de mutlaka göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Ben iki ana boyut üzerinde durmak istiyorum. Bunlardan bir tanesi siyasal boyut, diğeri kültürel boyuttur. Önce siyasal boyuttan neyi kastettiğimi ana hatlarıyla ortaya koyacağım; ikinci turda da İslami hareket de dahil olmak üzere kültürel boyut yani ideoloji meselesi üzerinde duracağım.

Çok açık genel bir siyasal olgu var: Otoriter toplum v.b. yaklaşımları bunun içinde düşünmek gerekiyor. Bu olgunun evrensel bir özelliği var; ben buna bir sözcük buldum: "demokratikleşmeden kaçış" diyorum. 1970'lerde başlayan büyük bunalımın siyasal alandaki sonuçlarından bir tanesi bu demokratikleşmeden kaçış oldu. Özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde bunu daha iyi görmek mümkün. Günümüz dünyasında belki sosyalist sistem hariç, çünkü orda tam tersi bir gelişme var, perestroyka ve glasnostu artık herkes biliyor, ama onun dışında demokratikleşmeden kaçış evrensel bir özellik taşıyor gibi. Bir bu-

nalım sonucu olarak, "refah devleti"-nin çöküşü ya da gerilemesi sınıf partilerinin etkinliklerini yitirmesi, yani çoğulculuk mekanizmasının belli ölçüde işlevini yitirmesi, demokratikleşmeden kaçış dediğimiz oluşuma yol açtı. Bu, kurulu düzenin alternatifsizliği biçiminde tanımlanabilir. Yani herhangi bir düzen alternatifi ya da siyasal hareket, toplum içinde artık etkin ve kazanma şansına sahip gözüküyor. Nitekim bu eksikliğin ortaya çıkmasından sonradır ki kurulu düzene karşı, etkin siyasal muhalefetin o zamana kadar marjinal hareketler arasında sayılabileceğimiz kadın hareketi, çevre hareketi şeklinde geliştiğini görüyoruz. Aslında bunlar kurulu düzene karşı doğrudan bir eleştiri getirmiyorlar, ya da eleştiri getirebilirler. Böylece, bütün dünyada, evrensel olarak bir demokratikleşmeden kaçış sürecinin izlenmesi mümkün. Nitekim yazılanlara, çizilenlere baktığımız zaman herkesin bundan tedirgin olduğunu, bunu tartıştığını görüyoruz.

Bunun böyle olmadığı yerler de var; özellikle 3. dünya ülkelerinde 80'lerden sonra bir farklılaşmanın ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin Latin Amerika'da askeri diktatörlüklerin arka arkaya yıkılması ve Latin Amerika tarihinde az görülür bir biçimde çok partili hayata dönülmesi söz konusu. Yani, 3. dünya ülkelerinde bu demokratikleşmeden kaçış, tersine de çevrilebiliyor. Latin Amerika bunun örneklerinden birisi; maalesef Türkiye'yi ben bu örneğin içerisine alamıyorum. Türkiye'de demokratikleşme yönünden bir gelişme olmadığını ve en kötüsü de gelişme alternatifinin, gelişme umudunun çok zayıf olduğunu söylemek gerekiyor.

Bu kötümser bir bakış mı? Evet kötümser bir bakış. Peki, nereden kaynaklanıyor bu kötümser bakış? Türkiye'nin koşullarından, içinde yaşadığımız dinamiklerden kaynaklanıyor. Demokratikleşme talebi kimden gelir? Demokratikleşme demek kurulu düzenin değişebilirliğinin tartışılması demektir. Değişebilirliğinin tartışılmasını kim ister? Kimin isteceği açık: kurulu düzende kaybedenler ister. Kurulu düzende kazananların demokrasi konusunda pek acil talepleri yoktur. Olsa olsa bunu bir uygarlık ölçüsü olarak düşünebilirler, destekleyebilirler. Bu anlamda de-

mokratikleşmenin sahibi, müşterisi, itici gücü emekçilerdir, emekçi kesimlerdir. Türkiye'ye bu açıdan bakılınca, doğrusu durum, gelecek açısından pek parlak görünmüyor. Siyasal pasifikasyon Türkiye'de oldukça kolay gerçekleştirilmiş; öylesine kolay gerçekleştirilmiş ki, kırk yıllık profesyonel politikacılarımız bile bundan artık acı acı şikayet ediyorlar.

Nedir bu depolitizasyon? Bunun kuşkusuz tarihsel, sosyolojik, sosyopsikolojik nedenleri vardır. Bunlara şu da eklenebilir: Türkiye'de emekçi kesimler görece zayıftır. Çünkü Türkiye bir küçük üretim toplumdur; maaşla ücretle geçinenler her zaman sayısal olarak azınlıktadır. Onun için de tarihsel geçmişlerinde örgütlenme, mücadele etme, siyasal yaşama katılma, depolitize olmama gibi gelenekleri de oldukça zayıftır.

Gelecek açısından doğrusu insan çok fazla ümitlenemiyor. Demokratikleşme talebi yok, depolitizasyon devam ediyor, siyasal pasifikasyon devam ediyor... Ama sanıyorum burada İlhan'ın bunalım deyimine benim de değinmem gerekiyor. Türkiye'de mevcut sistem kendi kendini üretmiyor. Mevcut sistemin kendini üretmesi için her türlü kurumsal düzenleme yapılmış; 82 anayasası yapılmış, toplum depolitize edilmiş, Türk-İslam sentezi, İslami hareketler gibi gayet etkin ideolojik kontrol araçları geliştirilmiş. Sınıf temeline dayalı politikaların her yerde çıktığı gazetelerimizde hemen hergün yazılıyor; ama yine de, mevcut sistem artık kendi kendini üretmiyor, bunalımdan çıkamıyor. Toplumsal göstergeler gelecek için son derece korkutucu tabloları gündeme getiriyor. Bu çerçevede içerisinde Türkiye'nin kolaylıkla denetlenebilir bir sistem olmaktan çıktığını; dışardaki güç odakları, diyelim ABD için de Türkiye'nin artık kolaylıkla denetlenebilir bir sistem olma özelliğini yitirmeye başladığını düşünüyorum. Türkiye'nin önümüzdeki bir 10-15 yıl içerisinde çok daha büyük ölçekli bunalımları yaşamaya aday bir toplum olduğu, artık düşünülmeli. Uygulanan ekonomi politikaları bunalımı çözmedi. Bunalımın üstünü örttü. Bu ince kabuğun altında bunalımın derinleştiğini söylemek mümkün. Bu bakımdan demokratikleşme yaşamsal bir sorun olma özelliğini taşıyor. Ancak demokratikleşme ile bu bunalımın aşılması söz konusu olabilecektir. Onun

içindir ki, demokratikleşmeden kaçış meselesinin nasıl çözülebileceğinin, taktik ve strateji düzeyinde toplumda düşünülmesi, tartışılması gerekli.

□ **Raşit Kaya-** Gencay'ın konuşmasından karamsar bir tablo çıktı ortaya. Buradan kalkarak ben, başka birkaç noktaya değinmek istiyorum ve başlangıç için, İlhan Tekeli'nin çizdiği senaryolar genel bir çerçeve olarak alınabilir, diye düşünüyorum ama; hemen bazı sorunlar geliyor aklıma: Bu senaryoları olanaklı kılan nedir? Yapısal durum nedir? Niçin bu senaryolar tespit edilebiliyor, gözlenebiliyor da karşı senaryolar üzerinde neler olabileceği söylenemiyor? Burada bir tikanıklık var gibi geliyor bana. Bu önemli soruna herhalde, Ömür Sezgin'in, kendi deyişimiyle keskin, bana göre köşeli belirlemesi bir yanıt olabilir. Gerçekten ortada bir bunalım var. Bilim ve Sanat'ın geçen sayısında "Bunalımın Adı Yok", diye bir yazı yer aldı. Bence yazının kendisinde de asıl adı konmuş ama, galiba, "bunalımın adı değil de tadı yok" ve esas sorun da o. Bu bunalım, Ömür'ün dediği gibi, aslında kapitalizmin bunalımı; Türkiye kapitalizminin bunalımı. Ben buna katılıyorum. Ancak bu bunalımın, yine uluslararası düzeyde, solun, benim de konjonktürel diyebileceğim bunalımıyla bütünleşmiş olması, olayı kapitalizmin bunalımı olarak algılamayı ya da onu aşmanın alternatif bir sistem çerçevesinde düşünülmesini herhalde büyük ölçüde engelledi.

Yine bir başka saptaması var Ömür'ün: Türkiye'de kapitalizm bunalım içinde; ama, kapitalizm aşılamıyor. Buna karşın kapitalizm de bütüncül bir ideoloji üretmek sorunuyla karşı karşıya. Yani kapitalizmi aşacak, sistemi tartışacak güçler ve onların etkili pratiği söz konusu değil; ama, öte yandan da kapitalizmin topluma yön vermek yeteneği çerçevesinde, gördüğüm kadarıyla, ciddi sorunları var. 12 Eylül, Gencay söyledi, tüm düzenlemeleriyle kapitalizm açısından bir çözüm olarak ortaya çıktı, ama onun getirdiği düzenlemeler içinde bile, Ömür'ün belirttiği gibi, kapitalizmin, bunalımı aşması mümkün olmuyor. Dolayısıyla ortada öyle bir durum var ki, Türkiye'de gelecek için umutlu olunamıyor. Bu sadece birey ya da kitleler açısından böyle değil, gördüğüm kadarıyla siyasal örgütler, amaçları, varlık nedenleri umut vermek olan örgütler bile böyle bir umudu taşımak-

tan uzaklar ya da bunu taşımak iddiasında değiller, görünüşleri öyle.

İlhan Tekeli: "Türkiye'nin durumunu Osmanlıların Abdülaziz dönemindeki durumuna benzetiyorum. Dünya o zamanlar büyük bir endüstri devrimi yaşıyorken Osmanlı devleti bu devrime karşı nasıl vaziyet aldıysa bugünkü Türk hükümeti de yaşanan teknolojik devrime karşı aynı biçimde vaziyet alıyor... Böyle yaklaşıldığında sonuç da gayet açık gözüküyor: sanayi devriminde nasıl bir konuma düştüysek, yaşanan bilim ve teknoloji devriminde de aynı noktaya düşeceğiz."

Galiba Özal'ın "alternatifimiz yoktur" demesi bir ölçüde de burdan kaynaklanıyor. Çünkü Özal'ın dışında bir alternatif tarifi yok. Başka bir tarif olmayınca da Özal, "biz ne dersek doğrudur"u belli çerçevelerde sunmaya çalışacak, belli bir retorik geliştirecekti. İşte bu retorik burda sözü edilen "bilim yolu ile sorunların çözülebilmesi" ifadesi ile formüle edildi. Calp, Sunalp ve Özal'ın katıldığı o ünlü seçim öncesi oturumu hep hatırlarız. Özal orda, "Türkiye'nin çözül-meyecek sorunu yoktur. Ancak sorunlara bilimsel ve doğru çözümler üretebilmek gerekir" diyerek Calp ve Sunalp'e karşı büyük avantaj sağlamış ya da en azından böyle değerlendirilmişti. Ama o zamanlar bilimsel çözümlerden söz eden kişi, şimdi artık, yaptığını hadislerle açıklamak, bilim dışı çerçevelere oturtmak, öyle destekler aramak, en azından dışarıya verdiği mesajlarda böyle davranmak durumunda. Öyle olunca da ortaya bir başka bunalım çıkıyor. Bunalım, sadece bizler açısından değil yönetenler açısından da bir bunalım anlamına geliyor. Dolayısıyla çok boyutlu, çok geniş bir bunalımla karşı karşıyayız.

Bu bunalım çerçevesinde, söz konusu senaryoları olanaklı kılan nedir,

sorusunu sorduğumuzda şöyle bir şey geliyor aklıma: acaba yaşanan bu bunalımın kendisi senaryoların olanaklı olacağı yapıları üretiyor mu? O zaman, nedir bu yapılar? Belli bir soyutlama düzeyinde anlatmaya çalışırsak; kapitalizmin nasıl, emeğin yabancılaştırılması v.b. gibi sonuçları varsa, acaba diyorum bunalımın da, kitleleri siyasete yabancılaştırmaya, olağan duruma katlanmalarını sağlamaya yönelik bir ideoloji üretmesi mi söz konusu? Eğer öyleyse, bu, kuramsal çerçeve olarak düşünülebilir ve buradan kalkarak benim üretiliyor dediğim yapılar, - galiba bu, Gencay'ın dediği kültürel, ideolojik boyutlar oluyor- üzerinde durulabilir.

Ömür Sezgin:
"Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalım tamamen kapitalizmin bunalımıdır. Ama bunun Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkeye özgü iç sorunlardan Türkiye'nin uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesinden kaynaklanan yanları var."

Yalnız, her şeyin maddi bir temele oturtulması gerektiğinden kalkarak bir yere değinmek istiyorum. Gencay ilginç bir deyim geliştirdi: "demokratik-

leşmeden kaçış." Benim şimdiye kadar yaptığım düşünce geliştirme çerçevesi içinde; bunalımın ürettiği, demokratikleşmeden kaçışı getiren bir yapı galiba bu. Ancak, yine bir belirlenmesi var; diyor ki, "bu demokratikleşmeden kaçış doğal, çünkü, demokratikleşmeyi kim ister? Demokratikleşmeyi, kaybedenler ister." Şimdi bu çerçeveden baktığımızda, doğrudur, demokratikleşmeden zarar görenler, herhalde bugünkü durumdan memnun olanlar olacaktır. Kaybedenler ise, demokratikleşme talebinde bulunacaklardır. Demokratikleşmeden kaçanların dışında kalan kesimin bugün niye demokratikleşme yolunda talepler ya da aksiyonlar üretmediğini hemen sorabiliriz. Getirilen siyasal çerçeve, baskıcı yapılar bunu belli ölçülerde açıklayabilir. Ama bunu böyle kabul etsek bile başka bir yöne de bakmak gerekmez mi? O da şu; olay madem sermayenin hegemonyasının yeniden üretilmesi meselesi, bu durumda, Türkiye'de bir transformasyon yaşıyorsa bir takım tedbirler alınıyorsa, buna, sermayedeki değişimden yaklaşıyor, demektir. Sermayenin içsel yapısı değişiyor. Bu çerçeveden baktığımızda, bir tekelleşme sürecinden de söz edilebileceğine göre, sermaye artık kaybedenleri de içerisinde taşıyor mu, sorusu aklı geliyor. Eğer içinde böyle bir farklılaşma varsa, sermaye galiba ilk defa, Türkiye'de ciddi olarak kendi içinde bir farklılaşma tehdidi altında bulunuyor. Bugünkü ekonomik politikalar çerçevesinde, o zaman bu, sermayenin bir kesimi için bir kaybediş anlamına gelecektir. Kaybedenler olarak, bunlar Gencay'ın tanımıyla, demokratikleşmeden kaçmak yerine demokratikleşmeyi talep edecekler mi? Bu, herhalde önemli bir sorun.

Nesnel temeldeki değişiklik ideolojik planda nasıl yansıyacak? Aydınlar Ocağı çerçevesinde bir şemsiye ideoloji yani daha bütüncü bir ideoloji üretme çabaları da var. Bu çabalar içteki bu yapısal değişimlerin daha uzun dönemde siyasal hareketlere, eylemlere dönüşmesini belki de erteleme işlevini görecek. Tartışmamızı bu konuları da içerecek biçimde genişletmekte yarar var.

Bu arada, DYP olgusunun nereye yerleşeceği konusu da önem kazanıyor. Bugün sol, yüzde otuzda donmuş gibi değerlendirilirken geri kalan % 70, sağ olarak ele alınıyor. Ama bu

dağılım içinde bir DYP olgusu yükselmekte. DYP ANAP'tan ne derece ayrılabilir? Nereye kadar gider? Yoksa ayrılma, sermayenin ideolojik şemsiye bulma arayışının, yedek bir güç elde tutma çabasının bir uzantısı mıdır? Özne ya da nesnel olarak böyle bir sonuç ortaya çıkabilir. Böyle bir şey olmayabilir de.

Olaya bu çerçevede baktığımızda, sosyal demokrat hareketin, demokratikleşmeden kaçışın karşısında, demokratikleşmeye yönelik bir kitle hareketi olarak ele alınabilecekken yapısal dönüşümler sonucunda Türkiye'nin ekonomik geri kalmışlığını çözecek tüm önerileri de bünyesinde barındırabilecek yetenekte ve kapasitede bir hareket, bir düşünce sistemi olarak sunulması üzerinde durmak gerekiyor. Burda baştan beri bir terslik var gibime geliyor. Bu tersliği daha da artıran bir olay, genel bunalım koşullarında, sosyal demokrasi içinde doğal olabilecek dikey farklılaşmalar yani "tandanslar farklılaşması"ndan daha farklı olarak bugün belki de başta söylediğim, gelecek için umut yaratmaya talip olabilecek konumda kendilerini hissetmemekten kaynaklanan yatay bölünmeler hep ön plana çıkıyor. Dolayısıyla, siyasal örgüt planında, sosyal demokrasinin demokratikleşmeden kaçışa karşı bir alternatif olması söz konusu olacaksa; o zaman, nesnel temelde, eğer, sermaye içinden de kaybedenler var ise ve onlarla birlikte daha geniş kitlelerin buluşacağı hareketlerin yürütülmesini ya da sözcülüğünü sosyal demokrasi üstlenmek durumundaydısa o takdirde ortada ciddi sorunlar var gibime geliyor. İlhan Tekeli'nin bunalım diye anlatmak istediği bu olabilir, diye düşünüyorum. Çünkü, genel anlamda bir bunalım sürecinden söz edersek bu bunalım zaten yaşanıyor, anlatmak istediği daha farklı bir bunalım, yani nerdeyse bir "katastrof" anlamında bir bunalım olsa gerek. Acaba o zaman mı mesele çözülecek? İşte böyle bir bunalım konusunda Gencay gibi kötümser olmaktan kendimi kurtaramıyorum.

Galip Yalman- Aslında çok zengin bir tablo ortaya çıktı. Bundan sonraki tartışmaları yönlendirmek açısından, şu ana kadar söylenenleri şematize etmek istersek; birincisi, Türkiye kapitalist bir ülke. Belli bir kapitalist gelişme düzeyine erişmiş. Siyasal açıdan da, gelişmiş kapitalist ülkelerle kendini gi-

derek özdeşleştirmek çabasında, retorik olarak bile kabul etseniz bunu kendine hedef almış bir ülke. Ama mesele, Türkiye'nin kendi iç dinamikleri, siyasal yapısı, burjuvazisinin tarihsel zayıflıkları ve bence tarihsel gelişim içinde hegemonik bir sınıf olarak ortaya çıkamamasının bugün getirdiği sorunlar, bunu aşma çabalarından kaynaklanıyor. Bu bağlamda Türkiye'den de çıkmanız ya da daha genelden Türkiye'ye gelseniz konunun iki farklı boyutta ele alınabilecek noktaları var. Bunlardan yapısal diye nitelenebilecek ya da Raşit'in dediği gibi, daha soyut düzeyde tartışılacak olanlarına değinildi. Bir de içinde yaşanan konjonktürden kaynaklanan ya da öyle olduğunu çağırıştıran noktaları var. Aslında soyutta da Türkiye bağlamında da şunu tartışıyoruz: Kapitalizmin kendine özgü dinamikleri gelişmiş ülkeler düzeyinde ve az gelişmiş ülkeler düzeyinde farklı mekanizmalarla mı çalışıyor ve bu dinamikler son otuz kırk yıllık dönemde farklı siyasal yapılanmalar mı ortaya çıkarmış? Bu anlamda az gelişmişlik ya da gelişmişlik siyasal olarak da ayırt edilebilir mi? Bu da tabii, kapitalizmin genelde global düzeydeki bunalım ve de genişleme düzeyleri ile bu siyasal yapılanmalar arasında nasıl bir ilişki var ya da yok, sorusunu içeriyor. Meselenin, benim anlayabildiğim kadarıyla, konulma biçimi böyle.

Bu soruları nasıl yanıtlıyacağız? Şu gözüküyor: Yeni dünya düzeni denilen 1945 sonrasının düzeninde bir refah devleti dönemi-kapitalizmin gelişmesi dönemi-var, 1960'ların sonlarına kadar süren bir aşama. Ama bu, dünyada gelişmiş, az gelişmiş ayrımı çerçevesinde aynı biçimde yaşanmıyor. Buradan kalkarak, kapitalizmin gelişme dinamikleri açısından, gelişmiş ülkelerle az gelişmişler arasında sanki bir farlılık varmışçasına kuramlar ortaya atılmış. Ünlü modernleşme ekolünün çıkardığı, "kapitalizm - sanayileşme - demokrasi diye bir birlik-telik varsa bu sadece bir grup ülke için geçerli, bir başka grup ülke -ki sömürge dönemi sonrasında bunlar çoğunlukta- için geçerli değildir," tezi de aynı dönemin ürünü. Somuta bakıldığında, sanki bu tezi doğrulayan çok sayıda örnek varmış gibi görünüyor; ama, 70 bunalımı ile birlikte, ilginç bir şey çıkıyor ortaya; Batı Avrupa'dan başlayarak o gelişmiş denilen demokratik ülkelerde bunalımla beraber, o

ideal olarak sunulan şeylerden bir takım geri dönüşler, çalkantılar gözleniyor. Öte yandan, bunalımı bütün ağırlığıyla belki de daha fazla hissedilen az gelişmiş ülkelerin bir kısmında da ötekilerin iyi döneminde ortaya çıkmış birtakım dikta rejimlerinin sallandığını ve bir çoğunda -hepsinde değil- alaşağı olduğunu görüyoruz.

Gencay'ın "demokratikleşmeden kaçış" olarak ele aldığı olgu, bir diğer taraftan bakıldığında başka bir şey, olarak alınabilir. Ben emin değilim, çünkü, her iki eğilimi de gözlemek mümkün. 1950-60'larda "gelişmişler ve az gelişmişler" diye genellikle iki ayrı model koymak, o zaman anlamlı gözükmüş olsa bile sonradan bu modellerin en fazla konjonktürel doğrulukları olduğu ve zaman içinde aşındıkları ortaya çıktı. Bugün de bu tür modelleri çok uzun ömürlü yapmak bence mümkün değil. Onun için en fazla konjonktürel alt modeller düşünülebilir. Niye birtakım ülkeler bunalım koşullarında demokratikleşmeye geçiyorlar, üstelik ekonomik bunalımı en fazla hisseden ülkeler? Bu bence bir soru işareti olarak duruyor.

Türkiye'ye dönüp baktığımızda; Türkiye, gelişmiş, demokrasiyi koruyan ama bunalım anında o yapısından geri adımlar da atan Batı ülkelerine kıyasla farklılıklar gösteriyor. Öte yandan bunalım ortamındayken demokratikleşme yolunda adımlar atan ülkelere de farklı yanları var, kendine özgü gibi gözükten yanları... Önümüzdeki dönem çok çalkantılı, buna katılıyorum; ama, tünelin ucunda ne olduğunu görememe sürecini yaşamıyoruz. Türkiye'deki bunalımın, ister genelde isterse birtakım ülke gruplarında olsun, diyelim Güney Avrupa çerçevesinde geçmişte gözlenenlere ya da 80'lerden başlayarak belli sayıda Güney Amerika ülkesinde gözlenenlere benzer bir eğri çizeceği varsayımı bana çok gerçekçi gözüküyor. Çünkü onların da kendi içlerinde tutarlı, belli konjonktürel oluşumların ötesine geçen modeller sundukları kanısında değilim. Onun için, siyasal planda ne yapılabileceği konusunda ya da izlenecek stratejide bize yol gösterecek modellere sahip değiliz.

Buradan konjonktürel duruma; Türkiye'nin konumu, Avrupa'yla bağlantıları, genel olarak üçüncü dünyadaki konumuna gelirsek; hemen söylenecek şey, Türkiye'nin,

1945'den bu yana yani üçüncü dünya ülkelerinin potansiyel olarak var olduğu zamandan beri, aradaki göz kırpmalar hariç, zaten kendisini onlara hiç yakın hissetmemiş oldu. (Türkiye derken, genel olarak, dış politikasına yön verenleri kast ediyorum.) Ama Üçüncü Dünya'da da 70'lerin coşkusu kırılmış durumda. Borçlu ülkeler de bugün, global ya da örgütsel düzeyde kendileri lehine durumu yönlendirici kararları alma ya da aldırma noktasından oldukça uzaklar. Yeniden etkin bir konuma gelseler bile Türkiye'nin bunlara yaklaşması söz konusu değil.

Ömür Sezgin: "Ekonomi neyi gerektiriyorsa onu yapmak onların açısından sağlam bir söylem gibi gözüküyor ve herkese inandırıcıymış gibi geliyor. Ama onun altında en sağlam oldukları yerde en zayıf noktayı da yaşıyorlar. Çünkü bu ekonomik söylem ister istemez kitlesel muhalefeti de gündeme getirecektir."

Bölgedeki konumumuza gelince; köprü teorisi var; 70'lerde halkaydı, 80'lerde köprü oldu. En gözü kara Menderes iktidarı bile, en azından retorik bakımından, çok maceracı olabildiği ve Suriye sınırına asker yığdığı dönemde Ortadoğu'ya müdahale adımı atamamıştı. Ya da bu adımı atması istenmemişti. Bu günün 50'lerdekenden çok daha hareketli bölgesel konjonktüründe de, zannetmiyorum ki, o tür maceralara Türkiye'deki politika yapıcı kesimler açısından çok fazla bir eğilim olsun; kendileri açısından dönülmez bir noktaya gelmemeleri koşuluyla tabii.

Özcan Kesgeç- İzin vererseniz bu turda daha somuta inelim. Şöyle bir saptama yapılabilir, diye düşünüyorum: Türkiye kapitalizmi 12 Eylül sonrasında Cumhuriyet tarihinde hiç görülmemiş bir iç tutarlılıkla bir yapılaşmaya yöneldi. Örneğin din ögesi-nin hiç bir şey talep etmeyen insanlar toplumu oluşturmada bu kadar sistematik ve bilinçli kullanıldığı bir başka dönem bulmak pek olanaklı değil. 12

Gencay Şaylan: "Dinsel ideolojilerin her yerde yükselmesiyle ekonomide kemer-sıkma programlarının uygulamaya konulması arasında galiba yüksek bir korelasyon var. Dinsel ideoloji her yerde bir kontrol aracı olarak yükseldi. Ancak, dinsel ideolojinin kendisini kontrol etmek o kadar kolay değil."

Eylül rejiminin Cumhuriyet tarihinde hiç görülmedik biçimde dinci akımlara karşı hoşgörülle baktığını hatta desteklediğini görüyoruz. Din, sol gelişmeye karşı, geniş yığınlar tarafından kabul görebilecek, onları etkileyebilecek bir ideoloji üretmede temel alınıyor ve bu Türk-İslam sentezinde olduğu gibi, devletin resmi ideolojisi haline geliyor. Örneğin eğitimde, din dersleri zorunlu hale getiriliyor. Ekonomide İslami motifleri kullanan, faizsiz sistem gibi oluşumlara yöneliyor. Çalışma hayatında İslami değerler egemen kılınmaya, kitlelere alternatif diye sunulmaya başlanıyor. İslami Araştırmalar Vakfı'nın düzenlediği bir toplantıda İslamda toplu sözleşmenin, grevin, lokavtın yeri olmadığı, emeklilik maaşının günah olduğu, beyinlere işlenmeye çalışılıyor. Bununla da kalınmıyor; hem devlet mekanizmasının dışında, hem de devletin içinde İslami motifli örgütlenmelere gidiliyor. Fak-Fuk-Fon diye bilinen kurum böyle; zenginlerin yoksula "zekât" vermesi gerektiği biçimindeki İslami esasa dayanıyor. Yine bu dönemde vakıf olgusunun Osmanlı toplumundaki yapıya uygun olarak geliştirilmeye çalışıldığı görülüyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü verilerine göre 1983'de 804 olan dinsel amaçlı vakıf sayısı son üç yılda 1663'e ulaşıyor. 1984 Vakıflar kataloğuna göre "ilim" eğitimi amaçlı vakıf sayısı 222'ye ulaşıyor. Bütün bunları ve İslamcı hareketin özünde kökten bir hareket olduğunu göz önünde tutarak demin sorduğum soruyu yine liyorum: İslami akımlar kapitalizmin kendi bunalımını aşmasında bir malzeme olarak kullanılmaya elverişli midir?

İlhan Tekeli - 12 Eylül olayından sonra yapılmak istenenleri hepimiz anlattık. Burda gelecek için üstünde düşünmemiz gereken iki ipucu var. Bir tanesi, 12 Eylül rejimi, sonunda, ister Türkiye'nin iç dengeleri gereği, isterse dış dengelerinin etkisiyle olsun, görünüşte de olsa, bir demokratik rejime geri dönme ihtiyacını hissetti. Bu aslında ilginç bir nokta; Raşit'in değiştiği yapısal yahut nesnel güçlerin dengesinin bugün bunun ötesinde bir baskıya olanak vermediğini gösteriyor.

İkinci ipucumuz ise şu; bütün olanaklarını, bütün ideolojik formülasyonları, dini v.b. kullanmalarına rağmen sistem kendini üretmiyor. Yani sistem bunalımdan çıkamıyor. Bu nokta önemli. Sistem daha ne kadar bunalım içinde yaşayabilir? Ve bir ideoloji ne kadar tutucu ne kadar içte iyi örgütlü olursa olsun başarısızlık içinde varlığını koruyabilir mi? Her ideoloji de değişime baskısı temelde başarısızlıktan doğar. Bugünkü ideolojik çerçevede bütün bu İslami yaklaşımlar eğer sistem ekonomik olarak kendini bunalımsız sürdürebilseydi çok etkili olacaktı; yeni bir karşı alternatifini geliştirmekte çok güçlüklerle karşılaşacaktık.

Bunalımın sürmesine rağmen yeni bir alternatifin gelişmemesi kurdukları çerçevenin kendi içinde oldukça derli toplu, düzenli olmasından doğuyor; yani hem halkta ümit uyandırılıyor hem de belirli değerler sömürülüyor, başka bir alternatif yaratılamaz havası yayılıyor. Bu çerçevenin kendisi çözüm olmadığı zaman kaçınılmaz olarak bir yeni ideolojik formülasyon ortaya gelecektir. Bu ideo-

lojik formülasyonun nasıl yahut ne nitelikte olacağı önemli. Toplumumuzda bugüne kadar olan olaylar yeni bir ideoloji formülasyonu için ipuçları verebilir mi? Eğer din v.b. meseleler olmasaydı, bu formülasyon acaba değişik olabilir miydi, gibi sorular ortaya çıkıyor.

Bence burda iç ve dış meseleyi ayrı ayrı tartışıp, sonra birleştirmemizde yarar var. Üzerinde durduğumuz bunalım, Türkiye'nin kapitalist sisteminin bunalımı; ama temelde, dünya kapitalist sisteminin bir bunalımı ve bunun 1930'larda yaşanan kapitalist sistemin bunalımından temel bir farklılığı var, 1930'larda bunalımın pahasını merkez ülkeler taşıırken, Hitler ve Mussolini faşizmiyle kapitalist merkezde büyük siyasal çalkantılar yaşanırken, yeni dünya ekonomik sistemi içerisinde 1970'ler sonrasında bunalımının siyasal ve ekonomik pahasını geri kalmış ülkelere taşıyorlar. Şu varsayılıyor; merkez eğer, kendisini bunalımdan çıkarırsa çevre ülkeleri de gelecekte bunalımdan çıkacak. Ama son olarak Amerika'da ve diğer yerlerde yaşanan bunalımlar bu varsayımın da doğru olmadığını gösteriyor. Tüm kapitalist sistemin bunalımdan çıkmak için 10-15 senedir izlediği stratejiyi değiştirme aşamasına gelindi mi?

Eğer söylenildiği gibi bunalımdan çıkmak için yeni bir uluslararası Keynesçilik ortaya çıkacaksa, çevre ülkelerin önümüzdeki dönemde problemlerinin çözümünde ortaya çıkabilecek alternatifler farklı nitelikler kazanabilir. Bugün birçok siyasal parti ülkelerinin içine düştüğü borç tuzağında, kendisini alternatif üretmez durumda hissediyor. O noktada bir gevşeme olursa, farklı alternatifler gelişebilir.

Demek ki, uluslararası düzeyde, dünya bunalımının yönetiminde bir strateji değişikliği olacak mıdır? Orda bir tıkanma noktasına gelindiği hissedilmiş midir? Soruları üzerinde önemle durulmalı. Burdan içe gelelim: Bir varsayım olarak diyelim ki, merkez ülkelerinde muhafazakâr partiler varlıklarını korudular ve bir strateji değişikliği olmadı. Bu takdirde, Türkiye gibi ülkeler için önümüzdeki dönemde bir büyük bunalım kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Böyle bir bunalım ortaya çıktığı zaman karşımızda 3-4 farklı senaryo olabilir.

En ekstrem senaryo: şimdiye kadar biz görünüşte de olsa demokrasiyle

yaptık, olmuyor, denmesidir. Bu tamamen bir diktatörlük senaryosudur. Bir politika başarısızlığa uğradığı zaman onu savunanların ilk tepkileri onu değiştirmek yerine bu politikayı daha büyük güçlerle uygulamaya çalışmaktır. Bir alternatif budur. Tabii toplumun iç ve dış dengeleri buna olanak verir mi, bu ayrı bir soru.

İkinci senaryoda dini inançların, ezilen kitlelerin dine yatkınlığının da kullanılarak, tepedeki kapitalist güçlerin tam denetiminde olmayan bir başka yol arayışı, bir çözüm olarak sunulacaktır. Türkiye'de başarılı olur olmaz, o bir başka tartışma konusu. Bu senaryoda İslam meselesi önem kazanıyor. Ancak, 80'lerden beri güçlendirilen İslamcı akımlar ne kadar kapitalizmin denetiminde kalır? Çünkü, bu akımlar belli bir güce ulaşınca kadar denetimde kalır. Sonrası cini şişeden çıkarmaya benzer. O noktadan sonra, kendileri senaryo kurmaya çalışacaklardır.

Üçüncü bir senaryo var. O da şu: Cumhuriyetin başlarındaki Kemalizm'in bir başka yorumuna dönmek, yani Cumhuriyetin otuzlar senaryosunu yeniden üretmek. Bu eğilim de yaygın olarak ortaya çıkabilir.

Dördüncü senaryo sosyalist bir senaryo olabilir.

Türkiye'de Gencay'ın dediği demokratikleşmeden kaçınmayı, statükoyu sorgulamaktan kaçınma doğuruyor. Ama, bir çözüm olmayınca, statü sorgulanmaya başlayınca o zaman birden, radikal akımların prestiji artacaktır. Birçok radikal akım çok taraftar bulacaktır. Acaba bu radikal akımların hangisi yeterli destek bulabilir? Hangisi nasıl gelişir, meselesi önemlidir. Keynesçilik uygulanmaya başlanmazsa; bugünkü uluslararası bunalım yönetim stratejisi devam ederse, kanımca böyle senaryolar var karşımızda.

Uluslararası Keynesçilik uygulanırsa o zaman sosyal demokratların bir senaryo geliştirme şansı yüksektir. O çerçeve içerisinde sosyal demokrasi, uluslararası ilişkilerini kullanarak, belki Avrupa'da sosyal demokratların tekrar canlanmasından yararlanarak, güçlü bir senaryo kurabilir.

Ömür Sezgin - Türkiye'deki bunalım kapitalizmin bunalımı. Bu doğru; ama, meseleye kapitalizm açısından baktığımızda, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki bunalımla Türkiye'deki arasın-

da bazı farklar görmek mümkün. Cumhuriyetin kurulduğundan beri hedeflenen amaç gelişmiş bir Batı toplumu yaratmaktır, gelişmiş kapitalizmdir. Demin, Türkiye'deki bunalımdan söz ederken, Türkiye'deki kapitalizmin bu gelişmesi içerisinde, Batı türü bir demokratik ortam yaratılabilmesini mümkün görmediğimi söyledim. Batı'da demokrasi var; ama, orda yerleşmesi farklı; tarihsel bir süreç içinde oluşmuş ve hiç de bazı solcu yazarlarımızın savunduğu gibi, sermaye sınıfları demokrasiyi istedikleri için demokrasi kurulmamış. Orda, işçi sınıfı haklarını isterken, bunları susturamayacakları anlaşılınca uzlaşmaya gidilmiş; demokratikleşme olmuş. Bazı solcularımızın sivil toplumu amaç olarak öne koymaları yanlış bir eleştiridir. Çünkü, Batı toplumunun demokratikleşmesi süreci içerisinde demokrasi hiçbir zaman amaç değildi. Her iki temel sınıf da kendi çıkarları için mücadele ederken tarihsel birtakım koşullar içerisinde bir sonuca ulaşmış ve bugün Batı demokrasisi dediğimiz bir toplumsal düzen doğmuştur. Türkiye kapitalizmi açısından bu mümkün değil. İşaret ettiğim fark burda. Cumhuriyet döneminin başından itibaren sağ söylem veya resmi söylemimiz ne olmuştur? "Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacağız". Arkasından ne söylenmiştir? "Ama bazı vatan hainleri çıkıyor, durduruyorlar gelişmeyi. Tam Batı toplumuna ulaşacakken vatan hainleri işi bozuyor, krizler yaşanıyor. İşte bizim görevimiz de bu vatan hainlerini susturmaktır." Yetmişli seksenli yıllarda resmi ağızlarca "anarşik" olarak nitelenen bir ortam ortaya çıktıktan ve bir de, sosyal demokrat olduğunu iddia eden bir hükümet zamanında çok büyük bir ekonomik kriz yaşandıktan sonra gelen 12 Eylül döneminde bu resmi söylem kendini daha kuvvetle hissettirebilmiştir toplumda. Vatan hainliğiyle solculuk özdeşleştirilmiş ve hain solcuları susturmanın önlemleri açıklanmıştı. Nasıl susturulacaklardı? "Atatürkçülük" le ve "bilim" le. "Ekonominin gereği ne ise, bilimin gereği ne ise onu yapacağız. Her şey bilimin gereklerine uygun olarak yapılırsa sistem gayet güzel işleyecektir."

Şimdi esas soruya geliyorum. Pe ki, bir özel yapılaşma söz konusu mu? Ben bu yapılaşmayı da çok fazla bütümlük istemiyorum, bütün yapılmak istenen, şu veya bu şekilde, herhan-

gi bir farklı düşüncenin oluşmasına, örgütlenmesine özellikle de sol, sosyalist düşüncenin örgütlenmesine engel olmak. Örneğin fon konusunu ele alalım: Bugünkü çerçeve içinde bile kapitalizm, seçimle gelmiş bir meclisin denetimine kolay kolay katlanamamaktadır. Çünkü meclis denetimi olduğu sürece yapılanlar basına yansıyacaktır, şu veya bu şekilde kitlelerin kulağına gidebilecektir. Bu kadar basit bir denetime bile tahammülü yoktur Türkiye'deki kapitalizmin. Fonlar aracılığıyla meclis denetiminden kaçılmak, kapitalist gelişmeyi kaçamak yollardan ilerletmek gibi bir şey istenmektedir, ama, bu da mümkün değil.

Gencay Şaylan: "Kurulu düzende kazananların demokrasi konusunda pek acil talepleri yoktur. Olsa olsa bunu bir uygarlık ölçüsü olarak düşünebilirler. Bu anlamda demokratikleşmenin sahibi, müşterisi, itici gücü emekçilerdir, emekçi kesimlerdir. Türkiye'ye bu açıdan bakılınca, doğrusu durum, gelecek için pek parlak görünmüyor."

Karamsarlık iyimserlik meselesine gelince, elbette karamsar bir tablo çiziyoruz; ama, şu "ekonominin gerekleri neyse o yapılır" sözü aslında önemli bir gelişme gibi gözüküyor. Çünkü Özal 83'lerde ve daha sonraki konuşmalarını ele alırsak, bunu söylemiyordu. Enflasyonu indireceğiz, konut sorununu, işsizlik sorununu hallediceğiz diyordu. Bugün ne diyor, ekonominin gerekleri neyse o yapılacaktır. Enflasyon % 60'dır, bunu indirebiliriz belki ama, indirirsek iyi olmaz; yani enflasyonu indirmeyiz, çünkü ekonomi, bunu gerektiriyor. Bu, ekonomi neyi gerektiriyorsa onu yapmak onların açısından sağlam bir söylem gibi gözüküyor ve herkese inandırıcıymış gibi geliyor. Ama onun altında en sağlam oldukları yerde en zayıf noktayı da yaşıyorlar. Çünkü bu ekonomik söylem ister istemez kitlesel muhalefeti de gündeme getirecektir.

Raşit Kaya: "Kitlelerin gelecekte siyaset yapmak yoluyla bir şeyler beklenebilir benimsenmesi, daha iyi bir toplumsal yaşama yönelebilenin ancak siyasi eylemle, siyasetle olabileceğinin anlaşılması mümkün olmazsa ve bu, radikalleşme ile birlikte yürümezse, o zaman, huzur ve güven ortamı retoriği tekrar operasyonel hale dönüşebilir."

Bizim açımızdan yapılacak olan nedir? Büyük senaryoları bir yana bırakalım, kriz kaçınılmaz gözüküyor. Zaten içindeyiz. Bu kriz daha da keskinleştiği anda ancak sağlam örgütlü bir toplumsal yapı buna çözüm bulabilir. Özellikle de işçi sınıfı, ne kadar sağlam ve örgütlü olarak ve de sendikalarıyla ayakta kalabilirse bu krize çözüm getirmesi ve krizin aşılması da o kadar kolay olur.

Galip Yalman - Biz, içinde bulunduğumuz dönemin Türkiye'yi aşan boyutlarını da her zaman göz önünde tutarak değerlendirme yapmak durumundayız; o çerçevede ben, İlhan Tekeli'nin sözünü ettiği ikinci varsayımı, en azından son on yılın ışığında, gerçekçi görmüyorum. Avrupa'nın son on yılına bakıldığında "sosyal demokrat" ya da

"sosyalist" iktidarların, izledikleri politikalar açısından, sağ ya da muhafazakâr iktidarlardan taşıdıkları etiketten öte bir farklarının bulunmadığı görülür. Örneğin bir İspanya'yla bir İngiltere'yi karşılaştırdığımızda, iki farklı iktidar görünümü var ama, her ikisinde de üretilen sonuçlar aynı. Aralarında hiçbir fark yoktur, demek istemiyorum ama çok önemli paralellikler olduğunu da gözden uzak tutamayız.

Raşit burjuvazideki iç bölünmelerden söz etti. Bunun maddi temelleri olduğu kadar başka nedenleri de olduğunu zannediyorum. MC döneminin Türkiye'sinin, burjuvazinin belli kesimleri üzerinde çok olumsuz, ekonomik olduğu kadar, siyasi etkileri de olduğu biliniyor. Gidin, İstanbul burjuvazisinden ortalama biriyle konuşun; MHP ve MSP'nin lafından tüyleri diken diken olur. Onun için, Türkiye burjuvazisinin önümüzdeki buhranı, bu kadar rahat bir ideolojik transformasyonla Türk-İslam sentezi çerçevesinde çözmeyi genel olarak benimsediğini zannetmiyorum.

Özcan Kesgeç - Tek tek kapitalistlerin tavrıyla sınıf olarak burjuvazinin tavrını özdeşleştirmek pek doğru olmaz gibi geliyor bana.

Galip Yalman - Ben de aynı şeyi söylemek istiyorum. Türk-İslam sentezini Kemalizmin yerine koymayı ciddi olarak düşünenler olduğu kadar, ciddi olarak bundan rahatsız olacak burjuva kesimleri de var. Raşit'in katabastrofik diye niteliği bunalım sürecinde, burjuvazinin ideoloji arayışı ve buna ilişkin iç mücadelesi sürecektir. Bu iç mücadelede hangisi ağır basar, bir ön kestirimde bulunmak istemiyorum; ama, burjuvazi kendi iç bütünlüğünü sağlayacak ve hegemonyasını üretecek bir ideolojiyi üretememenin sıkıntısını bir süre daha çekecek.

Şimdi başka bir düzleme geçiyorum. Türkiye'de, diyelim ki tesadüflerin getirdiği, bir, "on yılda bir" meselesi var. 90 yaklaşıyor. Yönetimlerdeki bu tür gidiş gelişler başka ülkeler için başka türlü tartışılıyor. Sivil yönetimlere belli bir askeri baskı yönetiminden sonra toplumsal teskinleşmeyi sağlayıcı geçiş dönemleri olarak bakılıyor. Özellikle de Güney Amerika'da 80'lerden sonra askerden kaçış ya da demokratikleşmeye dönüş diye bakılan rejimler acaba bir ara rejim dönemi midir, diye de tartışılıyor. Çünkü, oradan geleceğiniz nokta ne?

Söz konusu sivil yönetimler kalıcıysa ve gerçekten demokratikleşmeye gideceklerse bunun da şu tehlikesi var. Batı Avrupa gibi olmak. Orada haklı bir mücadelenin sonucunda demokrasi kurulmuş ama, o demokrasinin unutulmaması gereken bir boyutu da var; çalışan kesimler şu veya bu biçimde burjuvazinin hegemonyasını ve o yapı çerçevesinde mücadele etmeyi kabullenmişler. Zaten demokrasi, yerleşmiş ulusal biçimleriyle belli kesimlerin egemenliğinin de bir ifadesidir, diye de tanımlanıyor. Sivil yönetimlerin kalıcı olmasıyla olmaması arasında işte böyle, kırk satır mı, kırk katır mı, diye ifade edeceğimiz bir boyut da var. Ama, illaki bir seçim yapmak gerekirse; ara rejimler ve gitgeller sırasında sadece ekonomik değil siyasi açıdan da ve çoğu halde kan ve can pahasına ödenen bir bedel söz konusuysa demokratik süreçler içinde mücadele etmek her zaman yeğleniyor.

Peki demokrasinin kalıcı olması için ne yapmak gerekir? Gencay'ın dediği gibi, kurulu düzenin değişebilirliğinin tartışma gündeminde tutulması için de zaten demokrasinin kalıcılığı gerek. Ama, düzeni değiştirmeye yönelik hale geldiği anda ne olacağının maalesef çok kötü örnekleri var. Ara rejimler sadece ekonomik bunalımlar nedeniyle gelmiyor. Demokrasinin kurulu düzeni değiştirmeye yönelik potansiyeli içinde taşıması, dolayısıyla da o potansiyeli bastırmak için kesintiye uğratılması da söz konusu. Bizim için bu, şu anda çok hipotetik bir şey; ama, başka ülkeler düzeyindeki tartışmalarda çok önemli bir boyut. Tabii, düzene karşı örgütlenmeler konusunda da ele alınması gerekiyor.

DYP meselesinde bir noktaya değinmek istiyorum. Siyasetin otomomisi, diye bir şey var. Bu kavram özellikle çalkantı dönemlerinde, teorik olmanın ötesinde bir anlam kazanıyor. Normal olarak aynı toplumsal kesimleri temsil etmek durumunda olan örgütlerin ya da kişilerin veya böyle oldukları geçmişte somut olarak saptanmış olanların bugün kısmen de olsa farklı konumlar aldığını görüyoruz. Bu mutlaka, temsil ettikleri toplumsal kesimlerin çıkarlarının artık değiştiği, ya da farklı kesimleri temsil etmeye başladıkları şeklinde yorumlanmamalı. Sadece bir siyasi iktidar mücadelesi perspektifi önem kazanıyor. ANAP ve DYP meselesine de böyle

bakmak gerekir, kanısındayım.

Özcan Kesgeç - Bu söylediklerini aynı toplumsal kesim veya sınıfların birden fazla partisi olabileceği biçiminde, anlayabilir miyiz?

Galip Yalman - Gerçek biraz da öyle. Sağda ya da solda, değişik konjonktürlerde, değişik toplumlarda, değişik tarihsel aşamalarda o türlü ya da bu türlü örnekler görmek mümkün, ama bir genelleme düzeyinde söylersek; her toplumsal kesimin sadece bir tane Partisi olur diye bir sonuca varmak, bence felsefi olarak da, çoğulcu bir anlayışa sahip olmasanızda, doğru olmayan bir şey. Kaldı ki, Türkiye gibi çok hızlı devinen bir ülkede, burjuvazisinin de kendi içinde sürekli değişime, parçalanmalara uğradığı bir ülkede siyasal düzeyde birer bir yansıma beklememek gerekir. ANAP da, DYP de daha farklı stratejiler izleyerek aynı kesimlerin temsilciliğine oynuyorlar. Siyasetin otomomisi diye ifade etmek istediğim de buydu.

Raşit Kaya - Aslında dış dinamikten kalkarak bir değerlendirme yapılması bir başlangıç noktası olarak gözüküyor. Özellikle de yaşadığımız bunalımı uluslararası kapitalist sistemin bunalımı çerçevesinde düşünüp, ileri kapitalist ülkelerdeki bunalım yükünün bir anlamda ihraç edilmesinden kaynaklandığını söylüyorsak dış dinamik bizi elbette daha fazla etkileyecektir. Dolayısıyla ordaki olası gelişmeler, yani İlhan Tekeli'nin çizdiği ikili senaryo ve bunun herhangi birisinin gerçekleşmesine göre değiştiği alt senaryolar tabii ki gündeme gelebilecek. Yalnız burada bir nokta var; ileri kapitalist ülkelerin, buhranı ihraç etme zorunlulukları, bir anlamda, içteki konumlarını da açıklıyor. Ordaki demokrasi meselesi bir amaç değildi tabii, ama bugün geldikleri noktada, yeni çatışma alanlarının çıkartılmaması onlar için belki bir amaç oluyor. Dünya kapitalizmini böyle yeni bir sistem anlayışı içerisinde değerlendirmemizin gelecek açısından önemi olacak.

Dünya kapitalist sisteminin yeni bir stratejiye yöneldiğine ilişkin herhangi bir işaretin gözükmediği tespiti ben de katılıyorum. Örneğin, Amerikan seçimlerinin izlenmesi bile bu konuda fazlaca bir şey beklenmemesi gerektiğini doğruluyor.

İlhan Tekeli'nin alt senaryolar olarak çizdiği dörtlü ayrımın her birinin olabilirliği var; ancak, bunların şu ve

ya bu sırada ama birlikte ve peş peşe gelmesi de bana olası gözüküyor. Bu noktada aklıma İspanya örneği geliyor. Çünkü ta Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden beri Türkiye ile İspanya arasında temelde çarpıcı benzerlikler, paralellikler görmek mümkün.

Dönüp İspanya tarihine bakarsak, Cumhuriyetin kuruluş dönemine denk gelen 20'li yıllara gelindiğinde, önce, İspanya İmparatorluğunun çöküşündeki askeri yenilgiler meselesi var ve bu arada karşımıza 12 Mart'a hatta ondan önceki 9 Mart'a benzer müdahale girişimleri çıkıyor. Daha sonra Rivera'nın diktatörlük dönemi ve onu izleyen ve beyaz diktatörlük denen dönem, sonra Cumhuriyet, İkinci Cumhuriyet ve İkinci Cumhuriyet sonrası yaşanan iç savaş... Şimdi benim söylemek istediğim şey burda bağlantılar ve İlhan Tekeli'nin çizdiği olası senaryolar ışığında baktığımızda işaret ettiğim peş peşeliğin söz konusu olabileceği gözüküyor. Burada söz konusu sekanslardan yalnızca biri, "katı bir diktatörlük" senaryosu üzerinde duracağım. Bu olabilir mi? Şu söylen-di; alternatifler başarısızlıktan doğar; yeni ideolojik formülasyonlar da başarısızlıkla nitelenen bir dönemi izleyerek ortaya çıkabilir. Benim korkum, başarısızlıkları sergilenen bugünkü iktidarlardan sonra arada yeni bir şeyin gelmesi halinde kısa bir dönemde başarısızlığın başkasına, demokratikleşme için talep üretenlerin eylemlerine mal edilebilmesidir. İşte o zaman daha karamsar bir tablo ortaya çıkabilir.

Ömür'ün ısrarla söylediği bir nokta var. Bana da çok önemli geliyor. Özal'ın, artık ekonominin gereği ne ise onun yapılacağını vurgulaması, aslında bunun, bir ölçüde onun tercihi olmaktan çıktığını da gösteriyor gibi. Yine Ömür'ün belirttiği gibi bugünkü kapitalizm artık o kadar kararlı ki, demokratikleşme yönündeki açılımlara hiçbir tahammülü yok, birikim çok vahşi; dolayısıyla sermaye sınıfının kendi iç bölünmeleri çerçevesinde herhangi bir uzlaşmaya, bunu beklemeye de tahammülü yok. "Ekonominin gereği ne ise o yapılır!"

İşte bu durumda, şimdiye kadar genel bir ideolojik hegemonya içinde bir arada tutulabilen sermaye kesitleri arasında acaba ciddi sorunlar çıkabilir mi, diye bir sorum var benim. Ve yine bu noktada sermayenin nesnel temelindeki bölünmeyi siyasal düze-

Raşit Kaya: "Sosyal demokrat hareketin, demokratikleşmeden kaçışın karşısında, demokratikleşmeye yönelik bir kitle hareketi olarak ele alınabilecek yapısal dönüşümler sonucunda Türkiye'nin ekonomik geri kalmışlığını çözecek tüm önerileri de bünyesinde barındırabilecek yetenekte ve kapasitede bir hareket, bir düşünce sistemi olarak sunulması üzerinde de durmak gerekiyor. Burda baştan beri bir terslik var gibime geliyor."

Bu tersliği daha da artıran bir olay, genel bunalım koşullarında, sosyal demokrasi içinde doğal olabilecek dikey farklılaşmalar yani "tandanslar farklılaşması"ndan daha farklı olarak bugün belki de, gelecek için umut yaratmaya talip olabilecek konumda kendilerini hissetmemekten kaynaklanan yatay bölünmeler hep ön plana çıkıyor."

Dolayısıyla, siyasal örgüt planında, sosyal demokrasinin demokratikleşmeden kaçışa karşı bir alternatif olması söz konusu olacaksa; o zaman, nesnel temelde, eğer, sermaye içinden de kaybedenler var ise ve onlarla birlikte daha geniş kitlelerin buluşacağı hareketlerin yürütülmesini ya da sözcülüğünü sosyal demokrasi üstlenmek durumundaysa o takdirde ortada ciddi sorunlar var gibime geliyor."

ye yansıtmayacak şemsiye ideolojilerin üretilmeleri de çok önem kazanıyor. Türk-İslam sentezi belki böyle bir işlevi görebilir. Ancak, burjuvazinin, temelde, Türkiye'de laik-antilaik diye bilinen bir çatışmayı yaratmaktan kaçınması diye de bir durum var; çünkü, böylesi bir bölünme şemsiye ideolojinin oluşturulmasında

Galip Yalman: "Bunalım sürecinde burjuvazinin ideoloji arayışı ve buna ilişkin iç mücadelesi sürecektir. Bu iç mücadelede hangisi ağır basar, bir ön kestirimde bulunmak istemiyorum; ama, burjuvazi kendi iç bütünlüğünü sağlayacak ve hegemonyasını üretecek bir ideolojiyi üretememenin sıkıntısını bir süre daha çekecek."

önemli bir engeldir. Onun için, Türk-İslam sentezi bu işlevi yerine getirebilecek bir ideoloji olarak pek yeterli gözüküyor bana. Atatürk'çülüğün yeni bir yorumunun, 12 Eylül boyunca, tekrar bütünlleştirici bir ideoloji olarak sunulma çabasının pek başarılı olmadığı açık; ama Batı'yla bütünlşecek bir Türkiye yaratmak amacından ayrılmadığına göre, bu temel mesajla bir bağlantı kurabilecek ve ye-

ni gereksinmelere de cevap verebilecek bir yorumla, ileride oluşabilecek bir laik-antilaik bölünmesinden Türkiye'yi arındırmak için Atatürkçülük yine gerekli. Söz şuraya getireceğim: Demokrasi gerçekten tek başına amaç değildi tabii başlangıçta; ama bugün, öyle bir yere geldik ki, karşımızda böyle sorunlar varsa, iş bunalımdan çıkış yönelimleri çerçevesinde ideolojik mücadelenin sonucunda düğümliyorsa, sermaye için de sorun nesnel temeldeki çatlamaların yol açtığı kendi içinde bölünmeleri, en azından belli bir süre daha önlemek, sistem kendisini üretebilecek konuma gelinceye kadar zaman kazanmak olarak beliriorsa, bu çerçevede, edilgen kalmamak için demokratikleşmeyi temel bir amaç olarak önermekten başka bir yolu şu anda ben göremiyorum. Demokratikleşme için verilecek mücadele küçümsenmemeli; vurgulanması gereken nokta bu, çünkü kararsam analizlerin sonucunda demokrasiyi küçümseyenler de var.

Bunalım ortamında, giderek, radikalleşmenin getirebileceği yeni siyasal yapılaşmalar ya da siyasal hareketler önem kazanıyor. Bunlar ne kadar kitleselleşebilecekler, bunlarla şu andaki örgütler ne kadar buluşabilecek ya da başka oluşumlar ortaya çıkacak? Siyasetin otonomisi diye bir şeyden söz edilecekse belki böyle bir aşamada söz edilebilir; ama, benim söylediklerim doğruysa, aslında siyasetin bu şekilde ortaya çıkışını da temeldeki gelişmedir belirleyen. Dolayısıyla DYP'nin varlığı, burjuvazinin belli bir takım kesimlerinin, kitle partisinin DYP mi yoksa ANAP mı olacağı konusunda da henüz netleşmediğini gösteriyor. Eğer ANAP'ın, ekonominin gereğini yerine getirmesi söz konusuysa kısa bir süre sonra bir kitle partisi niteliğini yitirmesi de söz konusu olabilecektir. İşte o zaman DYP yeniden öne çıkabilir. Ama bu arada, adını ne koyarsak koyalım, "demokrasiden kaçıştan" demokratikleşmeye yönelen bir başka siyasal hareket kısa erimde seçimlerle hükümet olabilirse, ondan sonraki aşama çok daha önem kazanıyor. İlhan Tekeli'nin sözünü ettiği başarısızlık yani katastrof o dönemde yaşanırsa sonrası için pek iyimser olunamaz sanırım. Dolayısıyla, eğer gelinebilirse, o aşamada yapılacaklar da belirleyici olacak.

□ **Gencay Şaylan** - Gelecek hakkın-

da pek de parlak şeyler söylemedik. Ortaya böyle bir gamlı baykuş diyalektiği çıkıyor. Evet, durum pek parlak gözüküyor; ama, çıkış yolu da siyasallaşmada, demokratikleşmede ve bunun oldukça radikal bir çerçeve içerisinde tanımlanmasında. Bu bakımdan belki bu ortak karamsarlığı ortak bir iyimserlik olarak da yorumlamak mümkün.

Türkiye'de gerçekten bir kültürel gerileme, bir kültürel karma var. Aydınlanma sözcüğü bize batı dillerinden gelmiş, onun karşısı, karma diye bir sözcük yok. "Aydınlanma" da semantik açıdan bir zaman boyutu, bir dinamizm var, belli bir zaman içerisinde ortaya çıkıyor, ama onun karşısı olmuyor. Yani karanlık çağlar var ama, bir toplumun kararmaya girmesi kolay kolay olmuyor. Batı'da da olmamış değil, fakat onu, bir sözcükle ifade etmek gereğini duymamışlar. Türkiye'de bunu sözcükle ifade etmek gerekirse, ben buna "karma" diyorum.

1839'larda iyi kötü bir aydınlanmaya girmiş toplumumuz, 1960'larda rönesans diyeceğimiz bir sıçrama var; 1980'lerden sonra da karma var. Bu bir bakıma 3. Reich dönemindeki ve bu dönem sonrası Almanya ile Franco dönemi İspanya'sına benziyor. Franco öncesi İspanya rönesansı yaşamış bir toplum, çok zengin bir kültür birikimi var, yaratıcı bir toplum. 3. Reich öncesi Almanya'dan söz etmeye gerek yok. Dünyanın bilimsel açıdan en gelişmiş, kültür düzeyi yüksek toplumlarından birisi ve ikisi de bu deneylerden sonra kültürel açıdan ne halde görüyorsunuz. 1980 sonrası Türkiye'de de bu var. Günlük gazete sayısına bakarsanız bunu görürsünüz. 55 milyonluk toplumda 2,5 milyon gazete. Kitap okuma Türkiye'de nasıl dehşetli bir gerileme içerisinde, bunu uzun uzun anlatmaya gerek yok. Kültürel karma ideolojik kontrolle atbaşı gidiyor. Bu ideolojik kontrolde şimdi iki birbirinden farklı eğilim var: Bir tanesi, pragmatizm, yani akla, bilime dayanılırsa sorunlar çözülür, öyle soyut sosyolojik, politik tahlillere gerek yoktur, akıl için yol birdir, yaklaşımı. Bu pragmatizm elbette sınıfsal bir tercihtir ama, ideolojik kontrol açısından fazla bir işlevi yok.

Kitlesel kontrol aracı olan ideolojiler belli ideolojiler. Bunlar sadece Türkiye'de değil son zamanlarda bütün dünyada çok hızlı bir gelişme gösteriyor. Dinsel ideolojilerin her yerde

yükselmesiyle ekonomide kemer sıkma programlarının uygulamaya konulması arasında galiba yüksek bir korelasyon var. Dinsel ideoloji her yerde bir kontrol aracı olarak yükseldi. Ancak, İlhan da değindi, dinsel ideolojinin kendisini kontrol etmek o kadar kolay değil. Dinsel ideoloji her yerde kemer sıkma politikalarına bağlı olarak yükselirken bir de bakıyorsunuz Latin Amerika'da değişik biçimde ortaya çıkıyor. Katolik kilisesinde özgürlükçü teoloji, Marksist-Hristiyan diyalogu derken, iş çok değişik yerlere gidiyor. Amerikalılar bundan rahatsız oluyorlar. Bu sefer Latin Amerika'da Katolik kilisesinin gücünü nasıl kırarız da orda Anglikan kilisesini, ya da Episkopal kilisesini etkin kılarız diye oturuyorlar, planlar yapıyorlar.

Dinsel ideolojiyi kontrol etmenin o kadar kolay olmadığına çok açık örneğini biz yaşadık, yaşıyoruz. 1980'den sonra, bütün Kemalistlik iddialarına rağmen, Cumhuriyet tarihinde görülmemiş ölçüde dinsel ideoloji serbest bırakıldı. Bunun da pragmatik bir nedeni vardı; aman bu insanlar solcu olmasın da Müslüman olsunlar, nasıl olsa biz Müslümanları kontrol ederiz. Bugün böyle olmadı. Dinsel ideoloji bir taraftan resmi, otoriter ve muhafazakâr bir ideoloji olarak Türk-İslam sentezi biçiminde formüle edilirken, bir kısım İslamcı hareket de çok değişik yerlere gitti. Bağımsız, toplumu değiştirmeye, bugünkü düzene alternatif bir düzen önerebilir hale geldi. Kontrol dışında, kendi bağımsız yapıları içerisindeki bu gelişmeyi hâlâ da sürdürüyorlar. Bu İslami ideoloji meselesini, bu çerçeve içerisinde ele almak gerekiyor.

Gerçekte bugün İslami akım içerisinde birbirinden çok farklı hareketlerin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'deki toplumsal düzeni radikal bir biçimde değiştirmeye amaçlayan, bunun peşinde koşan İslami hareketler vardır. Bunların etkinliği konusunda şu anda bir şey söylemek mümkün değildir. Ama bunun dışında, bugünkü düzeni kontrol etmek, sürdürmek ve gerekirse otoriter bir biçimde sürdürmek için yararlanılabileceği düşünülen İslami hareketler de vardır. Örneğin, şu meşhur Türk-İslam sentezi, sanıyorum bu çerçeve içerisinde yorumlanması gereken bir harekettir.

İslami hareketlerin elbette içte kökleri var. Toplumsal sorunlar, kırdan

kente göç, ikincil örgütlerin yok olması, toplumsal kimlik arayışı gibi sosyolojik faktörler, rakip ideolojilerin bastırılması, yok edilmesi, baskı altına alınması v.b. politik faktörler gayet tabii bir İslami harekete, İslama yönelişe kaynaklık etmektedir. Yani bu hareketin, bir kendi iç dinamiği vardır. Bu iç dinamik, özellikle 1980'den sonra bir hızlanma içerisinde. Hareketin bir dış dinamiği de vardır; Sovyetlerin etrafında yeşil bir kuşak çevirme, Sovyetler içerisindeki dinsel, etnik ayrılıkları körükleyerek Sovyet sistemini içinden çökertme v.b...

Dış dinamik konusunda herkesin aklına İran geliyor ama benim için Suudi Arabistan bu alanda çok daha önemli bir faktördür. Bu yeşil kuşak olayı, İslamlaşma olayı Amerikan kaynaklıdır ama Suudi Arabistan, Rabita v.b. kanallarıyla dünyaya yayılmaktadır.

Demokratikleşmeden kaçışı ve kararmayı hızlandıran yalnızca ideolojik kontrol değil tabii. Olay çok faktörlü; mavi yakalıktan beyaz yakalığa dönüşüm, sermayenin iç yapısındaki değişimler, enformasyon devrimi vs., bunların hepsi, kararmaya karşı ne yapmak gerekir sorusunu sorduğumuzda, üzerinde düşünmemiz gereken noktalar. Ayrıca taktik ve stratejik çözümler geliştirilmesi gereği apaçık ortada. Kadın ve çevrecilik hareketleri gibi marjinal hareketlerin de değerlendirilmesi yapmak zorundayız; bunların toplumsal demokratikleşme açısından ortak paydaları olduğuna kuşku yok.

Türkiye bir bunalıma gidiyor, bunda aynı düşüncedeyiz. Demin Galip de değindi, Türkiye belli bir seçme yapmıştır. Cumhuriyetin başından beri Batılı ülkelerin yanında yer alıyor. O bakımdan, Türkiye'nin bunalımdan çıkışı sanıyorum Türkiye açısından olduğu kadar dünya açısından da önemli bir olay olacak. Çünkü, IMF'nin en iyi öğrencisi olma niteliğini taşıyoruz. Adamlar en iyi öğrencimiz Türkiye diyorlar. Başka var mı iyi öğrencileri? Yok. Herkes mızıkçılık ediyor, bu sisteme bir arada karşı çıkmanın yollarını arıyor. Yani dünyadaki statükoyu zorlamaya çalışıyor. İlhan değindi, ileri kapitalist ülkeler 30 bunalımında gafil avlandılar; ama artık, merkezi karar ve kontrol organlarıyla sıkıntıyı oldukça rahat atlattıyorlar. Bize benzer ülkelerde bunun sorgulanması ciddi bir talep olarak gözüküyor. Buna şimdilik yanaşmayan tek

ülke biziz. Onun için Türkiye'nin bunalımı, bu bunalımın derinleşmesi ve bundan şu ya da bu biçimde, ama radikal çözümlerle çıkış hem ileri kapitalist ülkeler hem de onlara borçlu ülkeler açısından çok önemli olacaktır.

Galip Yalman:
"Türkiye'deki bunalımın, ister genelde isterse bir takım ülke gruplarında olsun, diyelim Güney Avrupa çerçevesinde geçmişte ya da 80'lerden başlayarak belli sayıda Güney Amerika ülkesinde gözlenenlere benzer bir eğri çizileceği varsayımı bana çok gerçekçi gözüküyor. Çünkü onların da kendi içlerinde tutarlı, belli konjonktürel oluşumların ötesine geçen modeller sundukları kanısında değilim. Onun için, siyasal planda ne yapılabileceği konusunda ya da izlenecek stratejide bize yol gösterecek modellere sahip değiliz."

Peki, Türkiye'de iyiye doğru hiçbir gidiş yok mu? Durum o kadar da fena değil: iyi kötü belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış bir toplum; yavaş yavaş depolitizasyondan çıktığının da göstergeleri var, örneğin son günlerdeki Türk-İş mitinglerinin son derece ilginç olduğunu düşünüyorum. Türk-İş yöneticilerine kurtarıcı muamelesi yapılması üzerinde ayrıca durulması gereken bir olay ama, bu önemli bir değişmeyi gösteriyor. Bu mitinglere esnafın katılması da ilginç. Son söyleyeceğim söz benim; o kadar da umutsuz olmayalım, insanoğlu neleri becerebiliyor, olacak.

□ **İlhan Tekeli** - Tartışmamızda belli bir ağırlık kazanan radikalleşme meselesine son bir değinme: tabii bunun nasıl bir sonuca ulaşacağı önemli. Çeşitli politikalar yarışacak; Raşit'in dediği gibi, bunların hepsi ardarda belli bir sırayla gelmeyecek. Bir anlamda bir arada olacaklar ve birbirlerini etkileyerek de bir çözüme ulaşacaklar. Radikalizm eğilimi geliştikçe, kontrol

edilemeyen yaygın siyasal hareketlere dönüştükçe dengenin daha halk lehine kurulması kaçınılmaz olur. Bunalımlar hem sorundur hem de yaratıcılığın kaynağıdır.

Özcan Kesgeç: "Türkiye için çizilmek istenen çerçeve pek istenildiği gibi çizilebileceği benzemiyor. Demokrasi mücadelesinin, sınıf mücadelesinin bir tercümesi olduğu dikkate alınır, Türkiye'nin demokratikleşmesi, Batı'da demokrasiye ulaşma perspektifi anlamında Türkiye burjuvazisi için de adeta kaçınılmaz bir nokta gibi geliyor."

□ **Özcan Kesgeç** - Öyle anlaşıyor ki Türkiye için çizilmek istenen çerçeve pek istenildiği gibi çizilebileceği benzemiyor. Demokrasi mücadelesinin, sınıf mücadelesinin bir tercümesi olduğu dikkate alınır, Türkiye'nin demokratikleşmesi, Batı'da demokrasiye ulaşma perspektifi anlamında Türkiye burjuvazisi için de adeta kaçınılmaz bir nokta gibi geliyor.

□ **Galip Yalman** - Aslında doğru bir saptama.

Ben biraz farklı düşündüğüm başka bir noktaya değineyim. Borçlu ülkeler diye anılmaya başlanan çok

sayıda az gelişmiş ülkenin belli politikalarla zorlandıkları ve bu politikaların bu toplumlarda çok önemli siyasal, kültürel dönüşümlere yol açtığı bir gerçek. Ama, geldikleri bu noktanın, olduğu varsayılan bir dünya işbölümüne aykırı gelişme politikaları izlemelerinin bir sonucu olduğu çok tartışma götürür bir hipotezdir. Çünkü olduğu varsayılan uluslararası işbölümü kesinlikle statik olmayan, sürekli değişime tabi dinamik unsurlar taşıyan bir yapıdır. Herhangi bir zaman kesitinde A ülkesi bir noktada ise sistem onu oldum olası A noktasında kalmak ve o A noktasının ona yüklediği işlevleri yerine getirmekle yükümlü saymıyor. B noktasına geçildiği, yani 60'lardan 80'lere geçildiği zaman bambaşka değişimler görüyoruz. Güney Kore'si de, Brezilya'sı da bunun somut örnekleri. Uluslararası işbölümünde yer değiştirdiler diye onları kimsenin cezalandırdığı da yok. Bu demek değil ki, dünya kapitalizminin bugünkü yapısı çerçevesinde bütün ülkeler aynı anda gelişir, sanayileşir. Azgelişmişlik, mutlaka az gelişmişliği yeniden üretir, diye bir kural yok. Ve özellikle belirginleşen bir olay; az gelişmiş ya da üçüncü dünya diye nitelenen ülkeler topluluğunun giderek kendi içinde farklılaşan bir yapı göstermesi, bir dönüşüme uğraması. Bu noktada Türkiye'nin 80'lerde gözükken ilginç bir garipliği ve yerinde sayısı var. Türkiye'nin, orta gelişmişlik düzeyinde olan sanayileşme yolundaki ülkelerin bir çoğundan farklı olarak teknolojik devrim çerçevesinde oluşacak 21. yüzyılın yeni dünyasında hangi alanlarda uzmanlaşacak, uluslararası işbölümünde nereye oturacak, bunu hiç düşündüğü, planladığı yok. Hâlâ biz babadan kalma diyebileceğimiz bir tekstille, teknolojik gelişmenin en alt basamaklarında sayılan belli demir çelik ürünleriyle övünüyoruz. Bunu, uluslararası işbölümü böyle istiyor, diye koymak yanlış. Eğer Türkiye burjuvazisi böyle düşünüyorsa, yanılıyor. Bu, işin kam-burunu da dışarıya devretmek isteğinden kaynaklanıyor. Güney Kore, Singapur, belli sayıda Güney Amerika ülkesi basbayağı sonuna kadar çarpışıyor. Bu, burjuvaziler arası bir mücadele aslında. Türkiye, bütün bunların dışındaymış gibi davranıyor. Türkiye AET'ye girse de girmese de bu sorun var.

□ **Raşit Kaya** - Aslında doğru. Ben de

katılıyorum. Sözü tekrar bunalımın yaratıcılığına, diyalektiğine getirsek; "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş!" Ancak, Hızır'ın gelebilmesi ya da bunalımın o diyalektik çerçevesinde yaratıcılıkla aşılabilmesi siyasetin anlam kazanmasıyla sağlam bir zemine oturabilir. Kitlelerin gelecekte siyaset yapmak yoluyla bir şeyler beklenebilir benimsemesi, daha iyi bir toplumsal yaşama yönelebilmelerinin ancak siyasi eylemle, siyasetle olabileceğinin anlaşılması mümkün olmazsa ve bu, radikalleşme ile birlikte yürümezse, o zaman, "huzur ve güven ortamı" retoriği tekrar operasyonel hale dönüşebilir. Dolayısıyla, demokratikleşme üzerinde durmanın şu sıradaki önemini bir kez daha vurgulamak istiyorum.

□ **Gencay Şaylan** - Ben Raşit'in son söylediği noktanın altını bir daha çiziyorum; **demokratikleşme**, diyorum.

Ömür Sezgin: "Kitleler siyasi hayatta ağırlığını koyduğu ölçüde, çözümler de ortaya çıkacaktır. Şimdiki karamsarlığımız büyük ölçüde geçici bir süre için de olsa kitlelerin siyasal hayattan uzak tutulabilmesindendir. Ama, bu süreyi ne kanun hükmündeki kararnamelerle, ne de ideolojik baskılarla süresiz uzatmak mümkündür."

□ **Ömür Sezgin** - Aynı şeyi söylüyorum, kitleler siyasi hayatta ağırlığını koyduğu ölçüde, çözümler de ortaya çıkacaktır. Şimdiki karamsarlığımız büyük ölçüde geçici bir süre için de olsa kitlelerin siyasal hayattan uzak tutulabilmesindendir. Ama, bu süreyi ne kanun hükmündeki kararnamelerle, ne de ideolojik baskılarla süresiz uzatmak mümkündür.

□ **Özcan Kesgeç** - Tartışmamızda önemli sayılabilecek ipuçları ve sanıyorum çok önemli noktalar ortaya çıktı. Türkiye'nin götürülmek istendiği veya götürüldüğü karanlıklardan mutlaka aydınlığa çıkacağı, demokratikleşmenin bu anlamda yaşamsal bir önemi olduğu, altı çizilerek ortaya konuldu. Hepinize teşekkür ederim. □

Kara Enternasyonal ve Opus Dei

Selçuk Uzun

Bu sayımızda yer alan "Türkiye'yi Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?" konulu panelimizde, içinde yaşadığımız ekonomik-siyasi bunalımdan söz edilirken, hemen anımsayacaksınız, sermayenin bu bunalımı aşabilmek için bir "şemsiye ideolojisi"ne de gereksinim duyduğu önemle vurgulanıyor ve "Türk-İslam Sentezi"nin böylesi bir işlev görebileceğine işaret ediliyor. Bu noktada "Aydınlar Ocağı"nın nasıl bir misyon üstlendiği de bir kez daha açığa çıkıyor.

Okuyucularımız yine anımsayacaklardır; Bilim ve Sanat'ın 76. sayısında (Nisan 1987) Ahmet R. Bilgen imzalı ve "Ahtapotun Tuttuğu Şemsiye" ile "Opus Dei: Dev Ahtapot ve Kolları" başlıklarını taşıyan iki yazıya yer verilmiş ve bu yazılarda, yaşanan siyasi bunalımın önemli bir boyutunun da sermayenin ideoloji bunalımı olduğuna değinilmiş ve bu bunalımı aşmak için elinde uluslararası bir örnek bulunduğunun altı çizilmişti: Opus Dei... Ve yine aynı yazılarda Opus Dei ile Aydınlar Ocağı arasında çarpıcı benzerlikler olduğunu düşündürecek önemli saptamalar yer almıştı.

Selçuk Uzun, aşağıdaki derlemesinde işte bu "Opus Dei" örgütünü -ya da kendi deyimiyle "tarikat"ını- bir kez daha bütün boyutlarıyla gözler önüne seriyor; Aydınlar Ocağı ve misyonunu kavramak için Opus Dei'yi hepimizin iyi öğrenmesi gerekiyor...

B.S.

Uluslararası "politik mafya" söz konusu olduğunda İspanya'da kurulmuş bir tarikatın adı hemen öne çıkar: Opus Dei. Özellikle Avrupa ve Latin Amerika'nın aşırı sağcıları arasındaki ilişkiler ve bu ilişkiler çerçevesinde sağlanan parasal destekten söz ediliyorsa Opus Dei'nin adı sıkça geçer. Örneğin, İsviçre'de yayınlanan "Weltwoche" adlı haftalık gazetenin 19 Ocak 1983 tarihli sayısında şunlar yazılıydı: "İspanyol gazeteciler, 'Opus Dei' derken Kutsal Mafya'nın mali entrikalarını kastederler. Opus Dei, general Pinochet'nin askeri rejimi ile, 1982 Haziran'ında Londra'da bir köprüde asılı bulunan bankerlerin allahı Roberto Clara Calvi ile bağlantı demektir."

DİNSEL İKİYÜZLÜLÜK

Üyelerinin % 80'ini katoliklerin oluşturduğu bu tarikatın kariyeri 1928 yılında başlamıştır. Opus Dei, papaz

Jose Maria Escriva de Balaguer y Albas tarafından o tarihte kurulmuştu ve 1983 yılında yaklaşık 87 ülkede 73.000 üyesi bulunmaktaydı.

Opus Dei'nin politik yükselişi 1950'li yıllarda İspanya diktatörü Franco zamanında başladı. Bu dönemden sonra Opus Dei, İspanya Üniversitelerinde etkisini genişletmiş ve faaliyetlerini katolik gruplar ve daha sonra da ordudaki subaylar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Politikacılar arasında da Opus Dei'nin etkisi daima güçlü olmuştur. Kendilerini "Konigsmacher" olarak tanımlayan Opus Dei üyeleri, bankalara, basına, kısaca politik olarak önemli her alana girmişlerdir. Opus Dei üyeleri büyük bir gizlilik içinde hareket ederler. Bu gruplar için sü-küt sadece altın değil aynı zamanda katiliktir da.

Opus Dei, 50'den fazla ülkede geleceğin yöneticilerinin yetiştirildiği yüksek okullar, kolejler, öğrenci yurtları,

enstitü, meslek okulları ve kuruluşlara sahiptir.

Opus Dei, gizli bir kuruluş niteliğini taşıyor ve tartışmaya düşmandır. Uluslararası Teoloji Dergisi "Concilium" bu konuda şunları yazmaktadır: "Çünkü, fanatik, bundan dolayı da çok tuhaf, yabancılaşmış insanların çıkması başka türlü olanaksız olurdu. Kim Monsenyör Escriva'nın: 'Camino' adlı, fanatizmin ve yabancılaşmanın derin köklerinin bulunduğu bu ana kitap üzerinde derinleşirse, onda fanatizm bir karakter olarak yerleşir. Sabit fikirliğin kaynağı budur. Gerçeği ve iyiyi insanın bağımsız olarak ortaya çıkarması Opus Dei üyeleri için değildir. Tersine, üyelerin koşulsuz kabul edeceği şeyler yukarıdan önüne konulur; tüm gerçek ve iyi, bunun içinde bulunmaktadır. Opus Dei'nin ana kitabı 'Vecizeler', en küçük bir eleştirel düşünme olanağı vermez, emirleri eleştirme ve bağımsız düşünme hakkı tanımaz. Bu koşullar altında her şey olanaklıdır. Kişinin yabancılaşması ve kişiliğin bozulması. Bunun da ötesinde bu yabancılaşmış kişiliğin, üstüne üstlük daha da büyük bir kendini beğenmişlik ve kendine güvenle ortaya çıkması da olanaklıdır. Ve her şeyden önce bu kişiliğin, paralı, güçlü ve otoriteli, zapt edilmez bir çevrenin Evangelistleştirilmesinin bir aracı olarak kabul edilmesi olanaklıdır."

Opus Dei üyeleri kendilerini seçkin kişiler olarak görürler: "Onlarca insan olmak", "Büyük bir yığına ait olmak", "Liderlik için doğmak", "İtaat en güvenilirdir", "İtaat, üstler için mutlak güvendir", v.b. sözler beyinlerine işlenmiştir.

Bu tarikatla seçkinlerin yetiştirilmesi çok erken başlamaktadır. Yöneticiler, adayları 15 yıl boyunca Numerarii (Opus Dei üyesi) olmak için telkin altında tutarlar. Sonra da 5 yıl boyunca, yazılı bir başvuru ile, yoksul, bekâr ve itaatli bir yaşam için, kesin bir karara varmaları telkin edilir.

Bu anlatılanlar, arka plandaki dinsel motiflerdir. Bununla birlikte Opus Dei'nin çok büyük politik etkisi de var-

76. sayımızda yer alan bu fotoğrafı yeniden yayımlıyoruz; 1960'ların İspanya'sında rejimin sacayağı: Franco, Opus Dei, Falanji.

dir. 2. Vatikan Konsül'ünden sonra Kilise içinde, Kuzey-Güney diyalogu, artan nükleer ve ekolojik tehdit, insanlığın büyüyen yalnızlığı konularında sert tartışmalar çıktı. Opus Dei'in Katolik Kilisesi içindeki yandaşları bu tartışmalar sırasında gerici ve militan bir tutum alırken Cizvitler genellikle ilerici hareketler yanında yer aldılar.

Bunların yanı sıra asıl önemli olan, tarikatın bankalar, ekonomi ve iletişim araçlarındaki potansiyelidir.

Cizvitlerin Dergisi olan "Choisir" Şubat 1981'de bu tarikat hakkında şunları yazmaktadır: "Onlar güçlüdürler. Onların hükümette bakanları veya diktatörleri, ekonomik bir imparatorluğu, gazeteleri, radyo istas-

yonları vardır. Onların yöntemleri endişe verici sayılabilecek kadar gizli ve etkilidir."

Cenevreli profesör Jean Ziegler ise şöyle demektedir: "P-2 Locası, Opus Dei veya Cercle Violet, bunların hepsi aşırı sağ harekete aittirler. Dünyayı komünizmden kurtarmak isterler. Opus Dei, çok tehlikeli bir kuruluştur."

TARİKATIN İŞLERİ

Opus Dei'nin gücü gerçekte çok büyüktür. 5 Eylül 1983 tarihli "Der Spiegel" şunu yazmaktadır: "Tarikatın üyeleri 500 dinsel kuruluştaki çalışmaktadır. 475 üniversite ve yüksek okulda öğrencileri var. 600 gazete ve

dergide, 52 televizyon ve radyo istasyonunda, 38 basın ve reklam ajansında, 12 film şirketinde Opus Dei üyesi katolik Hristiyanlar, yönetici konumunda bulunuyor."

Opus Dei, 19'u mali alanda faaliyet gösteren ve 300 şirketten oluşan İspanya'nın en büyük holdingi Rumasa'nın ortağıdır. Rumasa şirketi yöneticileri kendilerini "Octopus-Dei" diye tanıtır. Opus Dei'nin bir diğer mali şirketi de Matessa'dır. Gizli sermaye ihracı için kurulmuştur.

1950'lerin başında Banco Popular Espanol Opus Dei'nin kontrolüne geçmiştir. Bu banka tüm imparatorluğun mali temelini oluşturur. Opus Dei'nin sahip olduğu diğer bankalar şunlardır: Bank Atlantik, Die Europäische Gemeinschaftsbank, Andalusien Bank, Bank Salamanca.

Opus Dei'nin 60'lı yıllarda Fransa eski devlet başkanı Valéry Giscard d'Estaing'in babasının başkanı olduğu bankada hissesi bulunmaktaydı. Giscard d'Estaing'e kadar uzanan bu ilişkiler ağı içinde Lüksemburg'ta kurulan Sodotex S.A. adlı şirketle ilgili olarak İspanya'da Matessa skandalı ortaya çıkarıldı. 70 milyar eski franklık bir dolandırıcılık söz konusu idi. Bu dolandırıcılıktan Opus Dei de payına düşeni almıştı. Giscard d'Estaing'in yakın arkadaşlarından Jean de Broglie, Sodotex'in Elysee'nin emriyle Mayıs 1968'de kurulduğunu söylemişti.

Sodotex, çok kısa bir zamanda güçlü bir uluslararası imparatorluk kurdu. Çok sayıda yan kuruluşu vardı. Ama bir tek uğraşı vardı: silah ticareti. Sodotex'in silah kaçakçılığı yaptığı Fransa'da biliniyordu. Ama kimse engel olmadı. Çünkü bu işin ustalarının söylediği gibi, Sodotex, Opus Dei demektir. Opus Dei de Vatikan. Kimse bu yapıya el süremezdi. Sodotex'in kurucusu Jean de Broglie, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı konusunda çok şeyler biliyordu. Ve elinde bir dosya vardı. Ve Broglie 2 yıl sonra Paris'te, onun yakın arkadaşı banker Charles Bouchard da Cenevre'de öldürüldü.

Bugüne kadar Opus Dei ile uluslararası mali piyasalar ve silah ticareti arasındaki ilişki hiç incelenmedi.

İspanya'nın en büyük magazin Dergisi ABC, Opus Dei'a aittir. ABC demek, Papa'nın propaganda aracı demektir. İspanya Haber Ajansı EFE de, Opus Dei'a aittir. Nikaragua'daki muhalefeti öven haberler, tüm dünya-

ya buradan yayılır. Opus Dei'in yayın organları, Papa'ya yapılan suikastın KGB komplosu olduğu iddiasını ortaya atan ilk yayın organlarındandır.

"Kültürel Özgürlükler Kongresi" adı altında Milano'da bir toplantı düzenlenmesini, Opus Dei, P-2 ve CIA örgütlemişlerdir. Katılanlar arasında Clair Sterling ve CIA eski başkanı William Colby de bulunmaktaydı.

KUTSAL MAFYA EYLEMDE

Opus Dei'nin üyeleri Latin Amerika'daki sağcılar ve diktatörleri desteklemişlerdir. Birkaç örnek:

İspanya'da Franco devrindeki ekonomik ve planlama bakanlığındaki tarikatlar devri Opus Dei tarafından kurulmuştur. 1954 yılında general Franco, Opus Dei'nin kurucusunu en büyük İspanyol nişaniyle ödüllendirdi. İspanyol parlamentosunda (1984) yaklaşık 60 parlamenter Opus Dei üyesidir.

Opus Dei, Allende hükümetine karşı olan gerici cephenin önünde yer aldı. Fiducia ve Patria y Libertad örgütünden Jaime Guzman ile birlikte birçok Opus Dei üyesi, 1973 Eylül darbesinden 5 gün sonra yeni anayasa yapma görevlendirildiler. Opus Dei'nin sosyoloji ve ekonomi uzmanları, Pinochet'in danışmanlığını yaptılar.

Opus Dei, ABD'de Milton Friedman okulu ekonomistlerinin bulunduğu bir "fikir fabrikası"na sahipti: "Institut für allgemeine Studien" daha sonra CIA'ye devredildi.

Şili diktatörü Pinochet'le birlikte çalışan ekonomistler, hukukçular, ticaret adamları, kitle iletişim uzmanları, Opus Dei tarafından eğitilmişlerdir.

Opus Dei'nin diğer karanlık faaliyetleri Arjantin'dedir: Opus Dei ile AAA (Apostolisch antikommunistische Allianz) arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Aynı zamanda P-2 mason locası üyesi olan neofaşist-terörist Stefano Delle Chiaie (Bologna'da 85 kişinin ölümüne neden olan patlamanın sanıkları arasındadır) bu örgütte de faaldır. AAA'nın bir özelliği de, Arjantin'de resmi olmayan polis birliği ve ölüm komandolarının eğitildiği örgüt olması idi. 1973 Mayıs ayında polis ve AAA'ya bağlı komandolar, bir gösteriye saldırdılar ve yüzlerce ölüme ve 300 kişinin yaralanmasına neden oldular. AAA'nın kurucusu ise, Opus Dei'den Lopez Rega idi.

Lopez Rega ve AAA, Arjantin'deki

kokain şebekesinin ana unsurlarıydı. Ve bu örgüt ayrıca uluslararası faşist hareketin bir parçasıydı da. 28 Haziran 1966'daki darbeden sonra, Opus Dei'nin adamları, Arjantin diktatörünün hükümetinde önemli konumlara getirildiler.

Opus Dei, P-2 Mason Locası veya Cercle Violet gibi örgütler, sermayenin demokratikleşmeyi önleme ya da demokratik gelişmeyi sınırlama veya kendi çıkarları gerektirdiğinde siyasi iktidara doğrudan el koyma stratejisinin kanıtlarıdır, gerekli araçlarıdır, gizli dayanaklarıdır.

Opus Dei'nin adamları, Vatikan'a yerleştikten sonra, Latin Amerika'da baskı altındaki halkların mücadelesinde önemli rol oynayan ilerici papazlar, Vatikan tarafından politik ve ekonomik etkinliği bulunan noktalardan uzaklaştırıldılar. Eleştirici bir tavır alan papaz ve tarikat üyeleri, özellikle Cizvitler, Opus Dei'nin Kilisede iktidarı ele geçirmesinden sonra öldürüldüler. Latin Amerika Kilisesini sağ çizgiye çekme konusunda Opus Dei, gerçekten acımasızdı. 1982'de Kilise içinde ortaya çıkan tartışmada, Cizvitler, toplumsal bir isyana yol açan nedenleri onaylarken, Opus Dei üyeleri, geleneksel gerici güçlerin yanını tuttular. Papa, Nikaragua'daki ilerici kiliseyi eleştirirken, diktatörlerin kan gölüne çevirdiği El Salvador, Guatemala ve Haiti hakkında tek bir kelime sarfetmiyordu. Başpiskopos Romero'nun öldürülmesinde elebaşı olan aşırı sağcı Robert d'Aubusson'un eli Papa tarafından sıkılıyordu.

ABD'de Reagan yönetiminde yer alan birçok Katolik vardı. Richard Allen, Alexander Haig, Jeane Kirkpatrick, William Casey. Jeane Kirkpatrick 1983'de BM elçisi iken şöyle demişti: "Bu iki insanın [Papa ve Reagan] kişisel etki güçleri ve karizmaları korkunç bir şekilde birbirine benziyor. İkisi de hemen tüm insanları kendi çevre ve çizgilerine çekebiliyorlar. İn-

san hemen anlıyor ki, ikisi de büyük tarihi kişiliklerdir. Bugün kesinlikle inanıyorum ki, Reagan tarihi bir başkan, bu Papa da tarihi bir kilise önderi olacaktır."

Eski bir Georgetown Üniversitesi profesörü ve Reagan yönetiminin eski BM elçisi Jeane Kirkpatrick'in, ileri gelen bir Opus Dei üyesi olması raslantı değildir.

Opus Dei'nin en önemli hedefi, Vatikan tarafından resmi bir din tarikatı olarak tanınmasıdır. 1983 yılında İspanya Papazlar Konferansında Opus Dei'nin üyesi 32 kişiye papazlık ünvanı verildi. Aralarında Oxford'dan bir matematikçi ve Hollandalı bir avukat da vardı.

Wall Street Journal gazetesi, Polonyalı bir papazın, Papa olmasında Opus Dei lideri Escriva ve diğer tarikat üyelerinin büyük yardımı olduğunu yazmaktadır. Bundan sonra ise, Opus Dei üyesi birçok kişi, Latin Amerika'da papaz yapıldı. Bu papazlar ilerici kiliseye karşı sert bir savaş açtılar.

25 Şubat 1980 tarihli "Der Spiegel" dergisi, Hristiyan Birlik Partisi (CSU) başkanı Strauss'un Opus Dei'i mali açıdan desteklediğini yazmaktadır. Opus Dei üyeleri, Strauss'un kurduğu Hanns Seidel Vakfı'nın toplantılarına katılmaktadırlar. Federal Almanya'nın önde gelen 120 ekonomi ve sanayi şirketi temsilcisi, Opus Dei'nin sempozyumlarına katılmaktadır.

Opus Dei, milyonların karanlık yollardan karaborsaya akitildiği bir örgüt demektir.

Opus Dei, Şili gibi faşist diktatörlüklere yardım eden ve onu meşrulaştıran, danışmanlık yapan bir örgüt demektir.

Opus Dei, silah ve uyuşturucu ticaretinin bir parçası demektir. Dini işlerle ekonomik çıkarların birbirine karıştığı bir örgüttür.

Opus Dei, yoksul halkların kurtuluş savaşına yardım eden Latin Amerikalı ilerici papazların yok edilmesi demektir.

Ve Opus Dei, söylendiği gibi bir tarikat değil, kutsal mafyadır.

Opus Dei, P-2 Mason Locası veya Cercle Violet gibi örgütler, sermayenin demokratikleşmeyi önleme ya da demokratik gelişmeyi sınırlama veya kendi çıkarları gerektirdiğinde siyasi iktidara doğrudan el koyma stratejisinin kanıtlarıdır, gerekli araçlarıdır, gizli dayanaklarıdır.

Vergi Alanında Ne Yapmalı? ya da Sosyal Demokrasi için İpuçları

Oğuz Oyan

"Türkiye, Avrupa ve OECD ülkeleri içinde en adaletsiz vergi yapısını 1980'li yıllarda iyice pekiştirmiştir." **Bilim ve Sanat**'ın Şubat 1988 sayısındaki "1988 Vergi Paketi Kimden Yana?" başlıklı yazımızı bu cümleyle bitirmiş ve "önerileri bir başka yazıya bıraktığımızı" söylemiştik. Ayrıntılı olmamak kaydıyla yapabileceğimiz bu önerilere geçmeden önce vergi yapımızla ilgili ek saptamalar yapmamız gerekecek.

Önce bir soru. Vergi yapısını 1980'li yıllarda iyice adaletsizleştiren yönetimlerin işbaşında olduğu Türkiye'de bunun gelir dağılımını daha da bozucu etkileri olduğu açıktır. Peki bunun tersini gerçekleştirmek, yani vergi yükünü yeniden dağıtarak gelir dağılımını düzeltici etkiler ortaya çıkarmak mümkün değil midir? Kuramsal olarak evet. Ancak kuramsal düzeyde dahi bazı önkoşullar gerekir: Kamu ekonomisini sadece gelir toplama aşamasında durdurmak mümkün değildir; gelir dağılımı üzerinde asıl kalıcı etkiler kamu harcamalarının yapılış sırasında ortaya çıkacaktır. Başka deyişle, çok adaletli bir vergi yükü dağılımına, çok eşitsiz bir kamu hizmetleri (ve olanakları) dağılımı eşlik ediyorsa, birincisinin olumlu etkiler yapması kuşkuludur. (Elbette böyle bir durum, hem gelir toplama hem de harcama aşamalarında adil olmayan özellikler taşıyan bizdeki kamu maliyesi anlayışına gene de yeğlenebilir.)

Daha geniş açıdan düşünürsek, gelir dağılımı üzerinde etkili olan yalnızca vergi politikası olmadığı gibi harcama politikasını eşanlı olarak dikkate almak da yetmeyebilir. Kamu yönetiminin fiyat, ücret, vb. politikaları da bu konuda belirleyici öneme sahiptir. Demek ki, **bir ilk sonuç olarak**, vergi politikasını teorik düzlemde dahi gelir dağılımını belirleyen asıl etken olarak kabul etmek mümkün değildir; vergileme alanında yapılabilecekleri hem çok önemsemek hem de tek mucize ilaç olarak kabul etmemek sağlıklı bir başlangıç için zorunludur.

Gelelim uygulamaya ve sorunlarına. Diğer koşullar bir yana, vergi politikasını ekonomik açıdan güçlü olanlar aleyhine, zayıf olanlar lehine çevirebilecek politik irade ve kararlılığın ne denli kuvvetli olması gerek-

tiği her halde açıktır. Ancak olayın özü, bir irade ve kararlılık gösterisi olmaktan önce sınıfsaldır. Vergilemede siyasal uygunluk ilkesi esastır. Yani, iktidar partisi kendi dayandığı toplumsal sınıf ve katmanlar aleyhine vergi zorlaması yapmaz, yapamaz. Demek ki, bütün diğer ekonomik, mali ve teknik koşullar uygun olsa dahi, siyasal koşullar olgunlaşmamış ve iktidardaki siyasal yönetim burjuvaziye karşı görece bağımsızlaşmamışsa, gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yapacak derecede köklü bir vergi reformunun uygulanma şansı yoktur. Vergi yükü kaydırması gerçekleştirmek, her zaman sarsıcı ekonomik/mali toplumsal sonuçları olan bir operasyondur; dolayısıyla toplumsal sınıflar arasında önemli bir çekişme ve hatta çatışma konusudur. Her zaman örgütlü ve çıkarlarının bilincine sahip üstelik her zaman iktidar ortağı olan büyük sermaye aleyhine vergi zorlaması yapmak, örgütsüz ve savunmasız bırakılmış kesimlere vergi yüklemeye de benzemez; olağanüstü çetin bir iştir.

VERGİ PARODİSİ

Bunun tipik örnekleri son zamanlarda bir parodi (kaba alay) üslûbunda etrafımıza saçılmaya başladı. "Vergiden dönenin kaşığı kırılın" programının baş aktörü, 1988 gelir vergisi beyanı bakımından 95 milyon liracıkla Adana ilinde dahi ancak üçüncü olabildiği ortaya çıkınca, Türkiye'nin ikinci en büyüğü olan holdinginin merkezinden bir basın açıklaması yaptırıldı. Bundan anlaşılıyor ki göre, Sabancı Grubu'nun 1987 yılı faaliyetleri dolayısıyla Hazine'ye "ödediği" vergiler toplamı 169 milyon, ya da çalışma günü başına 605 milyon lirayı buluyordu. Böylece Holding, 1987 bütçesi vergi gelirlerinin 52'ye birini kendisinin "ödediğini" övünçle kamuoyuna malediyor, gelir vergisi bakımından Holding sahiplerinin içine düştüğü sıkıntıyı gideriyordu.⁽¹⁾ İlginç olan, açıklamada sadece Sabancı Ailesi bireylerinin ayrı ayrı gelir vergileri toplamının verilmesi bir yana, buna Holdingin kurumlar vergisinin eklenmesiyle de yetinilmemiş olmasıdır; Grubun vergi aracısı niteliğiyle vergi dairelerine yatırdığı ve gerçek ödeyicisi tüke-

ticiler olan KDV türü stopajla alınan vergiler ve daha da iyisi, ücretlilerden kesilen ve işverenin vergi sorumlusu sıfatıyla yatırdığı gelir vergisi stopajlarının da (bu son ikisinin toplamı 105 milyar lirayı bulmaktadır) Holding'in "ödediği" vergiler içinde sayılabilmesidir! Gerçi, herşeye rağmen, Sabancı Topluluğundan bu tür gerçeği saptırıcı açıklamalar gelmesi sürpriz değildir; S. Sabancı'nın 1985 yılı gelir vergisi beyanları Sümbül Hanım'ın altında kaldığı, dahası ikinci en yüksek gelir vergisi beyan edenin bir kumarhane işleticisi olduğu 1985 yılında da kamuoyuna benzeri bir açıklama yapılmıştı. (Bkz. "Vergi 'Samyiponları' ve Basın", **Bilim ve Sanat**, Eylül 1985). Bu yıl olayı daha ilginç kılan holdinglerimizin aynı tür açıklamalar yapma yarışına girmiş olmalarıdır. Sabancı'dan bir hafta sonra bir açıklama yapan Koç Grubu, rakibine açık bir fark atmanın hazırla Hazine'ye 393 milyar vergi kazandırdığını ve çalışma günü başına 1 milyar 311 milyon lira vergi "ödediğini" ilan ediyordu. Bütçe vergi gelirlerinin 24'ye birini sağladığını açıklayan Koç Grubu, böylece en yakın rakibine 2 kattan fazla bir fark bindirmiş oluyordu! (**Hürriyet Gazetesi**, 15.4.1988). Nihayet, **gene bir hafta sonra**, Kutluş Holding, 1987 için toplam 31,6 milyar liralık vergiyi, Hazine'ye kazandırdığını açıklıyor ve o da, çapına bakmaksızın, günlük vergi hesabına girişiyordu! (**Cumhuriyet Gazetesi**, 22.4.1988).

Öyle anlaşıyor ki bu moda sürecek; büyük sermaye şirketleri, vergi yükü kaydırmasının kimlere yapılması gerektiğinin mesajlarını açık şekilde vermeye devam edecekler; aynı zamanda maliyenin vazgeçilmez vergi mültezimleri rolünü oynadıklarını hükûmetin ve kamuoyunun gözüne sokarak, vergi konusunda rahatsız edilmemenin ve tam tersine ek vergi teşvikleri talep edebilmenin güvencesinde olacaklar. Elbette, bütçe vergi gelirlerinin 1/24'ünü sağladığını açıklayan bir Holding'e, nasıl olur da tüm Koç ailesinin sadece 1 milyar 336 milyon TL gelir vergisi ödediği yani duyurdukları 393 milyarın sadece **binde üçüne** ulaşabildiği sorulamaz! Esasen, şirketlerden kâr payı biçiminde gelir sağlayanların gelir vergisi ödememesi avantajını tanıyan da Özal iktidarının ta kendisi olduğuna gö-

re, bu iktidarın x maliye teşkilatı böyle bir soruyu soramaz. Holding dünyasının en ünlü 19 isminin 1986'da ödedikleri gelir vergisi kişi başına ortalama 468 milyon TL iken, bunun 1987 taahhüdlerinde ortalama 106 milyona düşmüş olması (1986 fiyatlarıyla düzeltilindiğinde 80 milyon TL'ye düşmüştür aslında; 1987 enflasyonu aşındırılan vergi payı bu hesaba dahil değildir; bu da beyannameli mükelleflerin Hazine'ye enflasyon vergisidir) tamamen yasal bir işlemdir. Demek ki gelir ve kurumlar vergisini birleştirerek bunlardan birisini devre dışı bırakan anlayışın değiştirilmesi ciddi bir reformun temel taşlarından birisi olmalıdır. Zaten bu vergiler birbirlerinin yerini tutamazlar; nitelikleri, işlevleri ve konuları farklıdır. Kurumlar vergisi gelir vergisinin yerini tutamaz çünkü: a) Kurumlar vergisi fiyatlar aracılığıyla genellikle tüketicilere kolayca yansıtılır; gelir vergisi için bu ilişki daha zayıftır; b) Kurumlar vergisi ayrı bir ödeme gücü üzerine konulan ve şirket statüsünün sağladığı avantaj ve ayrıcalıkları vergi kapsamına alan ayrı bir vergi türüdür ve öyle kalmalıdır; dağıtılan kâr payları mutlaka gelir vergisine konu olmalıdır. Holding statüsünün sağladığı vergiden kaçınma sığınağı ve ayrıca ek vergi ayrıcalıkları mutlaka önlenmeli, dahası **sermaye üzerine** (kurumlar vergisi safi kârları vergilendirir) artan oranlı olarak konulan ek bir vergiyle sermaye temerküzü veya tekelleşme eğilimi sınırlandırılmalıdır.

Holdinglerin "vergi mültezimi" olma konularına gelince ek olarak şu saptamaları yapabiliriz: a) 1987 yılında bütçe vergi gelirlerinin % 79,8'i kaynakta kesilerek (stopajla) toplanıyor ve bunun büyük çoğunluğu şirketler aracılığıyla vergi dairelerine ulaşıyordu. Sabancı - Koç'un vergi hesabında dikkate alınmayan husus, bu uygulamayla şirketlere faizsiz kredi niteliğinde sürekli vergi fonları kullanılmasıdır. Konsolide bütçe dışındaki vergi türü ödentilerle olay daha da yaygındır. b) Stopaj uygulamasının yaygınlaşmasının bir anlamı da, vergilerin yasal yükümlülükleri ile fiili yükümlülerinin giderek ayrışması yani bu durumda verginin tüketicilere yansıtılmasının çok kolaylaşmasıdır. KDV türü dolaylı vergiler yanında, gelir vergisi stopajları ile kurumlar vergisi gibi "dolaysız" sayılan vergiler de bu kapsama girer. Hatta ücretlilerin gelir vergileri, SSK primleri, ücret üzerinden yapılan fon kesintileri de kendileri tarafından değil ama işverenleri tarafından mal veya hizmet fiyatlarına yansıtılır. c) Bu yansıtma olayı bazen vergiden çifte kazanç sağlamaya da götürür, çünkü örneğin ücret üzerinden hesaplanan vergi ve benzeri kesintiler zaten işverenin kendi vergi matrahından düşülebilmekte iken bir de bütünüyle fiyatlara eklenebilir. d) Nihayet, ciroları Türkiye bütçesinin yarısına ulaşmış iki dev holdingin vergiyle temas noktalarının bu kadar genişlemiş olmasının şaşırtıcı olmadığı belirtilmelidir. Kaldı

ki bu durum, holdinglerin çok vergi ödediklerini değil (asıl rolleri aracılıktır), herşeyden önce tekelleşme derecelerinin yüksekliğini gösterir.

Devletin büyük sermayeye yaptığı bir büyük armağan da, hem faiz getirisi gelir vergisi kesintisinden bağışık tutulan hem de getirisi gelir veya kurumlar vergisi matrahından düşülebilen özelliğe tahvil ve Hazine bonusu çıkararak borçlanmasıdır. Devletin büyük sermayeye yaptığı bu büyük ikramın çapını iyi değerlendirebilmek için, 1987 yılında vergi öncesi kâr toplamı 632 milyar lirayı bulan 19 bankanın ödemeyi taahhüt ettikleri kurumlar vergisi miktarının sadece 48,8 milyar lira olduğunu bilmek yeter. (**Cumhuriyet**, 20.4.1988). Ortalama % 7,7 oranında kurumlar vergisiyle "vergi ödevi"ni yerine getirmiş sayılan bankalarımız aslında fon kesintileriyle birlikte % 48,3 oranını bulan kurumlar vergisinden devletin yardımlarıyla kurtulmayı başarmışlardır. Sadece bu 19 bankaya 256,5 milyar TL vergi bağışında bulunan Özal Hükûmeti ise, 15 milyarlık Teletaş hisselerini satabilmek için ülkeyi ayağa kaldırmakta ve bu iş için 2,5 milyarlık reklam

harcamasını gözden çıkarabilmektedir. Finansman sıkışıklığının da dayatmasıyla büyük sermayeden vergi alacağından vazgeçerek borçlanan Hazine'nin gerçeğe borçlanma maliyeti vazgeçtiği vergi kadartmaktadır. Bizim hesabımıza göre, % 6 faizle bono çıkaran Hazine'nin gerçek maliyeti % 100'e yaklaşmaktadır. Hazine'nin asıl müşterisi bankalar olmakla birlikte diğer sermaye şirketlerinin de nakit fazlası oldukça kurumlar vergilerinin küçültür yarışına girdiğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu konuda bir TUSİAD raporur kulak verelim:

"Bir bankanın Hazine bono - tahvil faiz gelirleri vergi öncesi x kârını aştığı süreçte o bankanın geliri üzerinden vergi ödeme için hiçbir neden kalmamaktadır. Bu husus diğer anonim şirketler için de geçerlidir. Kurumlar vergisi hasılatının 1986 yılında 930 milyar, lirada kalmasının ve bunun önemli diliminin KİT'lerce ödenmiş olmasının nedeni, haklı olarak, diğer kurumlarımızın, kârları teşekkül ettikçe Hazine bono ve tahvil satın almalarıdır. Her ülkede vergiden yasal kaçınma temel hakları arasında sayılmaktadır. Suç olan, ver-

kaçırmaktır" (TÜSİAD, İç Borçlanma. Durum ve Sorunlar, İstanbul, Mayıs 1987). Söylenecek tek şey var: Vergiden kaçınma büyük sermayenin yasal hakları arasından çıkarılması. Bunun için öncelikle iç borçlanma kısır döngüsünü kırmak gerekecek. Bu döngüyü kırmak, önemli bir vergi yükü artışını zorunlu kılıyor. Bu yük artışının kimlere yüklenmesi gerektiği ise şimdiye kadar söylenenlerden açıklığa kavuşmuş olmalı. (Ayrıca bkz. O. Oyan, "İç Borçlanmada Yolun Sonu Mu?", Mülkiye-İler Birliği Dergisi, Mayıs 1988).

VERGİ YÜKÜ NASIL DAĞILIYOR?

1) 1988 vergi paketinin esas olarak dolaylı vergilerde yeni artışlar getirdiğini önceki yazımızda belirtmiştik. 1988 yılının Mart ayında kabul edilen yeni vergi yasasıyla da aynı nitelikte yeni vergiler getirilmiştir. Bu arada 1 Nisan'dan itibaren yürürlüğe giren "Tasarıf Teşvik Hesabı" adlı yeni fon da aynı doğrultuda bir ek istihdam vergisinden başka birşey değildir ve hem tahsilinde hem de fiyatlara yansıtılacağı için tüketim esnasında çalışan kitlere çifte yük getirecektir.

2) Fiyatlara yansıtıldıkları ve gelir düzeyine kıyasla ters orantılı (yani gelir arttıkça yükü azalan, azaldıkça yükü artan) bir yük bindirdikleri için KDV ve fon kesintileri gibi dolaylı vergiler çok adaletsiz kabul edilir. Buna katılmamak mümkün değil. Şimdi kısaca Türkiye'de hangi tür vergiler ağırlıkta ona bakalım.

Gelir vergisi gibi dolaysız vergileri ağırlıkla uygulamak iyi örgütlenmiş bir maliye teşkilatı, dolayısıyla oldukça gelişmiş bir ülke yapısı öngördüğünden bizde dolaylı vergiler Cumhuriyet döneminde 1977'e kadar hep ağırlıklı olmuştur. 1977-84 döneminde dolaysızların vergi gelirleri içindeki payının % 50'yi aşması ise kesinlikle daha gelişmiş yapıların oluşmasıyla ilgili olmamış; 1977-80 arasında enflasyonla aşan gelir vergisi tarifesini ücretlilerin ödediği gelir vergisini arttırmış, 1980-84 arasındaki yeni tarife de bu geleneği sürdürmek için başlangıç oranını ve dilimini çok yüksek ve geniş tutmuştur. Ancak tedricen dolaylıların ağırlığı artırılmış ve 1985'den itibaren dolaylıların ağırlığı tekrar % 50'yi aşmıştır; bu payın 1988'de % 54'e ulaşması beklenmektedir. Ne var ki, bu oran gerçeğin

ancak bir kısmını yansıtmaktadır: Yerel yönetimlerin vergi gelirlerini ve sadece 11 büyük fonun vergi cinsinden gelirlerini dikkate alan "kamu genel dengesi" hesaplarına göre, dolaylıların payı 1987-88'de % 61'i bulmuştur. (1988 Yılı Programı, DPT, s. 73-77). Tüm fonların vergi cinsinden gelirlerini hesaba katabilseydik, dağılımın dolaylılara üçte iki oranında bir ağırlık verecek şekilde oluştuğunu görebilirdik. Demek ki buradan çıkarılacak bir sonuç, ciddi bir vergi reformunun mutlaka dolaysız vergilerin ve başta gelir vergisi olmak üzere sermaye ve servet vergilerinin payını yükseltebilmesi gerekir. Bu çaba, KDV türü ihracatta otomatik indirimle konu olan vergilerin payının azalması sonucuna götürmek zorunda değildir; biri diğerini dışlamaz; asıl azaltma, vergi sisteminin tümörü durumuna gelen fon kesintilerinden ve öteki dolaylı vergilerden yapılabilir.

3) Dolaysızların payının bugünkü yapılarıyla yükseltilmesi de asla yeterli değildir. Dolaysızların daha adil kabul edilebilmesi iki önemli önkoşula dayanır: a- Gelire göre artan oranlı bir vergilemenin yapılabilmesi; b- Vergiyi ödeyenin bunu fiyatlar aracılığıyla üçüncü kişilere (tüketicilere) yansıtamaması. Bu iki önkoşul da bugün Türkiye'de önemli ölçüde geçersizdir. Demek ki öncelikle gelir vergisi tarifesinin gerçek anlamda artan oranlı bir yapıya kavuşturulması, tarifenin üst diliminin 500 milyon TL'ye kadar götürülmesi ve en üst oranın % 50'den % 65'e çıkarılması gereklidir. İkinci olarak, yansımının azaltılması için vergi yönetiminin kolaycı yolları tedicen terketmesi ve stopaj uygulamasını yeniden gözden geçirmesi gerekir.

4) Çeşitli vergilerin "ücretliler" ve "ücretliler dışındakiler" olmak üzere iki yükümlü grubu açısından 1987'deki yük dağılımı üzerine yaptığımız bir inceleme ilginç sonuçlar vermektedir. Buna göre, ücretlilerin ödediği gelir vergisinin (1987'de 1 trilyon 351 milyar TL) ücretlilerin GSMH'daki paylarına (GSMH'nın % 16,3'ü yani 9 trilyon 431 milyar TL) oranlanması bize % 14,3 oranını verirken, "diğerlerinin" gelir vergisi yükünün sadece % 3,6 oranında kaldığı görülmektedir. Konsolide bütçenin öteki vergilerini de içeren yük dağılımı ise, ilişkideki çizelgede görülebileceği gibi, ücretliler için % 27,6'lık bir vergi yükü oluştuğunu, buna karşılık diğer tüm kesimler ortalamasının % 13,3'de kaldığını vurgu-

lamaktadır. Arada iki katın üzerinde bir açıklık vardır. Aynı sonuca, yerel yönetimler vergi gelirleri, sosyal güvenlik vergileri (sigorta kesintileri) ve fonların vergi cinsinden gelirlerini de içeren "toplam vergi yükü" hesabıyla da ulaşıyoruz. Sadece 11 fonun verilerini içeren ilk toplam vergi yükü hesabı, ücretlilerin kendi gelirlerine göre oluşan ortalama yüklerinin % 41,3'ü bulduğunu, diğer fonları da hesaba katan ikinci tanıma göre ise bu yükün % 45'e ulaştığını göstermektedir. "Diğerleri" için ise % 19,4 ve % 22,1'lik ortalama yükler söz konusu olmaktadır. Demek ki, ücretliler açısından gündeme getirilmesi gereken yeni vergi artışları değil, vergi hafifletmeleri olmalıdır. Bunun kısmen gelir, kısmen tüketim vergileri aracılığıyla yapılması gerekecektir. "Diğerlerinin" bütünü açısından dolaysız vergiler alanında köklü bir vergi gayretinin harekete geçirilmesi zorunludur. Dolaylılarda önemli artışlara gidilmemeli ancak lüks tüketim daha ağır vergilendirilmelidir.

SONUÇ

Türkiye'de toplam vergi yükünün (toplam vergi gelirleri / GSMH) 1987'de birinci tanıma göre % 23'e, ikincisine göre % 26 düzeyine çıkarılmış olması, bazılarının sandığı gibi çok büyük vergi rezervlerinin kenarda beklediğini göstermektedir. Bir rezerv varsa o da esas itibarıyla dolaysız vergiler alanındadır ve ücretliler dışındaki bütün kesimleri ilgilendirmektedir.

Bu kapsamda, şimdiye kadar belirttiğimiz veya ima ettiğimiz öneriler yanında, menkul değerler (hisse senedi, tahvil, hazine bonusu, gelir ortaklığı senedi vb.) gelir vergisi kapsamına alınmalı ve başlangıç oranın altında vergilendirilmemelidir. Mevduat faizleri de aynı çerçevede düşünülmelidir.

Menkul ve gayri menkul değerlerin satışında değer artışları gelir vergisi kapsamına alınmalıdır.

Enflasyon ve istikrar programı zenginleri gerçek bir servet vergisi çıkarılarak vergilendirilmelidir.

Şimdilik daha fazla ayrıntı gerekli değil. Şimdi sonucun sonucuna geliyoruz. Gelir bölüşümünü vergi yoluyla düzeltmeyi bir kenara bırakalım. Vergilemenin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerini önleyebilmenin dahi başlıbaşına büyük bir başarı olacağını ve bunun için dahi çetin bir mücadeleyi göze almak gerekeceğinin altını çizmek gerekiyor. Bize göre, sosyal demokrasinin azami programının sınırlarının buradan çizilebilmesi bile ekonomik demokrasi adına önemli bir kazanım olacaktır. □

Not: 7 Nisan 1988 tarihli günlük basına yansıyan bu Holding açıklaması, aynı günün Cumhuriyet Gazetesinde üç sütuna yayılan "Vergi Yarışı Hızlandı" ve "Sabancı Topluluğundan 169 milyar Gelir Vergisi" (a.b.ç.) manşetleriyle veriliyordu. Üstelik gazetenin Ekonomi servisi'ne maledilen haberde, bu verginin unsurları da açıklanmıyor ve bağlantı vahim yanlış pekiştiriliyordu.

Piyasa ekonomisinin personel rejimindeki yansıması:

Sözleşmeli Personel Uygulaması

Musa Özdemir

Son sözü başa alarak ve altını çizerek belirtmeliyim ki sözleşmeli personel sorunu temelde insan hakları ve demokrasi sorunudur. Uygulanması öngörülen modelin toplumsal boyutları incelendiğinde, konu temel hak ve özgürlükler bazında ele alındığında, hukuk devleti ilkesi açısından irdelendiğinde bu sözün öznel bir yargıyı değil somut durumu yansıttığı daha iyi anlaşılacaktır.

1985 yılından bu yana, kamu kesiminde alışılagelen istihdam şeklinden vazgeçildiği, işçi ve memur sayılmayan sözleşmeli personel çalıştırılmasına özel bir ağırlık verildiği görülmektedir. Soruna, teknik anlamda, var olan bir istihdam şeklinin yaygınlaştırılması olarak yaklaşmak yanlış ve yanıltıcıdır. Hele hele konuya KİT'lerin yeniden düzenlenmesi çerçevesinde çalışanların ücret rejimini iyileştirici bir yöntem olarak yaklaşmak çok ciddi bir yanılgıdır. Son sözü başa alarak ve altını çizerek belirtmeliyim ki sözleşmeli personel sorunu temelde insan hakları ve demokrasi sorunudur. Uygulanması öngörülen modelin toplumsal boyutları incelendiğinde, konu temel hak ve özgürlükler bazında ele alındığında, hukuk devleti ilkesi açısından irdelendiğinde bu sözün öznel bir yargıyı değil somut durumu yansıttığı daha iyi anlaşılacaktır.

NİCEL DURUM-TOPLUMSAL BOYUT

Sözleşmeli personel olayının nicel boyutu sanılandan önemlidir. 233 ve 308 sayılı Kanun Hükmünde Kararnemelerle (KHK) yürürlüğe konan sözleşmeli personel rejimi 1 milyon civarındaki kişiyi sıcak olarak ilgilendirmektedir. Bunun ayrıntısını vermek sınırlım yararlı olacaktır.

a- Anılan KHK'lar bundan böyle KİT'lerde memur istihdamını yasakla-

makta ve mevcut memurların tümünün (bekçiden genel müdüre, daktilodan mühendise) sözleşmeli statüye geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda halen KİT'lerde çalışan toplam 256.988 memurun sözleşmeli statüye geçirilmesi gerekmektedir.

b- KİT'lerde ve bağlı kuruluşlarda işçi statüsünde çalışmakta olan toplam 484.684 işçinin süreç içinde bu statüden çeşitli yollarla çıkarılarak sözleşmeli statüye geçirilmesi hedeflenmektedir. (1)

c- Bundan böyle KİT'lere memur ve işçi statüsünde personel alınmaması, işe yeni alınacakların sözleşmeli çalıştırılması kararlaştırılmıştır.

Bunlara 3359 sayılı Sağlık Temel Yasası uyarınca sözleşmeli statüye geçirilmesi öngörülen toplam 105.000 sağlık personelinin eklersek sözleşmeli statünün yaklaşık bir milyon insanı çok yakından ilgilendirdiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde toplam işçi sayısının 3.354.000 sendikali işçi sayısının 2.120.000 olduğu anımsanırsa (2) grevli, toplu sözleşmeli haktan yoksun çalıştırılmak istenen bir milyon insan sayısının önemi daha da artmaktadır.

ÜCRETLER VE SOSYAL YARDIMLAR

Bu modeli daha yakından tanıyabilmek için sözleşmeli personel için öngörülen ücret ve sosyal yardımları kısaca anımsatmak, yüksek ücret söz-

lerinin gerçeği yansıtıp yansıtmadığını irdelenmek yararlı olacaktır.

233 sayılı KHK'nın 308 sayılı KHK ile değişik 45, 53 ve geçici maddeleri uyarınca personele ödenecek aylık ücretin tavanını YPK saptayacaktır. (YPK- Yüksek Plânlama Kurulu, Bakanlar Kurulunun daratılmış halidir.) KİT'ler, YPK tarafından hazırlanan usûl ve esasları dikkate alarak, yapacakları iş değerlendirmelerine göre ücretleri belirleyeceklerdir.

Sözleşmeli personele bu KHK hükümleri uyarınca sağlanan haklar dışında hiç bir ödeme yapılamayacağı ve sözleşmelere bu yolda hüküm konamayacağı da 45. maddede ayrıca belirtilmiştir. Bu hükümlerin anlamı açıktır. Sözleşmeli personel, ücretlerinin saptanmasında söz ve karar sahibi değildir, dayatılan koşulları kabullenmek zorundadır.

KHK, ücretin dışında sosyal hak olarak, 45. maddede yıllık izin, mazeret izni ve hastalık izni konusunu düzenlemiştir. Ancak burada da ilginç bir konu karşımıza çıkmaktadır. Hastalık halinde ve bunun raporla belgelendirilmesi koşuluyla yılda toplam 30 gün ücretli izin verileceği hükme bağlanmıştır. Ağır bir hastalık nedeniyle birkaç ay çalışamayacak personele 30 günü aşan süre için ücret ödenmeyecektir. Hastaya karşı bu acımasız tutumun anlaşılmasına olanak yoktur. Burada hemen eklemek gerekir ki Emekli Sandığı'na tabi olarak sözleşmeli çalışan bir kişinin sözleşmesinde tedavi giderlerinin kurumca karşılanacağına ilişkin açık bir hüküm olmadıkça bu kişinin ve aile bireylerinin tedavi giderleri kendileri tarafından karşılanacaktır. Çünkü bu durumdaki kişiler memur olmadıkları için 657 sayılı yasanın tedavi yardımına ilişkin hükümlerinden, emekli olmadıklarına göre de 5434 sayılı Emekli Sandığı Yasasının sağladığı tedavi haklarından yararlanamazlar. 506 sayılı yasa ya tabi olarak sözleşmeli çalışanlar için böyle bir sorun yoktur. Sigortalı ol-

Çizelge: Vergi Yükü ve Toplam Vergi Yükü Dağılımı (1987)

	Kon.bütçe vergileri	Yerel Yön. vergileri	Sosyal G. vergileri	11 Fonun vergileri	Toplam ver. yükü	
					1	2
Ücretlilerin v.yükü	27,6	4,1	5,9	3,7	41,3	45,0
Diğerlerinin v.yükü	13,3	1,7	1,7	2,7	19,4	22,1
Vergiler/GSMH	15,6	2,1	2,4	2,9	23,0	25,8

maları nedeniyle hem kendileri hem aile bireyleri 506 sayılı yasada öngörülen sağlık haklarından doğal olarak yararlanacaklardır.

Sözleşmeli personelin emeklilik veya ölüm halinde alacağı ikramiye ve emekli aylığı konusunda da ikili bir uygulama söz konusudur. 506 sayılı yasaya tabi olarak sözleşmeli çalışan bir kişinin emeklilik veya ölüm halinde emekli aylığı 506 sayılı yasada öngörüldüğü şekilde ödenecektir. Ancak bu kişilere emeklilik veya ölüm halinde (işçi sayılmadıkları için) kıdem tazminatı verilmeyecektir. KHK'nın 45/6 maddesi uyarınca bunlara sözleşmenin feshi tarihindeki aylık ücretlerinin dörtte biri nisbetinde iş sonu tazminatı verilecektir. Örneğin, son sözleşme aylığı 600.000 lira olan ve 5 yıl sözleşmeli çalıştıktan sonra ölen kişinin iş sonu tazminatı tutarı $(600.000/4) \times 5 = 750.000$ lira olacaktır.

5434 sayılı Emekli Sandığı Yasası'na tabi olarak sözleşmeli çalışan bir kişinin emeklilik veya ölüm halinde emekli aylığı ve emekli ikramiyesi hakkı aynen memurlarinki gibidir. 5434 sayılı yasadaki koşullar gerçekleşmişse hem ikramiye ödenecek hem aylık bağlanacaktır.

Sözleşmeli personele doğum ve ölüm yardımı, fazla çalışma ücreti, herhangi bir ad altında tazminat, ödenek vs. ödenmeyecektir. Sadece işin gerektirdiği araç, gereç, giyecek kurum demirbaşı olarak verilebilecektir.

Ücret ve diğer sosyal yardımlar ve haklar bir bütün olarak değerlendirildiğinde sözleşmeli personel ücretleriyle memur ücretleri arasındaki farkın önemsiz olduğu görülmektedir. Sözleşmeli lehine olan farkın ise, insanları güvencesiz statüye geçirmeyi izendiren ve bu alanda sonuç alınmaya kadar geçici bir uygulama olacağı kuşkusuzdur. İşçi ve memura hasis davranan bir devletin sözleşmeli personel için cömertleşmesinin bir nedeni yoktur. Bu cömertlik geçici bir idatmadır. Kaldı ki yüksek ücret sadece üst düzey yöneticileri için geçerli bir düzenlemedir.

DEMOKRATİK HAKLAR AÇISINDAN SORUNLAR

Sözleşmeli personel modelinin en nemli boyutu sendikal ve siyasal haklara getirdiği sınırlamalardır. Bu sorunlar işe alma, işten uzaklaştırma, disiplin ve hak arama yollarıyla birlik-

te ele alındığında karşımıza olumsuz bir tablo çıkmaktadır.

233 sayılı KHK'nın 308 sayılı KHK ile değişik 42. maddesinde sözleşmeli personel, "bir hizmet sözleşmesiyle çalışan ve işçi statüsünde olmayan personel" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu maddede sözleşmeli personelin toplu iş sözleşmesi kapsamına alınmayacağı da hükme bağlanmıştır. İşçi olmadığı için Anayasanın 51. maddesi nedeniyle sendika kuramayan ve grev hakkından yararlanamayan, KHK ile toplu iş sözleşmesi hakkı yasaklanan azımsanmayacak sayıda bir emekçi topluluğu oluşturulmaktadır. Bir milyon civarında insan örgütsüzlüğe itilmektedir. Kısacası KİT'lerde sendikal faaliyeti sınırlamaya hatta kaldırmaya yönelik bir model geliştirilmektedir. Hemen ekleyelim ki KHK'nın 5. maddesi sözleşmeli personelin siyasi faaliyette bulunmasını ve siyasi partilere üye olmasını da yasaklamaktadır. Bu bir anlamda seçilme hakkının da askıya alınmasıdır. Seçimler nedeniyle bir siyasi partiden aday olmak isteyen kişinin sözleşmesinin yenilenip yenilenmemesinde ölçüt aday olduğu partinin iktidarda veya muhalefette olmasıdır.

İşçi ve memura hasis davranan bir devletin sözleşmeli personel için cömertleşmesinin bir nedeni yoktur. Bu cömertlik geçici bir aldatmacadır. Kaldı ki yüksek ücret sadece üst düzey yöneticileri için geçerli bir düzenlemedir.

İşe alma ve işten uzaklaştırma koşulları da oldukça ilginçtir. KHK'nın 44. maddesi maliyet bilinci içinde çalışmayı 53. madde ise YPK'nın saptayacağı ahlâk ve iyi niyet kurallarına uygun davranmayı öngörmektedir. Bu ölçütler sözleşmenin yenilenip yenilenmemesinde de kullanılacak ölçütlerdir. Nitekim KHK'nın 45. maddesinin 6. bendinde ahlâk ve iyi niyet kurallarına aykırı davranışlar nedeniyle sözleşmesi feshedilen kişilere iş sonu tazminatı verilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

İşçi sayılmadığı için sendika güvencesinden, memur sayılmadığı için 657

sayılı yasanın yetersiz olan güvencelerinden dahi yoksun sözleşmeli personelin hak arama yolları fiilen tıkalıdır. Mevzuattan ve sözleşmeden kaynaklanan haklarının verilmemesi veya kurumun ve amirlerinin haksız eylem ve işlemlerinden ötürü başvuru, şikâyet, dava açma hakkı hukuken vardır, ancak kullanması cesaret işidir. Bu yollara başvuran kişinin sözleşmesinin yenileneceğini sanmak düşür.

KHK'da disiplin cezaları ve bu cezaları verecek kuralları belirleyen bir düzenleme olmadığından bu konunun yaratacağı sorunlar bilinmemektedir. Ancak KHK'nın 53. maddesinden bunun ölçütünün ahlâk ve iyiniyet kuralları olacağı ve YPK tarafından belirleneceği anlaşılmaktadır. Hangi kusur ve suça hangi cezanın verileceği savunma hakkının tanınıp tanınmayacağı belirsizdir.

Kanımca asıl üzerinde durulması ve unutulmaması gereken husus çağımızda kamu çalışanlarının elde ettiği siyasal ve sendikal haklarla bizdeki sözleşmeli personel uygulamasının çelişkisidir. Tüm memurlara işçilerle birlikte örgütlenme hakkı tanınan, grevli ve toplu sözleşmeli sendikal haktan ordu mensupları ve polislerin dahi yararlandığı, memurların siyasal partilere üye olmasına izin verildiği çağımızda, ülkemizde geliştirilmek istenen model düşündürücüdür, kaygı vericidir. Ülkemiz geriye doğru çağ atlatılmaktadır. Prof. Toker Dereli'nin ifadesiyle "sözleşmeli personel statüsü bir bakıma ABD'de işçiye işe girerken imzalatılan ve hiçbir sendikaya üye olmayacağını tahhüt ettiren 1932 tarihli Norris-La Guardian Yasası ile yasaklanan sarı köpek sözleşmesine benzemektedir."⁽³⁾

Bu saptamaya kanımca şunu da eklemek gerekir. Bir milyon insanın sendikal ve siyasal örgütlenme hakkını gaspederek ülkesinin ve kendisinin yazgısının çizilmesinde söz ve karar sahibi olmasını yasaklayan model ülkemiz insanlarına 2. sınıf demokrasiyi layık gören zihniyetin ürünüdür.

HUKUK DEVLETİ AÇISINDAN SORUNLAR

Sözleşmeli personel modelinin hukuk devleti ilkesiyle çelişen ve Anayasaya aykırı yönleri Bilim ve Sanat Dergisinin 75 ve 76. sayılarındaki yazılarımda özetle açıklamıştım. Burada

bunlara tekrar değinilmeyecektir. Ancak bu defa çok önemli iki konuyu okurların bilgisine sunmak istiyorum.

Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde yürürlükte olan 1921 Anayasasında hükümetin KHK çıkarma yetkisi yoktur. Meclis bu dönemde yürütme organına üç konuda (Hiyanet-i Vatanıye, Askeri Firarileri, Başkumandanlık) özel yetki vermiştir. 1924 Anayasasında da hükümetin KHK çıkarma yetkisi yoktur. Sadece iki konuda (Türk Parasının Kıymetini Koruma, Milli Koruma Kanunu) özel yetki tanınmıştır. 1861 Anayasası hükümete KHK çıkarma yetkisi tanımamıştır. Ancak 1971 Anayasa değişikliği ile bu yetki tanınmış ve T.C. hükümetleri 12 Eylül 1980 tarihine kadar toplam 35 adet KHK çıkarmışlardır. 1982 Anayasası ile hükümetlere tanınan yetki sonucu 1983'den sonra 230 civarında KHK çıkarılmıştır. ⁽⁴⁾ Anayasanın 91. maddesinin KHK'ların öncelik ve ivedilikle TBMM'de görüşülmesini emretmesine karşın 230 KHK'dan çok azı TBMM'de görüşülmüş ve yasalaşmıştır. Ülkenin pek çok yaşamsal sorununun hükümetler tarafından çıkarılan KHK'lar ile düzenlenmesi, TBMM'nin dışlanması, parlamenter demokrasi açısından tehlikeli bir gelişmedir. Yasamanın ikinci plana itilmesi, güçlü yürütme özlemi demokrasiyle çelişen bir uygulamadır.

Bu olayın ikinci boyutu ise hukuk devleti ilkesi açısından ilginçtir. 1982 Anayasasının 91. maddesinde temel hakların, kişi haklarının ve siyasal hakların KHK'lar ile düzenlenemeyeceği hükme bağlanmıştır. Oysa sözleşmeli personelin sendikal ve siyasal hakları KHK ile yasaklanmıştır. Bu açık bir Anayasa ihlalidir.

Diğer önemli konu, Uluslararası Antlaşma Hukukunda ahde vefadır. (verilen söze bağlılıktır) Hem 1961 hem de 1982 Anayasası uluslararası antlaşmaları ulusal hukukun bir parçası saymıştır. TBMM tarafından onaylanan ve yasa niteliği kazanan uluslararası antlaşmalar ile Resmi Gazete'de yayınlanan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün sözleşmeleri ayırım gözetmeksizin tüm çalışanlara sendikal örgütlenme hakkı öngörmektedir. Anayasanın 90. maddesindeki hükme karşın uluslararası sözleşme ve antlaşmaların uygulanmaması hem hukuk devletini hem de uluslararası antlaşma hükümlerini hiçe saymakla eş anlamlıdır.

GERÇEK AMAÇ

Buraya dek yaptığımız irdellemeler göstermektedir ki sözleşmeli personel modeli sorunlarla doludur. İcatların anası ihtiyaçlar olduğuna göre acaba sözleşmeli personel modeli hangi ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır? Amaç nedir?

Amaç, kamu çalışanlarının ekonomik sorunlarının düzeltilmesi olsaydı ülkede gelir dağılımını düzeltici önlemler alınır, ücretlilerin mali durumu düzeltilir, vergi yükleri azaltılırdı. Amaç, çağdışı personel rejimini düzeltmek olsa sadece KİT'lerde çalışanlar değil 1,5 milyon memurun tümü için bir düzenleme yapılırdı. Amaç, kamu çalışanlarının demokratik haklarını tanımak olsaydı grevli, toplu sözleşmeli sendikal hakkın verilmesi gerekirdi. Yürürlüğe konan model bu amaçlardan hiçbirini gütmeyeceğine göre bu uygulamanın gerçek amacı nedir? Sözleşmeli personel uygulaması özelleştirmeye dayalı, piyasa ekonomisini esas alan kalkınma modelinin personel rejimi alanındaki yansımasıdır. Kanımca konunun can damarı seçilen kalkınma modeli ile sözleşmeli personel modeli arasındaki ilişkidir.

1982 Anayasasının 91. maddesinde temel hakların, kişi haklarının ve siyasal hakların KHK'lar ile düzenlenemeyeceği hükme bağlanmıştır. Oysa sözleşmeli personelin sendikal ve siyasal hakları KHK ile yasaklanmıştır. Bu açık bir Anayasa ihlalidir.

KİT'leri yeniden düzenlemeye veya özelleştirmeye personel politikasıyla başlamanın ardındaki gerçekler sözleşmeli personel olayı ile özelleştirmenin iç içeliğinin kanıtıdır. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca yayınlanan KİT 1985 Genel Raporunda toplam personel giderlerinin üretim maliyetlerindeki payının 1980 yılında % 33.7 1985 yılında ise % 19.3 olduğu açıklanmaktadır. Anılan raporun 34. sayfasındaki çizelge 9 incelendiğinde üretim değerlerindeki personel

payı 1976-1979 yıllarında bir önceki yıla göre artmış 1980-1985 yıllarında ise azalmıştır. Bütün bunların anlamı sendikal hakların askıya alındığı, sınırlandırıldığı dönemlerde personel giderlerinin azaldığıdır. Sendikal haktan yoksun, güvencesiz, örgütsüz sözleşmeli personel modelinin amacı bugün yüksek ücret verip yarın bu ücretleri bugünün de gerisine çekmek ve personel giderlerinin maliyetler içindeki payını ileride daha da azaltmaktır. İşçi, memur 800.000 KİT çalışanını, örgütsüz, güvencesiz bırakmanın başka ne anlamı olabilir? Sıkıyönetimsiz sıkı düzen ve buna karşılık örgütsüz bir çalışan kitlesiyle KİT'leri yönetmek sanırım çağdaş marifet değildir.

Sözleşmeli personel modelinin ardındaki bir diğer gerçek özelleştirilecek KİT'lerde personel çıkarmayı kolaylaştırmaktır. İş sonu tazminatı adı altında komik bir tazminat, hizmet akdinin feshini ahlâk ve iyi niyet gibi öznel ölçülere bağlamak, çalışanları işsizlikle tehdit bu amaca ulaşmanın yasal düzenlemeleridir.

Kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, dış ve iç borçların olduğu boyutlar yani parasızlık özelleştirmeyi, özelleştirme de sözleşmeli personel modelini doğurmuştur. Demokrasiden yana olan siyasal partilere, sendikalara, demokratik kitle örgütlerine düşen görev, işçi-memur ayrımına, sözleşmeli personel modeline birlikte ve kararlı olarak karşı çıkmaktır. Hedef tüm çalışanların sendikal ve siyasal haklara kavuşması ve birlikteliği olmalıdır. Çünkü çalışanları işçi-memur-sözleşmeli personel olarak bölmek, çalışan sınıf ve tabakaların ideolojisinden kaynaklanan bir olgu değildir. Onların kendilerini bölmeleri için bir neden yoktur. Bu tamamen burjuva ideolojisinin bir ürünüdür. Bu, sermaye sınıfının karşısındaki sınıf ve tabakaları parçalara bölme ve yönetme temel stratejisinin hukuk planındaki yansımasıdır. Ege-men güçleri korkutan kitlelerin örgütlü gücüdür. Oyunun bozulması için bugün başarılması gereken iş kitlesele örgütlenme için var olan olanakların sonuna kadar kullanılması ve daha ileri düzeydeki örgütlenme hakkı için mücadeledir. □

(1) Sayılar Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu 1986 KİT Genel Raporundan alınmıştır.
(2) Sayılar 1988 Yıllık Programından alınmıştır.
(3) Cumhuriyet Gazetesi, 2.2.1988, s. 7
(4) SHP'nin Anayasa Mahkemesine 308 sayılı KHK'nın iptali için açtığı dava dilekçesi.

Patates'in Öyküsü

Dr. Erdal Atabek

"Bu patates yazısı da nerden çıktı?" diye soracak okurlarıma anlatabayım.

Şurdan çıktı: Cumhuriyet-Dergi'ye "Sebzeler Rehberi" adıyla sebzelerin beslenme değerlerini yazıyordum. Bu yazıları hazırlarken her sebzelerin tarihini, coğrafyasını, ekonomisini, bulabildiğimce, anahatlarıyla gözden geçiriyordum. Ansiklopedileri falan tarıyorum. Bu bilgiler hazırladığım yazılar için gerekli değil ama benim için gerekli. Merak ediyorum, nerden gelmiş, nasıl bulunmuş, nerelerden yayılmış gibi.

Patates beni böylesine şaşırttı ki. Baktım, patatesin serüveni sanki insanın serüveni. İnanılması güç, ama doğru.

Meğer, patatesin başından neler geçmiş neler.

Kaçırılmış, lânetlenmiş, toplumları kurtarmış, toplumları batırmış, neler neler.

Bunları yazmak aklımda bir tutku oldu. Patates yazısının öyküsü bu.

Günün birinde, belki "patates kitabı" bile yazarım.

Neyse, sözü uzatmayalım da konuya gelelim.

Efendim, bizim sevgili "patates"imiz güney Amerika'lı. Peru'lu.

Peru'lu dedimse bugünün Peru'su değil. İnka uygarlığına gidiyoruz.

İnka uygarlığının iki önemli sebze-si var: Patates, mısır.

Patates orali, mısırsı kuzey Amerika'dan gelmiş.

Konuyu Bronovski'den dinleyelim (İnsanın Yükselişi'nden):

"Machu Picchu kenti, Güney Amerika'nın sekiz bin ayağa kadar yükselen And dağlarındadır. M.S. 1500 dolaylarında, ya da biraz daha erken (hemen hemen Columbus'un Batı Hind adalarına ulaştığı tarihlerde) İnka'lar tarafından, imparatorluklarının doruk noktasında inşa edilmiş; yani kent plânlaşmasının en büyük başarıları olduğu bir döneme rastlıyor.

İspanyollar 1532'de Peru'yu ele geçip yağmaladıkları zaman her nasılsa Machu Picchu ve kardeş kentlerini gözden kaçırmışlar.

"Bir kent, zengin bir tarımsal fazla-artık ürün-hinterlandında, böylesi bir temele dayanarak yaşar; İnka uygarlığının görünürdeki temeli de, teraslarda yapılan tarımdır. Elbette şimdi bu çıplak teraslarda ottan başka bir şey göze çarpmıyor; ama bir zamanlar, burada patates (Peru'nun ana ürünüdür) ve mısır yetiştirilirdi; mısır, çok önceden beri buraların ana ürünüydü ve ilkin kuzeyden gelmişti."

Uygarlığın kilometre taşlarından birisi, bulduğunu toplayarak yemek yerine, tohum ekmek, yetiştirmek ve toplamak değil miydi?

İşte, Avrupa'dan gelen İspanyol'lar böyle bir uygarlığı yağmıyorlardı.

Avrupa'lı istilâcılar Güney Amerika'nın altınını, gümüşünü yağmalar-ken, bir çuval patatesi de geminin ambarına atmış olmalılardır.

Avrupa daha patatesi tanımıyor bile.

Resmi belgelere göre, ilk patatesler bir çuval içinde Kral II. Filip'e sunulduğu zaman, yıl 1565'tir.

Kral II. Filip, bunun bir bölümünü Papa'ya gönderiyor.

Papa, Hollanda Kardinaline ve Mons'taki İspanyol valisine biraz patates hediye ediyor.

Vali, patates yumrusunu Viyana'daki İmparatorluk Bahçeleri müdürü Carolus Clusius'a gönderiyor.

Clusius, tanınmış bir botanikçidir. Patatesle yakından ilgileniyor. Birçok Alman bahçesine yumruları, tohumları veriyor. Böylece, patates İtalya, Hollanda, Avusturya, Almanya'ya ulaşıyor.

Sıradan bir öykü gibi görünüyor, ama değil.

Patates'in o yamru yumru görünüşü yok mu? Bakın başına ne işler açıyor?

Avrupa'da cüzzam hastalığı

yaygın.

Cüzzam hastalığında görülen yumrularla patatesin biçimi arasında bir ilgi kuruluyor. Patates yiyenlerin cüzzam olduğu söylentisi yayılıyor. Patates, halk arasında "zehirli" sayılıyor. Patatesin veba'ya yol açtığı söyleniyor. Hangi hastalık salgın yapsa, patates ondan sorumlu tutuluyor.

(Ülkemizin başına getirilen belâlardan solcuların sorumlu tutulmasına ne kadar benziyor.)

Kilise, patates yiyenlere karşı harekete geçiyor.

Ortaçağın kilisesi patatesi lânetliyor.

İskoçya'da, patatesin İncil'de yazılı olmadığı ileri sürülerek ülkeye sokulması yasaklanıyor. Onun da elma gibi insanın cennetten kovulmasına yol açtığına inanılıyor.

Önce kaçırılma, sonra lânetleme. İnsanın öyküsü canım.

Ama, patates bunları yeniyor.

Yeniyor, çünkü yararlıdır. Yararlıdır, insanları doyurmaktadır. İnsanların yararına olan her şeyin yasakları, lânetlemeleri, engelleri aşmasına örnektir patates. Toprağın altında sessiz, sedasız büyüyen patates, insanları açlıktan kurtardığı için bütün engelleri yeniyor. Aslında, patatesten öğreneceğimiz ne çok şey var.

Avrupa'da patates ekimi yaygınlaşıyor. Bütün Avrupa ülkeleri artık patates ekmekte, patates yemektedir.

İnsanlık tarihinde bir kez daha gerçek yanlışları yenmiştir, akıl boşanmış yenmiştir.

Patates artık topraktır, köydür, köylüdür.

Van Gogh'la resme de girecektir. Van Gogh'un "Patates yiyenler" tablosuyla.

Yapıtlarını inceleyen Emile Bernard, şunları söyleyecektir.

"Bu karmaşık resimde, ürktü-cü bir kulübenin içindeki zavallı insanların, ölü bir lâmbanın ışığı altındaki sofraları beni şaşkına çevirdi. Ona 'patates yiyenler' adını vermiş, ama çirkin ve huzursuz bir yaşamı anlattığı kesin."

Vincent Van Gogh, köylü figürleri için söylenen şu sözleri beğeniyle not alacaktı: "Onun köylüleri, ekin ektikleri toprakla resmedilmiş gibiler."

Kendi resminden söz ederken "tozlu patatesin rengini neredeyse elde edebildiğini" söylüyordu. "Tabii ki soyulmamış" diye de ekliyordu.

Van Gogh, bu resmini 1885 yılının

eylül-ekim aylarında yapmıştı.

Van Gogh, bu resmi yaparken İrlanda'da yaşanan "patates felâketini" biliyor muydu acaba? Sanmıyorum.

İrlanda olayı şudur: Patates İrlanda'da baş besin, temel besin olmuştur. Halk en çok patates ekmekte, onunla doymaktadır. Ancak, 1846-1847 yıllarında patatese bir zararlı musallat olur. Bu bitki hastalığı bütün ürünün yok olmasına neden olur. Büyük bir kıtlık baş gösterir. İrlandalılar bu korkunç açlıktan kurtulmak için ülkelerinden göç ederler. İrlanda'nın 8,5 milyon olan nüfusu birkaç yıl içinde 6,5 milyona düşer. İki milyon insan yerlerini, yurtlarını bırakarak başka ülkelere göç ederler. En başta, Amerika Birleşik Devletleri'ne, daha başka ülkelere de.

İrlandalılar mücadeleci insanlardır. Onların Amerika tarihindeki yerleri önemlidir. Kim bilir, belki de bu "patates kıtlığı" olmasaydı, Amerika tarihini değiştirdi, bilmiyoruz. Belkide John Kennedy, -İrlanda kökenlidir- ABD Başkanı olmazdı, öldürülmezdi, kim bilir?

Şimdi, gezgin satıcıların arabalarında yanyana duran patates-soğan kümelerini görüyorum da, bütün bunlar aklımdan geçiyor.

İnka uygarlığının And dağları teraslarında sulayarak yetiştirdiği patates, oralardan kaçırılıp Avrupa'ya getirildiğinde, oradaki serüvenlerini yaşadığında, belki de Akdenizli soğanla sürekli birlikte olacağını bilmiyordu.

Soğan, evet, Akdenizlidir.

Akdeniz yemeklerinin tadı soğandır, tuzu da tuz.

Patates-soğan birlikteliği sadece gezgin satıcı arabalarında kalmaz. Mutfaklarda da yanyana dururlar. İki dayanıklı, vefalı dost.

Birlikte ayıklanır, birlikte pişer, birlikte yenirler.

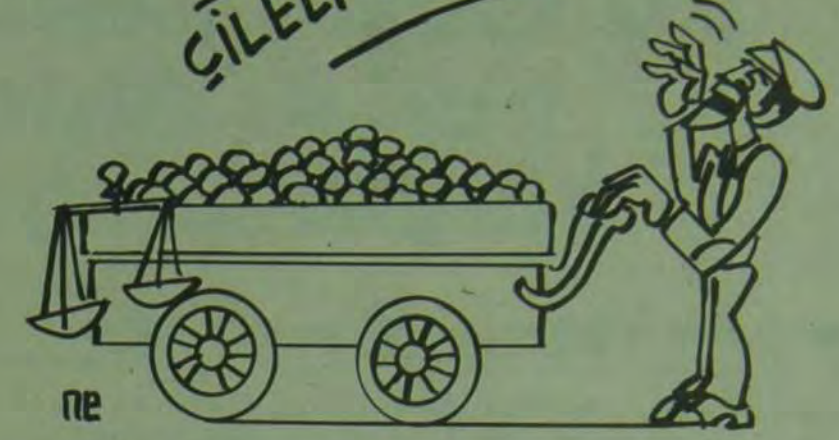
Ama, bizim "Perulu", "Akdenizli"-den daha sadıktır.

Patates yemeğinin soğansız yok gibidir. Ama, soğan, hemen her sebzeyle, etle arkadaşdır. Ne çare, Akdeniz hoppallığı işte.

Patatesin buna kızdığını düşünürüm. Kızmakta da haklı bulurum. Sen kalk, Peru'lardan gel, ölçülü biçimine mi, sarışınlığına mı bilinmez, soğana vurul, o kalsın her sebzelerin koynuna girsin, buna yürek dayanmaz.

Patates de öcünü almanın yolunu

BATATIS VAA...
ÇİLELİ GARDAŞIM VAA..

Nezih Danyal

bulmuştur. Bira'yla arkadaş olmuştur. Kızarmış patates, "Perulu"nun kendini kızgın yağda atmasıdır. Patates püresi, "Perulu"nun ezilmiş yalnızlığıdır. Pomme-frite de öyle değil mi?

Ama, bunlar her sevgilinin hayatında olur şeylerdir.

Uzun süreli birliktelikler içinde bunlar, hoşgörölür, hoşgörölmedir.

Sevgi herşeyi bağışlatmaz mı?

Patates bu aşk uğruna Müslüman olmadı mı?

Bütün geçmişini inkâr edip, "Adapazarlı" olmadı mı?

Türkiye'de satılan bütün patatesler "Adapazar patatesi" değil mi?

Patatesin bütün bunlardan yakındığını hiç duymadım.

Pişmanlık, itirafçılık, ihbarcılık ona göre değil.

Patates, insanın dostu, fakir fukaranın dostu.

O, sebzelerin en alçak gönüllüsüdür.

Ne uzun boyu vardır, ne alımlı yapıları, ne de çekici renkleri.

Hiç vitrinde patates gördünüz mü? Görmediniz değil mi?

O, vitrin süsü değildir. Mükellef sofraların "kuşkonmaz"ı, tabağa kurulan "enginar"ı, yemeklerin "garni"si değildir.

Sebzeler aristokrasisinde yeri yoktur. Patates, sebzelerin demokratıdır.

Bana sorarsanız, böyle olması patatesin değerini artırır, azaltmaz.

Patates ailenin doyuran yemeğidir, hastaların dostudur, bu da ona yeter.

Mideniz ağrıyorsa, haşlanmış patates yiyeceksiniz.

Barsaklarınız bozulduysa, suyla yapılmış patates püresi.

Diyet mi yapacaksınız, patatesi haşlayın, yiye.

Şeker hastası mısınız, ekmek yerine patates.

Hem besler, hem sıkıntı vermez.

Ama, bunca acılar çekmiş de gene sınıf bilinci yokmuş. Geçmişini unutmuş da, pizolalara, bonfilelere eşlik edermiş. Hem işçinin sofrasında bulunmuş, hem de kapitalistlere hizmet edermiş.

Evet öyledir. Öyledir de, ne yapalım?

Geçmişini inkâr edip, hücum ettiklerine hizmet eden öyle çok insan gördüm ki, doğrusu patatesi yargılamak içimden gelmiyor.

Geçmişini inkâr edip, herşeyden elini eteğini çeken, artık etliye sütlüye karışmayan öyle çok insan gördüm ki, patatesi kınamaya dilim varmıyor.

Geçmişini inkâr edip, korkusuna akıllanmak diyen, alçalışına olgunlaşmak diyen öyle çok insan gördüm ki, patatesi onların yanına koymam.

Patates, gene de, işçinin, emekçinin, emeklinin, yoksulun, hastanın vefalı dostu değil mi?

Siz hiç patatesin, "lânet olsun bu topluma. Onlara ne hizmetler ettim de değerimi bilmediler. Ben mi kaldım onları doyuracak. Artık ben de keyfime bakarım, kendi çıkarıma bakarım." dediğini duydunuz mu? Duymadınız.

Patates dün nerdeyse, bugün de ordadır.

Bu erdem bile, alçakgönüllü bir sebze için yeter.

Benim halkım da vefalı bir halktır. Çileli bir halktır. Ezilmiş bir halktır. Bilge bir halktır. Suskundur. Onurludur. Toprak çilelidir. Toprak renklidir.

Benim halkım, patatesin değerini bilir. Onu sever. Onun yemeklerini yapar. Onunla beslenir. Halkım ekmeği daha çok sever ama, patatesi unutmaz.

İşte, bu "patates" yazısını bunlardan dolayı yazdım.

Sizden gizlim, saklım yok. Siz benim dostumsunuz.

Kanserin Beslenmeyle İlişkili Olduğunu Biliyor muydunuz?

Sabahattin Ögün — Aysun Umay *

Sevdiklerimize dilediklerimizin başında sağlık, esenlik gelir. Kimi zaman bizim elimizdedir sağlıklı kalmak. Daha doğrusu, nelere dikkat eder, nelerden kaçınırsak sağlıklı kalabileceğimizi bilir, sağlığını korumaya özen gösteririz. Kimi zamansa bilmediklerimizin ardına sığınıp akıp geçen zamana bırakırız her şeyi. Ama belirsizliklerin ürüntüsü yine de yakamızı bırakmaz. Bir söz, bir isim çağrışımlarla bazen bir anda tüm keyfimizi kaçırır, korkan bilemediklerimizden.

Bilebildiklerimiz bilmediklerimiz arasında oldukça az sayılır. Ancak her geçen gün karanlığın birazının daha aydınlandığı da bir gerçek. Son yılların önemli gelişmelerinden biri de kanser ve beslenme biçimi arasında görülen ilişki...

ABD Ulusal Bilim Akademisi'nin bir organı olan Ulusal Araştırma Kurumu 1982 yılında, değişik kanser hastalıklarından ölen ve sayıları yalnız ABD'de 400 bini bulan kanserli insan sayısını azaltmak için kamuoyuna bir dizi öneri açıklıyor. Bu önerilere göre tüketilen yağ miktarı günlük toplam enerji gereksiniminin % 20'sini aşmamalı, daha fazla dolgu maddesi (selüloz, lignin ve pektin maddesi), daha fazla vitamin C, vitamin A ve selenyum içeren yiyecekler tüketilmeli, fümelenmiş balık ve turşu gibi asitlerde saklanmış ya da salamura yiyeceklerle fazlaca yer verilmemeli, ayrıca rafine şeker yerine tahıl ve patates gibi karbonhidratlı yiyecekler tercih edilmeli... Gerekçe ise yağların ve rafine şekerin kanser oluşumu için uygun ortam hazırlaması, buna karşılık selüloz, vitamin ve zengin ve dolgu maddesi bol olan yiyeceklerin tümörleşmeyi durdurucu hatta geriletici etkilerinin gözlenmiş olması.

Acaba bu gerekçe ne ölçüde sağlam? Beslenme ile kanser arasındaki ilişki somut olarak görülebilmemiş mi?

BİLİMSEL Mİ?

İstatistik olarak bu ilişki, kuşkuyla yer vermeyecek biçimde açıklanmış durumda. Ancak yapılan deneysel çalışmalar sivri tırnaklı hayvanlarla sınırlı ve henüz biyolojik işleyişin açıklaması yapılabilmemiş değil.

Biyolojik açıklama ortaya çıkarılmadan, yalnızca istatistiksel verilere dayanarak bir iddia ortaya atmak ne ölçüde doğru? "Zakkum" tartışmalarının kamuoyunu büyük ölçüde oyalandığı bir sırada böylesi bir soru daha da talihsiz olmakla birlikte, hiç değilse istatistiksel tekniklerden yararlanılmış olması, hayvanlar üzerinde, yeterli sayılabilecek deneyler sonucunda bu yargıya ulaşılması kurulan ilişki için "bilimsellikten uzak" savını büyük ölçüde çürütüyor.

İnsanlar üzerinde, üstelik bir de "kanseri" gibi riskli bir konuda deney yapmanın etik güçlükleri de var. "Bir deneyelim" diyerek insanları kanser yapmak elbette kolay verilecek bir karar değil. Yine de, tüm güçlüklerine karşın, ABD Ulusal Araştırma Enstitüsü değişik ölçütleri esas alarak meme kanserine yakalanma riski yüksek 30 bini aşkın gönüllü ve sağlıklı kadın üzerinde tamamen bilimsel yöntemlere uygun bir araştırmayı devreye sokmuş durumda. Araştırmanın mali portesi ise 100 milyon dolar olarak düşünülmüyor. Öte yandan biri İtalya'da meme kanserine, diğeri yine ABD'de kalınbağırsak kanserine ilişkin geniş çaplı iki ortak proje de uygulamaya konulmak üzere...

Ne var ki, insanlar üzerinde deneysel çalışmalar yapmaya başlandıktan sonra bile, sonucu almak için yıllarca beklemek gerek. Sözünü ettiğimiz

projelerin bile ara ya da kesin sonuçları en erken 2000 yılına doğru alınabilecek. Oysa bu süre içinde insanlar kanser olmaya ve bu hastalıktan ölmeye devam ediyor. Önerilen yönde beslenme alışkanlıklarını değiştirmenin ise bazı gıda sanayicileri dışında aşağı yukarı kimseye bir zararı yok. Gıda tüketicilerinin bu önerilere neden karşı çıktıkları ve ne biçimde etkilendiklerini ise tahmin etmek hiç de güç değil: Reklamların da yardımıyla çikolatalar, bisküvitler, şekerlemeler, kremlerle beslenmeye alıştıran bir toplumun bu alışkanlıklarını değiştirip daha doğal yiyeceklerle yönelmesi kaçınılmaz bir sanayi halini alan gıda sanayicilerini düşündürmez olur mu hiç?... Lafı daha çok uzatmadan ve teknik ayrıntılara da fazlaca girmeden önerilerin dayandırıldığı bilimsel temeli açıklamaya çalışalım şimdi de.

İLK İNSANDAN BUGÜNE...

Bilindiği gibi insanoğlu bugünkü durumuna 30-50 bin yıllık bir süreç sonucunda geldi. Yaşamını bütünüyle av ürünleri ile karşılayan ilk insanlar aynı zamanda bol miktarda bitkisel ürünle beslenirdi. Dolayısıyla da sindirim sistemi ve anatomik yapıya ilişkin diğer özellikleri bu tip bir beslenme ile büyük bir uyum içindeydi. Bu durum değişmeden binlerce yıl sürdü. Günümüzden 10 bin yıl önce tarımı öğrenen insan yaşam ve beslenme biçimini az da olsa değiştirdi. Ancak esas köklü değişimlerin ortaya çıkması 250 yıl kadar önceki sanayi devriminin başlamasına rastlar. Bu değişimlerin bir sonucu olarak insan midesine daha çok hayvansal ve bitkisel yağ, daha çok rafine şeker girmeye başladı. Kısaca şimdi, günümüz modern insanı, fizyolojik ve anatomik olarak önemli bir değişime uğramadan, taş devrindeki atalarından miras kalan sindirim sistemiyle yirminci yüzyılın ileri teknolojilerinin sunduğu çeşit çeşit yiyecek-

leri sindirmeye çalışıyor.

Değişen beslenme biçimi, daha az hareket etmenin olumsuzluklarıyla birlikte insanlara bir yandan daha iri, daha şişman bir vücut ve erken yaşlarda cinsel olgunluk, öte yandan kalp, damar, çeşitli kanser türleri gibi pek çok hastalığı da beraberinde getirdi. Afrika'da, avcılıkla geçinen ilkel kavimlerde böylesi rahatsızlıklara bugün de rastlanmaması bunu açıkça gösteriyor. Bu insanlar yine onbinlerce yıl önce yaşayan ataları gibi, modern dünyanın sunduğu birbirinden lezzetli kremalı pastalar, şekerlemelerden, mayonezli kaz ciğerlerinden habersiz, elleriyle kopardıkları meyvalar ve plastik ambalajlara girmemiş av etleriyle besleniyorlar. Kazançları ise belli: Modern çağın hastalıklarını tanımıyorlar...

Hızla değişen beslenme biçimi ile özellikle değişik kanser hastalıklarının ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi gösteren pek çok ipucu var. Örneğin 50 yıl önce, İngiliz epidemiyoloğu P. Stocks, İngiltere'nin farklı yörelerinde beslenme farklılıklarından kaynaklanan değişik kanser türlerinin ortaya çıkışına dikkati çekmiş. 1960'lı yıllarda K. Carol 39 ülkede yaptığı inceleme sonuçlarına dayanarak yağ tüketiminin artmasıyla meme kanseri vakalarının çoğaldığını belirtmiş. Bilindiği gibi bugün az gelişmiş ülkelerde insanlar günlük enerji gereksinimlerinin % 80'ini eskiden olduğu gibi tahıllarla karşılıyor. Ülkeler geliştikçe artan bitkisel ve hayvansal yağ, rafine şeker tüketimine paralel olarak meme, kalınbağırsak ve prostat kanserleri sayısının da arttığına tanık oluyoruz. İzlanda, Yunanistan, İtalya ve Türkiye buna iyi birer örnek.

Beslenme şekillerinin değişikliği ile farklı kanser türleri arasındaki ilişkiyi Japonya ve ABD örneğinde somut olarak görmek mümkün. Bu iki ülke gerek kültür düzeyi gerekse tıptaki gelişmişlik açısından birbirine çok benziyor. Ne var ki beslenme alışkanlıkları oldukça farklı. ABD'de insanlar günlük enerji gereksinimlerinin % 40'ını yağlarla karşılarlarken Japonlar yağlara pek itibar etmiyor. Sonuç: ABD'de çokça karşılaşılan meme, kalınbağırsak, prostat kanserlerine Japonya'da çok az rastlanıyor. Ama bununla iş bitmiyor. Japonlarda yaygın olan mide kanserleri de ABD'de pek görülüyor. Bunun da mantıklı bir açıklaması var: Japonlar fume balık yemeye bayılıyor-

lar. Kimilerimiz gibi bazı bilim adamlarının aklına da "Bu farklılık kalıtsal nedenlerden kaynaklanıyor olabilir mi?" sorusu gelmiş ve yanıt bulunmuş: Hayır, kalıtsal bir özellikten söz etmek pek mümkün değil. Çünkü ABD'de yaşayan ve bulundukları yerin beslenme alışkanlıklarını benimsemiş olan Japonlar artık mide değil, diğer Amerikalılarla aynı oranda prostat, meme ve kalınbağırsak kanserleri olarak yakalanıyorlar.

KANSEROJEN MADDE, RİSK FAKTÖRLERİ VE KANSERLİ HÜCRE OLUŞUMU

Kanserli hücrenin oluşum süreci çok karmaşık bir yapı gösteriyor. Günümüzde bu konuda henüz açığa çıkarılamamış çok sayıda ayrıntı var. Elbette bütün ayrıntılar bilinmeden kanser türlerine karşı yüzdeyüz etkili bir ilaç ya da bir sağaltma yöntemi bulmak söz konusu değil. Ancak bugün kanserli hücrenin oluşumunda etkili olan iki ana faktörün varlığı kesin olarak biliniyor. Bunlardan birincisi kanserojen madde, diğeri ise risk faktörleri...

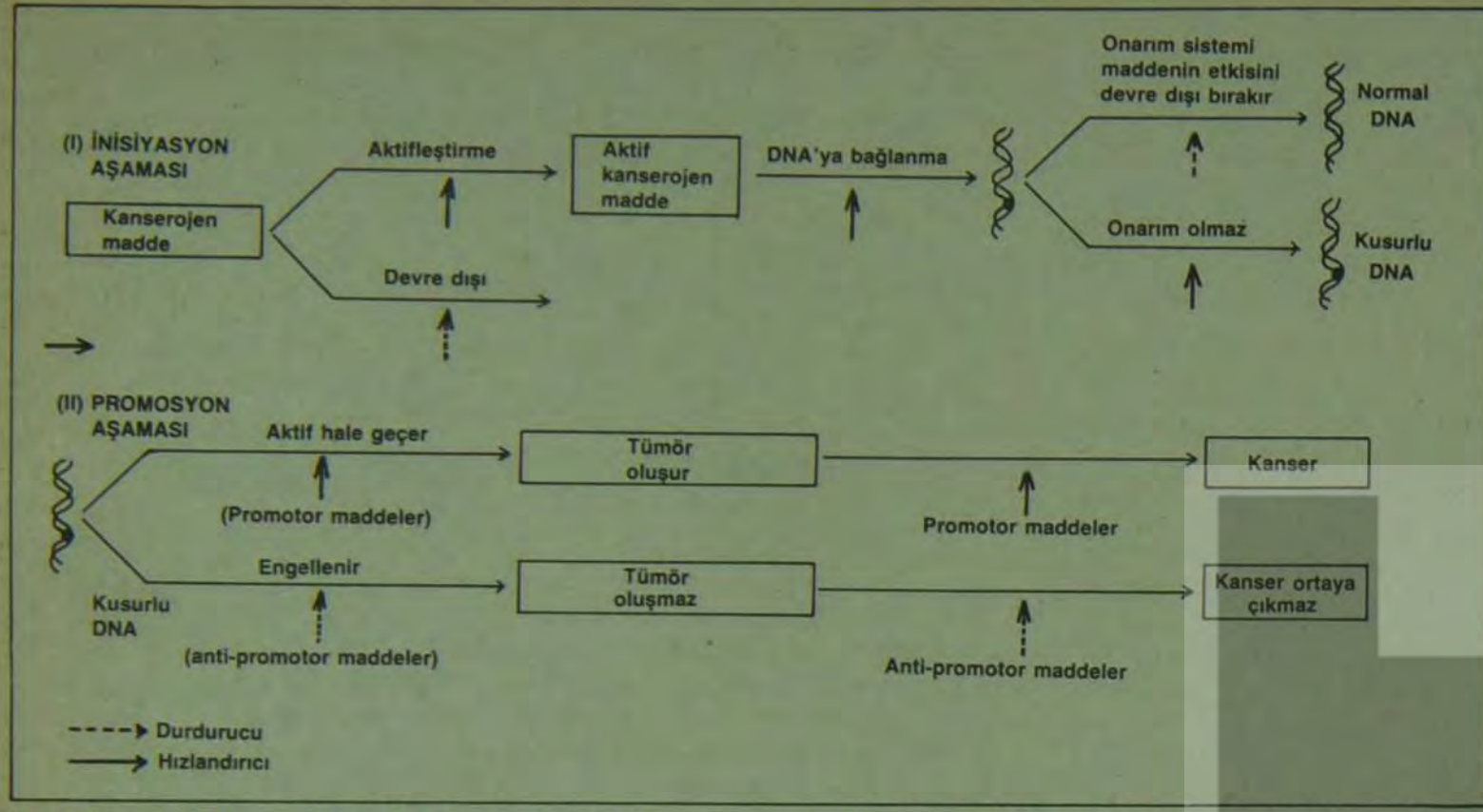
İnsanoğlu bugünkü durumuna 30-50 bin yıllık bir süreç sonucunda geldi. Yaşamını bütünüyle av ürünleri ile karşılayan ilk insanlar aynı zamanda bol miktarda bitkisel ürünle beslenirdi. Dolayısıyla da sindirim sistemi ve anatomik yapıya ilişkin diğer özellikleri bu tip bir beslenme ile büyük bir uyum içindeydi. Bu durum değişmeden binlerce yıl sürdü. Günümüzden 10 bin yıl önce tarımı öğrenen insan yaşam ve beslenme biçimini az da olsa değiştirdi. Ancak esas köklü değişimlerin ortaya çıkması 250 yıl kadar önceki sanayi devriminin başlamasına rastlar. Bu değişimlerin bir sonucu olarak insan midesine daha çok hayvansal ve bitkisel yağ, daha çok rafine şeker girmeye başladı. Kısaca şimdi, günümüz modern insanı, fizyolojik ve anatomik olarak önemli bir değişime uğramadan, taş devrindeki atalarından miras kalan sindirim sistemiyle yirminci yüzyılın ileri teknolojilerinin sunduğu çeşit çeşit yiyecekleri sindirmeye çalışıyor.

Kanser yapıcı özellikte bazı maddelerin olduğu yaklaşık 200 yıl önce anlaşılmış. 1775 yılında P. Pott adında bir İngiliz araştırmacı baca temizleyicilerinde burun ve testis kanserlerinin çok görüldüğüne dikkati çekerek bu tür kanserli hücrelerin ortaya çıkışında kurum ve is olarak tanımlanan hid-

rokarbonlu bileşiklerin etkili olduğunu ileri sürmüştü. Gerçekten de daha sonra yapılan laboratuvar çalışmaları bu maddelerin kanser yapıcı özelliğe sahip olduğunu ortaya koyuyor. Günümüzde birçok kimyasal madde, belli virüsler, röntgen ışınları, yapay ve doğal diğer radyasyon kaynakları, kanserli hücre oluşumunda etkili olan faktörler, yani kanserojen maddeler olarak bilinir.

Kanserli hücrenin ortaya çıkışında ikinci ana etmen risk faktörleri olarak adlandırılabilir. İlk kez yaklaşık 290 yıl önce, İtalyan doktor B. Ramazzini tarafından dile getirilen risk faktörleri içinde insan metabolizma olaylarını geniş bir çerçevede etkileyen alkol, sigara, aşırı antibiyotik tüketimi gibi bazı alışkanlıkları, yaşayış biçimini, hatta kalıtsal olarak kanserleşmeye yatkınlığı sayabiliriz. Ramazzini düzenli bir hayat yaşayan ve çocuk sahibi olmayan rahibelerde göğüs kanserinin daha yaygın olduğunu farketmiş. O günden bu yana alınan yol küçümse-necek gibi değil. Son yıllarda ortaya çıkarılan ve Nobel'le ödüllendirilen "sıçrayan genler" in bulunuşuyla da kalıtsal olarak kansere yatkınlıktan söz

(*) Prof. Dr. Sabahattin ÖGÜN, Trakya Üniversitesi öğretim üyesi, Aysun Umay, Hacettepe Üniversitesi araştırma görevlisi

Kanserli hücre iki aşamada oluşur. Birinci aşama (initiation aşaması) hücrenin herhangi bir kanserojen madde ile bütünleşmesidir. Kanserijen madde hücrenin herhangi bir DNA molekülü yapısına girerek bir mutasyon oluşturur. Çoğu zaman bu mutasyonun bir kanser geni (onkogen) etrafında gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Besinler içindeki vitamin A, C ve E nin, ayrıca haçlı çiçekli bitkilerdeki indol bileşiklerinin, bu arada selenyum izolelementinin, bu aşamada kanser-

rojen maddenin etkisini devre dışı bırakmada ya da bu maddenin oluşturduğu mutasyonun onarılmasında etkili olduğu saptanmıştır. Onarılmayan mutasyon, ikinci aşamada (promosyon aşaması) promotor maddelerin de etkisiyle hücrenin kanserleşmesine neden olur. Besinlerdeki vitamin A gibi bazı antipromotor maddeler kanserli hücre çoğalmasına engel olarak kanser tümörünün ortaya çıkışına izin vermezler.

kanser de, dengesi bozulan hücrenin sağlıklı bölünmelerle tümörleşmesi demek değil mi?

Şimdi gelelim kanserli hücrenin oluşumuna... Bir hücrenin kanserli duruma gelmesi için iki aşama gerekli. Bunlardan birincisi, kansere ortam hazırlama aşaması. Buna bilim dilinde "inisiasyon" diyoruz. Basite indirgeyerek bu aşamayı "toprağa kanser tohumu ekmek" olarak tanımlayabiliriz. Burada özellikle altını çizmek gerek ki, inisiasyonun gerçekleşmesi için ilgili hücrenin mutlak surette kanserojen bir madde ile ilişki kurması gerek. Bu ilişki sonucunda kanserojen madde hücrenin kromozomlarında yer alan DNA moleküllerinin herhangi bir yerinde değişiklik, bir mutasyon yaratıyor. Bu mutasyon hücrenin kanserleşmesinin ilk adımı. İkinci adım, bilim dilinde "promosyon" olarak tanımlanan ve mutasyonun risk faktörlerinin etkisiyle harekete geçtiği aşama "Kanserli hücrenin aktif duruma gelmesi" olarak da tanımlayabileceğimiz bu aşama kanserin ortaya çıkabilmesi için ikinci temel koşulu oluşturuyor.

Kanserojen bir maddenin neden olduğu mutasyonun risk faktörleri ile kanserli hücre haline dönüşmesi ve

bu hücrenin zaman içinde çoğalarak gözle görülür bir tümör oluşturması arasında geçen zamanı ise "latent zamanı" olarak adlandırıyoruz. Bu süreç genellikle 10-20 yıllık bir süreyi kapsıyor.

Şimdi birlikte düşünelim: Kanser oluşumu nasıl engellenebilir? İlk akla gelen, değişik kanser hücrelerinin oluşumunda etkili olan kanserojen maddeleri ortadan kaldırmak. Acaba bu olanaklı mı? Yazık ki bu soruya "Hayır" demek zorundayız. Çünkü günümüzde bazı kanserlere neden olan özel kanserojen maddeler, birkaçı dışında hemen hemen hiç bilinmiyor. Bugün için bilinenler yalnızca akciğer mezoteliomunda aspest maddesinin, Burkitt lenf kanserinde Epstein-Barr virüsünün ve akciğer kanserinde nikotin kanserojen madde olduğu. Diğer kanser türleri için özel kanserojen maddeleri saptayabilmek amacıyla çalışmalar sürdürülüyor ancak kısa bir süre içinde sonuçlanamayacağı kesin. Kaldı ki, tüm kanserojen maddeler bilinse bile bütünüyle ortadan kaldırmak yine de olanaksız. Kanserijen etkisini bile bile milyarlarca insanın inatla sigara içmeyi sürdürdüğünü düşünürsek kanser oluşumunu engellemenin başka yol-

larını aramaktan başka çaremiz kalmıyor.

İkinci bir yol promosyonu engellemek olabilir. Yani pasif durumdaki mutasyonu aktif hale geçiren ve "promotor" olarak tanımlanan risk faktörlerini saptamak daha kolay görünüyor. Bunun yanında, doğada "anti-promotor madde" olarak tanımlanan, bir başka deyişle kanserli hücre çoğalmasını durduran birçok madde var. İşte kanserin beslenme ile ilişkisi burada başlıyor.

KANSERİN BESLENME İLE OLAN İLİŞKİSİ

Günümüzde laboratuvar hayvanları üzerinde yürütülen denemelerde birçok promotor ve anti-promotor madde gün ışığına çıkarılmış. Örneğin bitkisel ve hayvansal yağların promotor madde oldukları kesinlik kazanmış. Buna karşın balas (dolgu) maddeler, vitamin A, C, E, selenyum ve karnabahar, lahana gibi haçlı çiçekli bitkilerde bulunan birçok maddenin anti-promotor özelliğe sahip olduğu da artık biliniyor. Ayrıca bu maddelerin etkili olabilmesi için süreklilik göstermesi gerektiğini de biliyoruz. Yine de

bilinenlerle yetinilmiyor ve dünyanın değişik ülkelerinde bu konudaki araştırmalar sürdürülüyor. Yapılan çalışmalar promotor maddelerin bazı enzimlerin aktivitesini artırarak kanserli hücrelerin çoğalmasını hızlandırdığını, anti-promotor maddelerinse tersine, bu akışı yavaşlattığını gösteriyor.

New York Tıp Fakültesi öğretim üyelerinden W. Troll doğadaki bitkilerin yapısında yer alan anti-promotor maddelerin varlığı üzerine yaptığı geniş çalışmalarda birçok bitki içinde, örneğin fasulye tohumlarında böylesi maddelerin bulunduğunu denemelerle ortaya çıkarmış. Çalışmalarında çiğ fasulyede bulunan bazı maddelerin proteinleri parçalayan enzimlerle birleşerek bunları inaktif duruma geçirdiğini saptayan Troll, bu maddeler sayesinde kanserli hücrelerin komşu dokulara yayılmasının önlendiğini haber veriyor.

Her ne biçimde olursa olsun, kollar üzerinde yürütülen araştırmaların sonuçlarını doğrudan insanlar için geçerli saymak büyük yanılgılara yol açabilecek, nazik bir konu. Başka bir deyişle, insanlara uygulanacak bilgilerin temelini mutlaka insanlar üzerinde yapılmış çalışmalardan elde edilecek sonuçlara dayandırmak gerek. Ancak daha önce de sözünü ettiğimiz gibi bugün için elimizde böylesi sonuçlar yok denecek kadar az.

VAR OLANLA YETİNMEK...

"Az gittik, uz gittik, bir de dönüp geriye baktık ki, bir arpa boyu yol gitmişiz!" Vücudumuzu tanımak için harcanan büyük çabalar sonucunda elde ettiklerimize baktığımızda bu masal tekerlemesi gerçek gibi geliyor insana. Ama başka çare yok, sürdürmek zorundayız bu çabaları.

Önemli sonuçlara ulaşmak kuşkusuz raslantıyla olmuyor. Her şeyden önce para gerekli araştırma yapabilmek için. Para, emek, sabır, bilimsel çalışma ortamı ve bilimsel çalışma anlayışı gerekli. Yani bizim gibi geri kalmış ülkelerin harcı değil önemli buluşlar gerçekleştirmek. Bunun en güzel örneğini geçtiğimiz aylarda yakından tanık olduğumuz "zakkum" tartışmalarında gördük.

Bilim adamı olduğunu iddia eden bir cerrah çıkıyor, farmakoloji konusunda tıp fakültesindeyken aklında kalkanlarla, kimseyle işbirliği falan

yapmadan kanserin ilacını bulduğunu öne sürüyor. Gerçi bilimsel bir araştırma yapılmamış ama elde olumlu sonuç alınmış denemeler var... Hem de kollar değil, doğrudan insanlar üzerinde yapılmış denemeler... Bilimsel bir yöntem kullanılmış mı? Yoo, öyle işte, kime denk düşerse... (Kimbilir, belki buna da bir anlamda "random seçim" demek gerek) Üstelik devletin televizyonu, hem de haberlerde veriyor bu "buluşu". Ertesi gün gazetelerde manşet: "Zakkum kansere iyi geliyor!"

Sonuç : Ölüm... Çaresiz, cahil birçok insan zehirli zakkum bitkisini yiyor.

İşte, geri kalmış ülkelerde, geri kalmış "bilimsel çalışma anlayışı"nın öyküsü yazık ki böyle. Akli başında bilim adamları itiraz ediyor : "Bu iş böyle yapılmaz." Bazı ayukatlar, köşe yazarlarından geliyor yanıt : Kiskanıyorlar. Kötü niyetten değil, bilimsel çalışmanın ne olduğundan haberleri olmadığından.

Zakkum içinde bulunan NO ekstre-si büyük olasılıkla anti-promotor bir madde. Tümörleşmeyi geriletip ortadan kaldırabiliyor. Eldeki birkaç örneğe bakarak bunu öne sürsek elbette biz de demin sözünü ettiklerimize benzeriz. Zakkum gerçekten anti-promotor bir madde mi? Böyleyse hangi kanser türlerine etki ediyor? Kimlerde kullanılabilir? Yan etkileri neler? Ancak gerçekten bilimsel yöntemlerle yapılacak çalışmalar sonucunda öğreneceğiz gerçeği.

Şimdilik zakkuma gönül bağlamadan elimizdekilerle yetinmek zorundayız. Beslenme alışkanlıklarımız bir günde değişecek değil elbet. Onun için de sabır gerek. ABD Ulusal Araştırma Kurumu'nun önerilerine uyar mısınız, yoksa başta da söylediğimiz gibi, bilmediklerinizin ardına sığınıp akıp geçen zamana mı bırakırsınız her şeyi, size kalmış elbette....

Bu yazı Spektrum der Wissenschaft dergisinin Ocak, 1988 sayısından büyük ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır.

Okuyucularımızdan

"Bu benim ilk gerçek bilim kitabım olacak..."

2.23.1988

Sevgili Ağabeyler,

Ben ve Arkadaşım Tahsin, Orta 3 öğrencisiyiz. Yarım gün okuldan sonra matbaada çalışıyoruz. Kitap okumayı da çok seviyorum. 30 tane kitabım var. En çok da şiiri seviyorum, yazmaya da çalışıyorum, satranç oynamasını da biliyorum. Şimdi diyeceksiniz bunca şeyin içinde belki dersleri iyi değil. Hayır, birinci karne teşekkür getirdim. Ayrıca İngilizce öğrenmeye çalışıyorum, bunda da başarılı oluyorum.

Bilim ve Sanat dergilerini ciltletmeye getiren bir abimden, Yayınevinizin çıkardığı "Kim Korkar Matematikten" kitabını sordum. İyi güzel şeyler duyunca arkadaşım Tahsin'le sınıftaki arkadaşlarımıza da duyurduk. Şimdilik 6 tane istiyoruz. Kitap gelince başka almak isteyenlerin de olacağını tahmin ediyorum. Bu benim ilk gerçek bilim kitabım olacak, şimdiden çok heyecanlıyım.

Ellerimiz, kitaplar, ülkemizi bir gün çiçeklendirecek yaşanılır kılacağını umut ediyorum.

Böyle güzel dergiler, kitaplar yayınladığınız için elleriniz dert görmesin.

İsmail Kelleci

İrfan Matbaası
63400 - Birecik/Ş. URFA

Matematiğin Emekleme Çağı Üzerine

Dr. Ali Nesin

Eşitlik, benzerlik, yakınlık, uzaklık gibi her sağlıklı insanın günlük yaşamda kullandığı kavramlar aynı zamanda önemli matematik kavramlarıdır da. Günümüzün matematiği bu doğal kavramlar üzerine kurulmuştur. Bu nedenden, çok genel konuşursak, matematik bilimi her zaman varolmuştur diyebiliriz. İlkel insan, mağarasının duvarına resim çizerken soyut bir eşitlik kavramına sahipti. Çizdiği hayvan resmiyle gerçek hayvan arasında bir ilişki kurar, değişik boyutlarda varolan iki nesneyi eşleştirdi. Üstelik çizdiği geyik, yaşayan geyiklerin herhangi birinin resmiydi. Soyutlamaya; dolayısıyla matematikleşmeye böyle başladı. Bu evreden, "x bir geyik olsun" evresine geçmek için küçücük bir adım gerek. Bu küçücük adım insanlığın binlerce yılını almıştır. İlkel insanın çizdiği geyiğin de, gerçek geyik gibi 4 ayağı, 2 gözü, 1 burnu vardı. Gerçekten sayı sayıp sayamadıklarını bilmiyoruz ama, sözsüz de olsa sayı kavramına sahip oldukları apaçık. Hayvanlarda da vardır bu ilkel sayı kavramı: kedi bir fareye saldırır ama bin tane fareyi görünce kaçır. Öte yandan, bir şapka ile bin şapkayı birbirinden ayırdedemez. Oysa insanoğlu hertürlü nesneyi sayabilir. Bizim için sayı kendi kendine varolabilir. "Ağaç" ne kadar soyut ise "Altı" da o kadar soyuttur.

M.Ö. 500 yılının insanı, sözlü yada yazılı, belli bir sayı kavramına sahipti. İlk önceleri bildikleri her sayıya ayrı bir ad verirdi. Daha sonraları küçük sayıları yanyana koyarak büyük sayılar elde edebileceklerini anladılar. Örneğin biz 10 sayıyla tüm sayıları yazabiliriz: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,0. Buna "onluk sistem" denir. Başka sistemler de vardır. Çinliler ikilik sistem kullanırlardı, tüm sayıları 0 ve 1 gibi iki simge kullanarak yazarlardı. Aşağıda onluk ve ikilik sistemde ilk 10 sayıyı göreceksiniz:

Onluk Sistem	İkilik Sistem
0	0
1	1
2	10
3	11
4	100
5	101
6	110
7	111
8	1000
9	1001

Beşlik sistemde, hatta onikilik, yirmilik, altmışlık sistemlerde sayı yazan uygarlıklar da vardı. Aşağıda 2'den 10'a kadarlık sistemlerde ilk on sayıyı bulacaksınız.

Sistem:	10	9	8	7	6	5	4	3	2
sayı	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	2	2	2	2	2	2	2	2	10
3	3	3	3	3	3	3	3	10	11
4	4	4	4	4	4	4	10	11	100
5	5	5	5	5	5	10	11	12	101
6	6	6	6	6	10	11	12	20	110
7	7	7	10	11	12	13	21	111	
8	8	10	11	12	13	20	22	1000	
9	10	11	12	13	14	21	100	1001	

Yunan öncesi uygarlıklardan, bildiğimiz kadarıyla, dördü matematikte büyük ilerlemeler yapmışlardır:

Hintliler,
Çinliler,
Mısırlılar,
Babililer,

Hakkında en az bildiğimiz Hint Matematiğidir. Çok büyük sayılarla ilgilendiklerini biliyoruz. Ancak bu büyük sayılarla bir işe yaradığından değil, dinsel nedenlerden ilgilendirildi. Epik şiirlerinden birinde (Lalitavistava) 53 rakamlı bir sayı vardır! Bugün kimi matematikçi "bir, iki, üç..." gibi kavramların doğal ve somut kavramlar olduklarını, oysa "beş milyar, üç trilyon" gibi kavramların doğal olmadıklarını, soyut olduklarını savunurlar. Ne demek istediklerini biraz sezinliyorum sanırım. Örneğin üç saniyenin ne kadar uzun bir süre olduğunu hepimiz aşağı yukarı biliriz. Oysa 1 milyar saniye?... 1 milyar saniye, hesapladım, aşağı yukarı 30 yıl ediyor. 1 Milyar saniyenin ne demek olduğunu şöyle de algılayabiliriz: yirmi yaşında çalışmaya başlasanız, her saniye bir lira kazansanız, günün her saniyesi hiç durmadan, yemeden içmeden, haftanın 7 günü hiç dinlenmeden çalışsanız, kazandığının her kuruşunu biriktirseniz, vergi vermeseniz, enflasyon olmasa 30 yıl sonra, yani 50 yaşında milyarder olursunuz. Öte yandan, günde adam gibi 8 saat çalışarak, ama Cumartesi-Pazar demeden çalışarak ve ayda 300.000 TL harcayarak 30 yılda milyarder olmanız için bir saatte kaç para kazanmanız gerektiğini hesapladım: saatte 12.600 TL. Lâf arasında burada bir teorem kanıtladık:

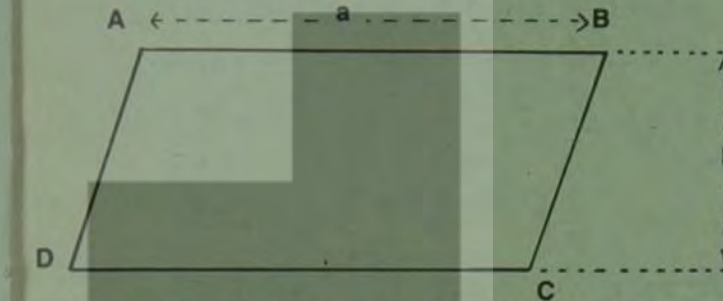
Teorem: Çalışarak milyarder olunmaz.

Hintliler 1 milyarın "doğal" bir sayı olmadığını bizlerden çok önce anlamışlar ve dinle büyük sayılar arasında bağlantı kurmuşlar.

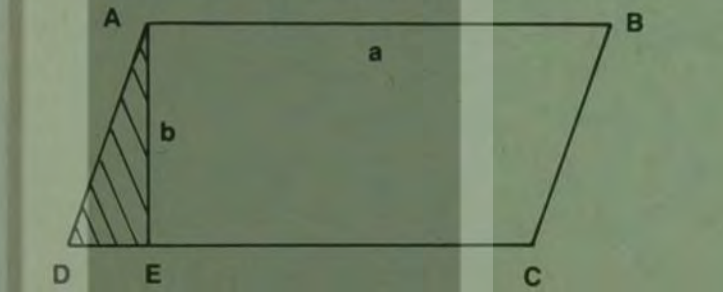
1 milyarı algılamanın en acı yöntemi, yaşamımızın iki buçuk milyar saniye olduğunu anlamaktır. Eğer 40 yaşındaysanız, kala kala bir milyar saniyeniz kalmıştır bu dünyada. Bundan sonra kimsenin size "bir saniye bekle" demesine izin vermeyin.

Çin Matematiğiyle ilgili daha çok bilginiz var. Onlarda da büyük sayılar mistisizmi varmış. Ama Pitagor'un " $a^2 + b^2 = c^2$ " teoremini* ve sihirli kareleri** bulmuşlar. Pitagor teoreminin kanıtını bilmiyorlardı. "Kanıt" kavramını ilk olarak Miletli Tales (M.Ö. 624-547) bulmuştur. Çinliler, Pitagor teoremini kanıtlamadan, kanıtlamaya gereksinim bile duymadan, uygulamadaki deneyimleriyle bulmuşlardı. Bunun yanı sıra üçgenin ve trapezin alanlarını da biliyorlardı. Biz de bulalım bu alanları:

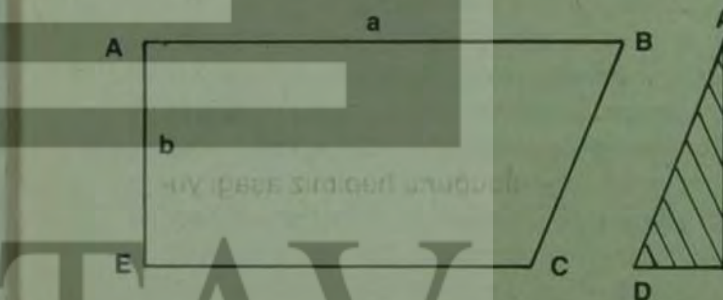
Uzunluğu a , genişliği b olan bir dikdörtgenin alanının ab (yani a çarpı b) olduğunu varsayalım. Önce bir paralelkenarın alanını bulalım. ABCD, boyutları aşağıdaki gibi olan bir paralelkenar olsun:

A noktasından DC doğrusuna bir dik inelim:

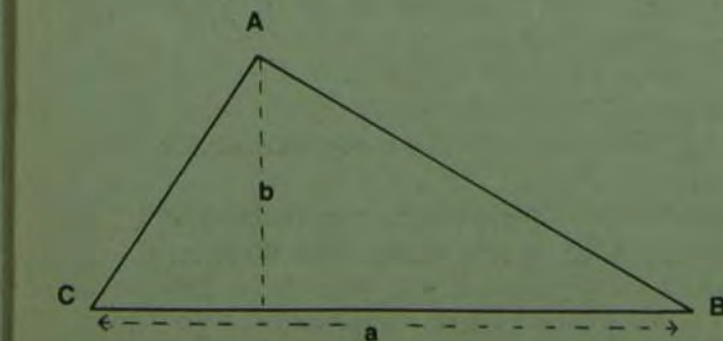

Şimdi de DAE üçgenini kesip paralelkenarın sağına yapıştırılim:

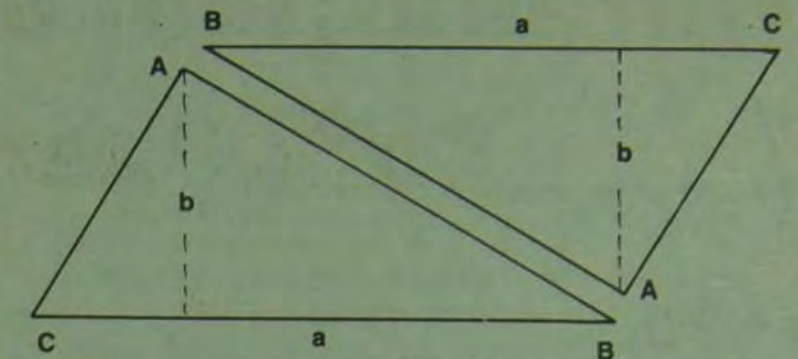

Elde ettiğimiz bu dikdörtgenle alanını bulmak istediğimiz paralelkenarın alanları aynı. Demek ki paralelkenarın alanı ab imiş.

Şimdi üçgenin alanını hesaplayabiliriz. ABC aşağıda boyutları gösterilen üçgen olsun:

Bu üçgenin bir eşini yukarıdaki üçgene yapıştırılim (ters çevirerek):

Aşağıdaki paralelkenarı elde ederiz:

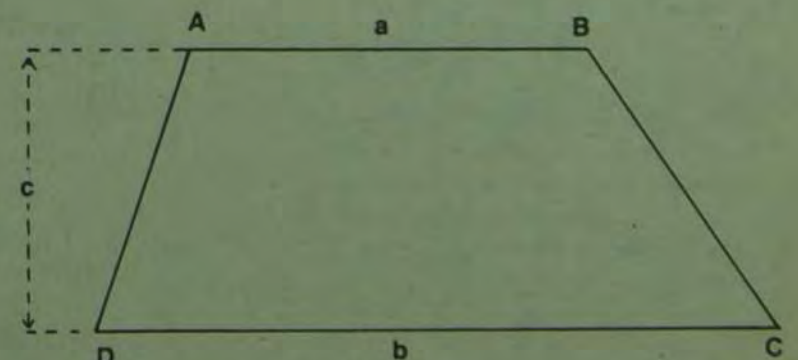

Bu paralelkenarın alanı, biraz önce hesaplamıştık, ab dir. Ama aynı zamanda alanını hesaplamak istediğimiz üçgenin iki katıdır. Demek ki üçgenin alanı, ab 'nin yarısı, yani

$$\frac{ab}{2} \text{ dir.}$$

İlkokul öğrencilerinin bile anlayabileceği bu kanıtları nedense çoğu öğrenci bilmez. Ya kitaplarında yoktur ya da öğretmenleri anlatamaz.

Mısırlılar çağlarının en iyi mühendisleri, kimyagerleri ve doktorlarıydı. Piramitleri M.Ö. 3000 ile 2000 yılları arasında yapmışlardır. Yapılan ölçümlere göre bu piramitlerin açılarıyla matematiksel piramitlerin açıları arasında 1/27000'lik bir ayrım varmış. Bir kaç yıl öncesine kadar İsviçre saatlerinin de ancak bu kadar doğrulukta yapıldığı göz önünde tutulursa Mısırlıların teknik düzeyleri daha iyi anlaşılır. Bir yılın 365 gün olduğunu, yada olması gerektiğini, ilk bulan Mısırlılardır. Dikdörtgenin, trapezin alanını hesaplamasını biliyorlardı. Mısırlılardan geri mi kalacağız, biz de hesaplayalım. Boyutları aşağıdaki gibi olan bir ABCD trapezinin alanını hesaplayalım:

B'den DC'ye doğru, AD kenarına paralel çekerim:

Siyasi Göçmenler İçin Dönüş Güvencesi

İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Avukat Nevzat Helvacı'nın Türkiye'ye dönmek isteyen yurtdışındaki siyasi göçmenler ve sığınanların sorunlarına ilişkin olarak 6.4.1988 tarihinde yaptığı basın toplantısının metnini, dile getirilen taleplere okuyucularımızın da sahip çıkacakları inancıyla yayınlıyoruz.

B.S.

1980'li yıllarda Türkiye'de yaşanan olağanüstü koşulların ürünü olarak yurtdışına çıkan ve yabancı ülkelere değişik statülerde yaşamak zorunda bırakılanlar, yığınsal boyutlara varmıştır.

Bunlardan bir bölümü Türk uyrukluğunu sürdürürken, önemli bir bölümü yönetsel kararlarla uyrukluğunu yitirerek siyasal sığınma aramak durumunda kalmışlardır.

1982 Anayasası, hiçbir Türkiye Cumhuriyeti yurttaşının, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça yurttaşlıktan çıkarılamayacağını hükme bağlamıştır. Bu açık hükme karşın, 1981 yılında "T.C.'nin iç ve dış güvenliği aleyhinde eylemde bulunma" gibi kapsamı belirsiz ve keyfi uygulamalara elveren bir gerekçeyle Türk uyrukluğunun kaybettirilmesine olanak tanınmıştır.

Yurttaşlık yasası hükümleri uyarınca Türkiye Cumhuriyeti yurttaşının uyrukluğunu yitirmesi konusunda karar almaya yetkili organ Bakanlar Kuruludur. Bakanlar Kurulu, bilindiği gibi yürütmeye yetkili bir siyasal organdır. Uyruklu gibi başta gelen haklardan birinin siyasal bir organın takdir ve tasarrufuna bırakılması, sayısız sakıncalar içerir. Uyrukluğa ilişkin kararlar için yargı yolunun açık olması, yeterli bir güvence değildir. Bu nedenle uyruklu haklarının kazanılması gibi yitirilmesi de yargı organının yetkisinde olmalıdır.

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu yitirenlerden önemli bir kesimi, uyruklu haklarına ilişkin

uluslararası ilkelere ve TVK'nun genel anlayışına aykırı olarak uyruksuz kalmış durumdadır. Gerçekten İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 15. Maddesi herkesin bir uyrukluğa hakkı olduğunu ve kimsenin keyfi olarak uyrukluğundan yoksun bırakılamayacağını belirtmiş ve uluslararası uyruklu hukuku herkesin bir uyrukluğa bulunması ilkesini benimsemiştir.

Yurt dışında güç koşullarda yaşamak zorunda bırakılanların bir bölümü, henüz siyasal göçmen konumundadır.

Uyruklu ve sığınma hakkına ilişkin uluslararası belgeler ve sığınanlarla ilgili kuruluşların statüleri, siyasal ve benzeri nedenlerle yabancı bir ülkeye sığınanların ülkelerinden ayrılmalara yol açan nedenlerin ortadan kaldırılmasını ve ülkelerine gönüllü ve güvenli dönüşlerini sağlamayı amaç saymıştır.

Uyrukluğunu yitirenlerin yurda dönmekten ya da yurda dönüşlerinde T.C. uyrukluğunu yeniden kazanmalarına yasal bir engel yoktur. TVK'nun 8. maddesine göre, Türk uyrukluğunu yitirmiş olanları Bakanlar Kurulu oturma koşulu aranmaksızın yeniden uyrukluğa alabilir.

Haklarındaki hükmün yerine getirilemeyişi ya da yargılanamayışları nedeniyle uyrukluğunu yitirenlerin yurda dönmeleri, uyrukluğun yitirilmesini gerektiren koşulların ortadan kalkması demektir.

Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu yitirenlerden bir bölümü ara rejimlerin

olağanüstü mahkemelerince hüküm giymiş, önemli bir bölümüyse kendilerine çeşitli suçlar yüklenmekle birlikte, suçluluğu kesinleşmemiş kimselerdir. Olağanüstü mahkemelerce verilen hükümlerin adil bir yargılanma sonucu olduğu ya da başlatılan kovuşturmanın haklı gerekçelere dayandığı kuşkuludur.

İHD olarak isteğimiz, olağanüstü koşullar ve uygulanan olağandışı yargılama yöntemlerinden ötürü güvenli ve adil biçimde yargılanmayacakları görüşüyle yurt dışına çıkarak siyasal sığınma aramak zorunda kalan ve bu arada uyrukluğunu yitirenlerin, Türkiye'ye güvenli dönüşlerinin sağlanmasıdır.

Hüküm kesinleşmiş olanlarla henüz hüküm giymemiş olanlar, adil bir yargılanma beklentisi içindedir. Olağanüstü bir yargılama süreci içinde özellikle bir sorgulama yöntemi olarak başvurulmuş işkence ve benzeri uygulamalarla alınan ifadeler ve zor yöntemleriyle sağlanan kanıtlara dayanan mahkeme hükümlerinin adilliği tartışmalıdır.

Türkiye'nin imza koyduğu işkence yasağına ilişkin BM Sözleşmesinin 15. maddesi işkence sonucu verilmiş olduğu anlaşılan bir ifadenin herhangi bir kovuşturmada kanıt olarak kullanılmasını yasaklamıştır. Bu nedenle, çoğu anılan yöntemlerle alınmış ifade ve kanıtlara dayanan ve mahkumiyetle sonuçlanan davalar, adaletin amaçları bakımından yeniden görülebilmelidir.

Siyasal gerekçelerle yabancı

ülkelere sığınanların yurda dönüşlerinde uğrayacakları davranış konusunda benzeri örnekler ciddi kaygılar yaratmaktadır.

İşkence ve kötü davranış yasağına ilişkin uluslararası sözleşmeleri imzalayan ya da onaylayan Türkiye'nin, yurda dönmek isteyenlerin sorgulama güvenliğini ve Anayasal ve uluslararası yükümlülüğü gereği adil yargılanmalarını sağlamak ödevidir.

Bu arada, olağanüstü rejimler altında zulme uğrayarak ve başta yaşam hakkı olmak üzere hak ve özgürlüklerinden yoksun kalarak ülkemize sığınan ve sayıları büyük boyutlara varan ve çoğunluğunu İranlıların oluşturduğu siyasal göçmenlere, sığınanlara ilişkin uluslararası hukukun tanıdığı hak ve olanakları sağlamak Türkiye'nin ödevidir.

İHD olarak isteğimiz, olağanüstü koşullar ve uygulanan olağandışı yargılama yöntemlerinden ötürü güvenli ve adil biçimde yargılanmayacakları görüşüyle yurt dışına çıkarak siyasal sığınma aramak zorunda kalan ve bu arada uyrukluğunu yitirenlerin, Türkiye'ye güvenli dönüşlerinin sağlanmasıdır. Sayıları on binleri bulan bu kimselerin ülkeye dönüşleri ve haklarını yeniden kazanmaları, salt onların yararına değil, uluslararası saygınlığı açısından Türkiye'nin çıkarınadır.

Sonuç olarak insan haklarına aykırı olan bu durumun giderilmesi, Türk kamuoyu kadar dünya kamuoyunu tedirgin eden bir haksızlığa son vermiş olacaktır.

İHD, Türkiye'ye dönmek isteyen insanların durumunu izlemek üzere bir komite oluşturmuştur. Bu komite, Prof. Dr. Hüsnü Göksel'in başkanlığında şu adlardan oluşmaktadır. Prof. Dr. Çetin Özek, Prof. Dr. Rona Aybay, Prof. Dr. Sadun Aren, Emekli Büyükelçi Mahmut Dikerdem, Doç. Dr. Nurkut İnan, Dr. Muzaffer Sencer, Avukat Halit Çelenk, Avukat Güney Dinç, Avukat Turgut Kazan ve Yazar Aziz Nesin.

Ayrıca bu konu basında Prof. Dr. Mümtaz Soysal, Mustafa Ekmekçi, Refik Erduran, Varlık Özmenek, Selçuk Altan ve Ahmet Abakay tarafından izlenecektir. Bu isimler daha da artabilir.

Durumu, değerli basınımız aracılığıyla kamuoyunun bilgisine saygı ile sunarız. □

Cezaevlerinde İnsan Hakları

Tek Tip Giysi- Tekdüze İnsan

Güney Dinç

Cezaevlerinde "tek tip giysi" sorunu bütün bir 12 Eylül dönemi ve sonrasında hep gündemde kaldı. Gazetelerde hemen her gün siyasi tutukluların -ve giderek yakınlarının- bu uygulamaya karşı gösterdikleri tepkiye ilişkin haberler yer aldı, çarpıcı fotoğraflar yayınlandı. Siyasi tutukluların -ve yakınlarının- kararlı tutum ve direnişleri sonunda, bir süre önce siyasi otorite, "tek tip giysi"nin kaldırılması yönünde bazı kararlar almak zorunluluğunu hissetti. Ancak "tek tip" uygulamasını/zorlamasını getirmiş olan zihniyet bugün de yerli yerinde duruyor. Güney Dinç dostumuz aşağıdaki yazısında işte o zihniyeti bir kez daha teşhir ediyor, bir kez daha gözler önüne seriyor.

B.S.

Tutuklu, henüz yargılanıp cezalandırılmamış kişi. Arada bir mahkemeye götürülüyor. Aklanma, salıverilme umudu var. Beklentilerinin gerçekleştirilmesi için etkili bir hukuk savaşı vermek zorunda. Duruşmada tanıklara soru yöneltecek, savunma yapacak, suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışacak. Giyimiyle, davranışlarıyla, konuşmasıyla kişiliğini sergileyip güven arayacak. Her oturumda, yargıçla sanık arasında, karşılıklı etkileşim kurulacak. Özgürlük ve can pahasına yürütülen bu tartışmada başarılı olabilmek için, sanık, önce kendisine güvenmeli.

Duruşma başlayacak. Bir de bakıyoursunuz, patates gibi eğri büğrü, sıfır numarayla parlatılan cascavlak kafalarıyla bir dolu insan, yargıçların önüne dizilivermişler. Kimine bol, kimine dar gelen, yakası paçası kıvrım kıvrım, boyası atılmış mavi giysileriyle, gözleri ayaklarında, beklesip duruyorlar. Ana oğlunu, nişanlı sevgilisini, sechip tanımakta güçlük çekiyor. Kafatası ölçme uzmanı Lombrozo usta yattığı yerden kalkıp gelse, "doğuştan suçlu" kuramının kanıtlandığını gör-

mekten övünç duyacak. Bu koşullar altında duruşmaya getirilen tutuklu sanıklar, can kavgasına yenik başlıyorlar.

Tek tip giysi zorlamasının başladığı günlerde, Cezaevleri Tüzüğü'nün 139. maddesi, "Tutuklular, kendi elbise, çamaşır, ayakkabı ve çoraplarını giyerler." diyordu. Ceza Yargılama Yöntemleri Yasası'nın 116. maddesi, "...tutuklamanın amacı ve tutukevinin düzenini sağlayacak..." önlemlerin dışında, henüz cezası kesinleşmeyen kişiye, aşırı sınırlamalar getirmiyor. Yasa, tutukluyla, kendi olanaklarıyla "...istirahat ve meşgalesini düzenleyebil..." me kolaylıklarını açık tutuyor. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tutukevleri Genel Müdürlüğü'nün 4 Nisan 1978 günlü ve 28-48 sayılı genelgesinde, "Bazı cezaevlerinde bir ayırım yapılmaksızın hükümlü ve tutukluların makina ile taş ettirilmesi, günlük gazete gereksinmelerinin yeterince karşılanmaması..." eleştirilerek, bundan böyle:

"1- Ceza ve Tutukevleri İyönnetmeliği'nin 20. maddesinde belirtildiği üzere, toplum içinde alışılmış hal di-

şında olmadığı ve saçlarının temizliği ne dikkat ve özen gösterdiği idarece saptanan hükümlü ve tutukluların saç ve sakal bırakmalarına izin verilmesi,

2- Hükümlü ve tutukluların bilgi edinmelerine, dış yaşam ile ilişkilerini sürdürebilmelerine olanak sağlamak üzere günlük gazete gereksinimlerinin mutlak şekilde karşılanması...⁽¹⁾

12 Eylül'den sonra bu kurallar işletilmedi. Tutuklular, tek tip elbise giymeye zorlandılar. Onlar, bu uygulamanın yasalara ve özellikle Cezaevleri Tüzüğü'ne uygun olmadığını biliyorlardı. Her gün radyoda, TV'de en ağır suçlamaları omuzlamak zorunda bırakılan bu insanlar, cezaevi yoksunluğunda ellerindeki son kırıntıları da yitirmek istemiyor, küçücük haklarını korumaya çalışıyorlardı. Tek tip giysi yüzünden cezaevlerinde patlak veren sessiz direniş, giderek duruşma salonlarına kadar uzandı. Tutukluların yakınmalarını önemsemeyen yargıçlar, "cezaevlerindeki uygulamalar bizi ilgilendirmez," dediler. Mavi tulumlarını çıkartıp iç çamaşırlarıyla kaldıkları için duruşmadan kovulanlar, avukatlarının, yakınlarının önünde coplanıp dövülenler oldu. Görüş ve mektuplaşma yasakları, hücre cezaları verildi. İki kez duruşmadan atılanlar, bir daha mahkemeye götürülmediler. Ölüm cezası istemiyle yargılananların duruşmaları bile, tek tip elbise giymemekte direndikleri için sanıkların yokuşunda sürdürüldü. Gün geldi, kimi sıkıyönetim komutanları, giysi konusundaki kararlı tutumları nedeniyle, yargıçlara teşekkür mektupları gönderdi. Yaklaşık üç yıl dorukta kalan gerilim, birçok sanığı savunma olanaklarından yoksun bıraktığı gibi, bazı ceza indirimlerinden yararlandırılmalarına engel oldu.

Büyütülecek olay mıydı bu? Dört duvar arasında kısıp kalan insanların burunlarını sürtmek, dirençlerini kırmak için, böylesine yersiz ve haksız bir güç gösterisine gerek var mıydı? Yargılayanlarla yargılananların karşı karşıya getirilmeleri, kararlar üzerinde etkili oldu. Mahkemeler, cezaevlerinin uzantısı mıydı ki, tutuklular, cezaevi koşullarında duruşmaya çıkarıldılar. Aslında onlar, daha tutarlı davranışlar içindeydiler. Çok ağır cezalar almalarına karşın, yargı kararları nedeniyle böylesi tepkileri olmuyordu. Duruşmalarda mavi giysileriyle uslu uslu oturanlar da vardı. Birkaç suçtan

yargılananlar arasında, daha önce başka davalardan cezaları kesinleşenler, artık 'hükümlü' konumuna düştüklerinden, tek tip giysiye ses etmiyorlardı. Demek ki içerdekiler, 'tutuklu' ve 'hükümlü' ayırımına uyum gösteriyor, kendileri kurallara uydukları gibi, yönetimden de aynı davranışı bekliyorlardı.

1983'te değiştirilen Cezaevleri Tüzüğü, ANAP iktidarınca 17 Ağustos 1987'de bir kez daha onarıldı. 87/12046 sayılı Bakanlar Kurulu kararnameyle son biçimini alan 139. maddede, "Hükümlü ve tutukluların idarece verilen elbiseleri giymeleri zorunludur." denildi. Böylece davaları sonuçlanıncaya kadar yasaların 'suçsuz' saydığı tutuklular, hükümlülerle aynı konuma düşürüldü.

Tek tip giysi tartışmasında, yöneticilerin daha serinkanlı davranmaları gerekirdi. "Dediğim dediktir" yaklaşımı, onların, kendi koydukları kurallarla çelişmelerine neden oldu. Giderek hukuksal yapı bozuldu ama, olaylar durulmadı. Sağmalcılar'da, cezaevlerindeki olumsuz koşulları protesto amacıyla gösteri düzenleyen tutuklu yakınları 1 Ağustos 1987 günü tutuklandılar. 19 Kasım'da, "... sevk zinci-

rine vurulmayı reddettikleri için, jandarma tarafından araçtan zorla indirilip yerlerde sürüklenerek mahkemeye götürüldüler. Duruşma salonuna alındıklarında tek tip cezaevi elbisesini çıkartmak isteyen sanıklar, jandarma tarafından engellenmek istendi. Mahkeme heyetinin gözleri önünde itilip kakılan, tartaklanan sanıklar, tek tip elbiselerini çıkartarak, şortlarla sanık sandalyelerine oturdular...⁽²⁾

Cezaevindeki "... zorbaca, insanlık dışı baskılardan... kölelik simgesi olan sevk zincirinden..." yakınan tutuklular, Başkan, şöyle yanıtladı:

"Biz yargı yapmak zorundayız, siyasete karışmayız. Suçunuz o derece önemli değil. Neden yargıyı güçleştiriyorsunuz? Tek tip elbise giyip gelseydiniz, şimdi tahliye olurdu..."⁽³⁾ İşte özgürlüğün bedeli...

- (1) Ceza ve Tutuklularının Yönetimsel Düzeni, Adalet Bakanlığı, Ank. 1978, s. 97
(2) Tek Tip, Cumhuriyet, 20.11.1987
(3) Don-Gömlek Protesto, Milliyet 20.11.1987

BU BİR İLANDIR...

"Why were you born? The purpose and meaning of your life on earth. Further information is available in different languages."

UNIVERSAL LIFE, dept. E, P.O. Box 5643, D-8700 Wuerzburg, West-Germany"

eylül
kitabevi

Kitap dostlarına merhaba

yöneten
Ahmet Telli

Zafer Çarşısı 29
Yenişehir/Ankara
Tel: 134 35 96

GALERİ
doğan
KITAP KIRTASIYE KASET

Karanfil Sok.
Birlik İş Merkezi No 5/45
Tlf: 125 66 86
Kızılay / Ankara

Taksitli
Satışlarımızdan
Yararlanmak
İster misiniz?

İki Kitap İki Makale

Aydın Aydemir

İşkence üzerine çok söylendi, çok yazıldı. Bir şey üzerine bu denli çok söylenip çok yazıldı mı kimileri konuyu tamamen kanıksıyor; anlatılanlar, onlara artık, çok sıradan uygulamalar gibi gelebiliyor. İşkence konusunda da böyle bir tehlike var. Hele, içinde bulunulan siyasi koşullar öyle gerektirdiği için, işkenceye geçmiştekine göre daha az baş vuruluyorsa, insanlar, bu "musibet" de ortadan kalkıyor sanabiliyorlar. Oysa, önceki sayfalarımızda da vurguladığımız gibi, siyasi tutuklulara "tek tip giysi" zorunluluğunu getirmiş olan zihniyet, bu uygulamanın genel olarak kaldırılması yönünde adımlar atılmış olmasına rağmen nasıl yerli yerinde duruyorsa; 12 Eylül dönemindeki sistematik işkence uygulamasına cevaz veren zihniyet de, "işin icracıları" da yerli yerinde duruyor.

İşkence söz konusu olduğunda hiçbir şeyi unutmamak durumundayız. İşkenceyi kurumsal olarak ortadan kaldıracak bir hukuk düzenini egemen kılamadığımız sürece, yapılanları unutmaya hiçbirimizin hakkı yok. Ve yine unutmamak gerekir ki, şu anda da hiçbir yurttaş işkenceye karşı herhangi bir güvenceye sahip değil.

Aydın Aydemir bazılarımızda olanları unutmaya doğru bir eğilim izlemiş olsa gerek ki, aşağıdaki yazısında bize bir "bellek turu" yaptırıyor.

B.S.

Başucumda iki kitap var: "SANIK BAYAĞA KALK." (1) "KOLLARI BAĞLI DOĞAN." (2)

Okuyalı günler oldu bu kitapları. Ama bir türlü yatağımın başucundan ayırpı kitaplığa bırakamadım. Her yaprağında bir çift insan gözü, gözünüzde; yüzü, yüzünüzde; elleri, ellerinizde; Dante'nin cehenneminden beter işkence evlerindesiniz. Yürek dağlı, elleriniz, ayaklarınız, gözleriniz bağlı!... Düşünüyor insan, "Hiç böyle işkence görmüş müdür insanoğlu çağdaş olalı?"

Kitapların üstünde gazete kesiği iki makale. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu hocamızın birer hafta arayla "Cumhuriyet" te yayımlanmış iki yazısı.⁽³⁾ "Bir daha bu korkunç işkenceler ne yapılsın, ne de insanın yüreğini paramparça eden şu kitaplar yazılsın." der gibi duruyor.

Şimdi kitapların içinden rastgele aldığım şu örnekleri birlikte okuyalım: Diyarbakır'ın 12 Eylül sabahında ki belediye başkanı Mehti Zana'nın,

1985 yılında Askerî Yargıtay'a verdiği yazılı savunmadan bir bölüm: "... Mahkemeden geliyordum. Kantinin yanında kelepçeli bekliyordum. Yan koridorda, iki subay ve birçok gardiyanın kahkahaları ve gürültüleri arasında feryat, çığlıklar geliyordu. Baktığımızda, iki tutuklu çınlıplak soyulmuş, makatlarına sigara yerleştirilmişti. Duman çıkıyordu. Sigara ateşi makatlarına yetişmişti ki, bağırıp kıvranıyorlardı. İnsanın tahammül etmesi imkânsızdı. Gardiyanlar o kadar sıkı ve kısıvrak bağlamışlardı ki, sadece acı feryatlarla bağırabiliyorlardı." (Sanık Ayağa Kalk. Sf. 216)

"... Ellerimi demir birer halkaya bağlayıp tutturuyorlar. Ayaklarım yerde. Ellerim halkalara sıkıca bağlı. Üstümde donum var yalnızca. Bir el ağır ağır donumun içine giriyor. Yumurtalıklarımı avucuna alıp sıkıya başlıyor. Sıkıyor sıkıyor, sıkıyor bırakıyor. Hani iki cevizi avucuna alır da birbirine sıkıştırarak kırmaya çalışırsın ya, işte öyle. Gevşetiyor, sıkıyor, gevşetiyor

sıkıyor. Şok yaptırıyor bir tür. Belimden aşağısına kaldıramayacağım bir yük bağlanmış gibi şimdi. Sıkılmaktan yumurtalarımın verdiği ağır sancı, bütün kasıklarına yayılıyor. Kıvranıyorum. Bedenim kıvrıla kıvrıla bükülen, şekilden şekile giren garip yaylar çiziyor... Görevli ara verir gibi oluyorsa da tekrar başlıyor. Sancı, kasiğime; göbeğime doğru yayılıyor. Sancı yaman, sancı müthiş.... Acımasız canı eller sıkıkça sıkarak, sancıyı her yanıma tattırmaya çalışıyor. Bögürüyorum. Bögürmem ona koşut bir artıyor, bir azalıyor. Bu bögürtü benden mi çıkıyor acaba? Sesimin bu denli çirkin, vahşi, canhıraş bir sese dönüşeceği hiç aklıma gelmezdi. Sesim benden bağımsız almış başını, vahşi, tanınmaz bir çığlıkla gidiyor...." (Kolları Bağlı Doğan. Sf. 33-34)

"... Co adında bir köpek vardı. Yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım'ın köpeğiydi. İri bir kurt köpeğiydi. Çok iyi eğitilmişti.... Yüzbaşı koşulları, hücreleri do-laşmaya çıktığı zaman Co yanında yürüyordu.

Tutuklular Co'ya karşı son derece saygılı olmak zorundaydılar. Çünkü Co çok kıymetli bir varlıktı.

Birgün bir genci koridora çıkardılar. Genç tutuklu 'hazır ol' da beklerken Co'ya hücum emri verildi. Co ruhundaki tüm canavarlıkla saldırıya geçti. Gencecik delikanlı, canavarla karşı karşıya kalınca neye uğradığını şaşırı. Canavarın saldırıları karşısında sağa sola kaçışmaktan başka çaresi yoktu. Çünkü Co'ya dokunmak yasaktı. Yasağın karşılığı büyük dayak ve işkenceydi. Genç tutuklu korunmak için sağa sola kaçarken esas durumunu bozmuş oldu. Ve ayağıyla Co'ya dokundu ki Co geri çağırıldı.

— Sen Co'yu nasıl tekmellersin? Esas duruşunu nasıl bozarsın? diye bağırdılar. Sövüp sayarak, 'soyun' buyruğunu verdiler.

20-25 yaşlarındaki genci, önce banyo denilen lağımlı hücreye soktu-

lar. Çırlıçıplaktı. Lağım sularında de-
belettirdiler. Sudan içirdiler, pislik
yedirdiler. Bu arada lağım suyunun
üstünde yüzen pislikten yemesi için
sürekli dövdüler cop ve sopalarla. Ba-
şını soktular. Sonunda 'başarıya' eriş-
tiler. Genci yarı baygın dışarı
çıkardılar...." (Sanık Ayağa Kalk. St:
93-94)

13

Yahudi Trajedisinden Siyonizm de Sorumludur

Elisabeth Carnerud / Çev. Gürhan Uçkan

Elisabeth Carnerud, Lübnan'da gönüllü hemşirelik yapmış ve Filistin sorununa, yerinde eğilmiştir. Aşağıda uzunluktan ötürü biraz kısaltarak aktardığımız yazısında, siyonizmin, Yahudi soykırımındaki payı anlatılıyor. Ayrıca, Yahudilik ile siyonistliğin aynı şeyler olmadığı ve siyonistlerin yahudiliği, kendi politik maceraları için alet olarak kullandıklarına değiniliyor. İsveç'te yayınlanan NORRKENSFLAMMAN gazetesinin 18-19 Mart tarihli sayılarından aldığımız bu yazının Filistin sorununun unutturulmaya çalışılan bir yönünü aydınlatıyor olması açısından okurlarımız için yararlı olacağına inanıyoruz.

Gürhan Uçkan

Demokratik İsrail miti çoktan yıkıldı ve İsrail, kendisini eleştirenleri cezasız bırakmıyor. Bu işe kalkışanlar, derhal Yahudi düşmanı damgasını yerler, Siyonistler, anti-siyonizm ile anti-semitizmi eşit görürler.

Neden Yahudi kimliği ile siyonist yöntem ve politika hep özdeşmiş gibi gösterilir? Neden İsrail, ne yaparsa yapsın eleştirilmesi tabu olan dünyanın tek ülkesidir?

PAZARLAMA

Siyonist propaganda, Yahudi halkın yaşadığı trajediyi pazarlamayı sürdürüyor. Avrupa Yahudilerinin nazi kamplarında yaşadıkları trajedi İsrail tarafından kullanılıyor. Buna, İsrail devletini destekleyen Amerikalı Yahudiler de katılıyorlar. Yahudilerin devletinin kuruluşunu ve Filistinlilerin yurtlarından sürülüşlerini haklı göstermek için, her çeşit eleştiriyi, anti-semitizm suçlamaları ile susturmaya çalışıyorlar.

Uluslararası dayanışma duyguları zaman zaman kabarıyor ve Filistinlilerin haklarını tanıyan bildiriler imzalanıyor ama, ardından yine sus pus olunuyor. Siyonizm, Filistin halkının temel haklarını açıkça çiğniyor ama, sözde uygar olan görünümü nedeniyle, *apartheid* ile suçlanmıyor. İsrail'

in önderleri, İsrail devletinin kurulduğu zamankiyle aynı aşırılıkta bir politik düşünceye sahipler. Bu insanlar, 1930'lu ve 40'lı yıllardaki faşizan dalganın okullarından geçmiş kişilerdir. Resmen ve cidden, gasp edilen ve ilerde gasp edilmesi düşünülen toprakları Tanrı'nın emriyle gasp ettiklerine/edceklerine inanıyorlar.

Bugün iktidarda işte böylesi macracılar oturuyor. Siyonizm sayesinde yahudilik, politik amaçlarla kullanılıyor. Kutsal kitap, yasa haline getirildiği için dünya Yahudileri, İsrail'i destekleyerek kendilerini dinsel görev yapıyor sanıyorlar.

Başbakan Şamir, bir zamanlar Filistin'de eylemde bulunmuş olan "LEHI" adlı terör örgütünü yönettiği günlerden bu yana epey yol aldı. İngiltere ile nazi Almanya'sının savaş içinde olduğu yıllarda kendi örgütünden, İngiltere ile çarpışmaya bir süre ara verilmesini isteyenlere "hayır" yanıtını vermiş, gerçek düşmanın Almanya değil, İngiltere olduğunu açıklamıştı. LEHI yönetimi, nazi Almanya'sı ile anlaşma yapmaya çalıştı. Acı gerçek, siyonist yönetimin, bir Yahudi devleti kurabilmek için kullandığı yol kalmadığıdır.

TV'DE PROPAGANDA

Bir süre önce Amerikan TV-dizisi

Holocaust (Soykırım) gösterildi; bunu **Winds of War** (Savaş Rüzgârları) izledi. Bu dizilerde de konu edilen büyük insanlık suçunun asla unutulmaması gereklidir ve unutulmayacaktır da. Ne ki, bu konuda az bilinen bir başka taraf var.

Siyonistlerin, Yahudilerin yanında Nazilerin karşısında yer almamaları, işin tadını kaçırıyor. Tam tersi, siyonistler, Nazilerle işbirliği yaptılar. Bu da, siyonizm ile nazizm arasında ortak yanlar olması ile açıklanabilir. Naziler, aralarında, halkların birbiriyle karışmasının zararlı olduğu savı da olan ırkçı teorilerini ortaya attıkları zaman, Almanya'daki Yahudilerin direnişi ile karşılaştılar. Alman vatandaşı Yahudilerin % 95'ini temsil eden Yahudilerin Merkez Birliği, en büyük düşmanın anti-semitizm olduğunu açıkladı.

Siyonistler için ise **assimilasyon**, anti-semitizmden daha önemli bir düşmandı. Çünkü vatandaşı oldukları ülkelere uyum sağlayan Yahudileri Filistin'e yerleşmeye inandırmak olanaksızdı. Oysa siyonistlerin uğruna gözlerini budaktan esirgemedikleri tek şey buydu.

Alman Siyonist Federasyonu'nun 21 Haziran 1933 tarihli -yani Hitler'in iktidarı ele geçirdiği yıl- bildirisinde şu sözler yer alıyordu:

"Bizim Yahudi ulusçuluğuna olan inancımız, Alman halkı ve onun ırksal gerçekler konusundaki düşüncelerine açık ve doğru şekilde hizmet etme amacını taşır. Bizler de karışık evliliğe karşıyız ve Yahudi ırkının temiz tutulmasından yanayız. Hedefimize ulaşmak için, temelde Yahudilere düşmanca bakan bir iktidar ile bile işbirliği yapmaya hazırız. Çünkü yahudilik sorunu, duygusal bir sorun değil, çözümünü tüm halkları, şu sıralar özellikle Alman halkını ilgilendiren bir sorundur."

Yani, siyonizm de, nazizm de Yahudileri, Alman ulusu içinde bir

"sorun" olarak gördü. Avrupa halkının iki birleşmez ırktan -Ari'lerden ve Yahudilerden- oluştuğu düşüncesi, uzun süredir siyonist önderlerce (örneğin Arthur Rupin) yadsınıyordu. Bu nedenle, 1930'lu yılların başında Naziler, Siyonistlerin Filistin'e göç etmelerine yardımcı olmuşlardı. İlk yıllarda bu anlaşma, Alman Yahudilerin, para ve mülkleri ile birlikte Filistin'e göç etmelerinin sağlanması şeklinde uygulandı. Karşılık olarak Yahudiler, Filistin'e Alman mallarının alımına yardımcı oldular ve Amerikan Yahudilerinin Almanya'ya karşı uyguladıkları yaptırımların etkisini azaltmaya çalıştılar. (Bakınız: **Lenni Brenner**: "The Zionism in the Age of Dictators.")

Bu noktada, **Rudolf Kastner**'i anmakta yarar var. Budapeşte'deki Yahudi Büro'sunun başkan yardımcısıydı kendisi, Siyonistler ile Naziler arasındaki işbirliğinin bilinen son örneği, 1944 yazı gibi oldukça sona yakın bir tarihte gerçekleşti. Naziler, "nihaî çözüm" operasyonuna giriştikleri zaman Kastner, **Adolf Eichmann** ile tüyler ürpertici bir anlaşma yaptı. 1.684 siyonist yönetici ve önde gelen Yahudi işadamı, -çoğu Budapeşteli, ya da Kastner'in kendi memleketi Kluj'dandı-, gizlice ülke dışına gönderildi. Buna karşılık olarak Kastner, Auschwitz kampına gönderme tasarımları konusunda "sustu". Binlerce Yahudiyi, geldikleri ülkelerdekenden (Macaristan'dan vs) çok daha iyi yaşayacakları kamplara gönderilecekleri yalanı ile yatıştırdı. Bu korkunç olayın ayrıntılarını, Amerikalı gazeteci **Ben Hecht**'in kitabı "Perfidy"de okuyabilirsiniz.

Rudolf Kastner, **Greenwald** adındaki yaşlı bir kişi tarafından bir raslantı sonucu ortaya çıkartıldı. O sıralar Kastner, Kudüs'te yaşıyordu ve Macaristan'daki yararlarından ötürü yüksek bir statüye sahipti. Ne ki sonunda, sanık sandalyesine oturmadan kurtulamadı. Yaşlı adamı, iftira suçlamasıyla dava etti. O günler İsrail kamuoyu büyük şok geçirdi ve birçok kişi, Kastner'in, tek başına suçlu olmadığını ileri sürdü. Üzerine düşüldüğü takdirde bu suçlamalar, hükümet üyelerinden bazılarının dek uzayacaktı. Olay tam yüksek mahkemeye ulaşmışken, Rudolf Kastner evinin önünde vuruldu. Eski bir güvenlik polisince gerçekleştirilen bu eylemin emrinin yüksek bir makamdan geldiğine, kimsenin kuşkusu yoktu.

"ZALİM KATİLLER"

Kastner'in Eichmann ile işbirliğini başlattığı 1944 yazında Yahudi direnişçilerden **Rabbi Michael Weissmandel**, Çekoslovakya'dan Filistin'deki siyonist önderlere şu mektubu gönderdi:

"Size bu mektubu, Nazilerin dün Macaristan'daki Yahudileri toplu olarak soykırıma göndermeye başladıklarını bildirmek için yazıyorum. Gönderilenler, doğrudan Auschwitz kampında siyanid gazı ile ölmeye gidiyorlar. Erkekler, kadınlar, çocuklar, kundak bebeleri ve hastalar, günde 12.000 kişi olarak gönderiliyorlar. Ve sizler, Filistin'deki kardeşlerimiz, özgür ülkelerdeki tüm insanlar, saltanatınızın sürdüğü ülkelerdeki siz bakanlar susarak, bu kitlesel kıyım katılıyorsunuz. Binlerce ve yine binlerce Yahudi öldürülürken sessizce oturuyorsunuz. Onların parçalanmış yürekleri imdat diye haykırıyor. Sizlerin zalimliği mutlak açıklanacak ve cezalarını bulacaksınız. Bu kitlesel kıyımı uygulayanlar kadar sizler de birer zalim katilsiniz. Bu soğukkanlı cinayetler dizisini, kılınız kıpırdamadan izliyorsunuz. Elleriniz bağlı mı? Oysa bizler, bu gönderilmeleri her an durdurabileceğinizi biliyoruz! Sizler, kardeşlerimiz, İsrail'in evlatları, çıldırdınız mı? Olup biteni hâlâ görmediniz mi? Kimler için saklıyorsunuz paracıklarınızı? KATİLLER, ÇILGINLAR!!! Sizden kimseye hayır yok. Orada paracıklarınızla oturuyorsunuz ve bizler, cehennemin dibinde kanımızı döktürüyoruz."

İşte böyle bir insan haykırıyordu yardım için ve kimse duymadı onu. Siyonist önderler, yaptıklarını çok iyi biliyorlardı. Onların hedefi, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaktı ve buraya herkesin geleceğini biliyorlardı. O zaman önemli olan, seçmekti geleceklere. ABD'deki Yahudi Bürosu Başkanı **Yitzak Greensbaum**, birkaç yıl önce şu sözleri söylüyordu:

"Filistin'deki tek bir inek, Polonya'daki tüm Yahudilerden daha değerlidir. Bir süre önce bana, Yahudilerin Ortak Yardım Fonu'ndan para çekerek Avrupa'daki Yahudilere yardım edip etmeyeceğimizi sordular. Hayır, dedim; şimdi de öyle diyorum. Elimizdeki her şey, bizlerin siyonist savaşımı için gereklidir. Gerisinin pek bir önemi yoktur."

ANTI-SİYONİST YAHUDİLER

Rabbi Moshe Shonfeld, 1977'de yayımladığı **"The Holocaust Victim Accuse"** (Soykırım Kurbanı Suçluyor) adlı kitabında siyonist yöneticileri suçluyor ve onların amaçlarının insanları kurtarmak değil, bir devlet kurmak olduğunu yazıyor. Bir başka Yahudi yazar, **Alfred M. Lilienthal** ABD'de yaşıyor ve peşpeşe yayımladığı kitaplarla benzer suçlamalarda bulunuyor:

— The Zionist Connection (Siyonist Bağı),
— The Goes the Middle East (Ortadoğu'nun Gidişi),
— The Other Side of the Coin (Paranın Öbür Yüzü),
— Which Way to World Government (Dünya Hükümetine Hangi Yolla),

— Israel's Flag is not mine (İsrail'in Bayrağı Benim Bayrağım Değil).
Siyonizme, ırkçılığa ve İsrail'e karşı yükselen seslerin sahipleri arasında, İsrail'in içinde ve dışında yaşayan çok sayıda Yahudi yazar ve aydın da vardır. En ağır eleştirilerde bulunanların başında, Kudüs'teki İbrani Üniversitesi profesörlerinden ve İsrail İnsan Hakları Derneği Başkanı **Israel Shahak** bulunuyor. Aynı dernekte görev yapan ve işgal altındaki bölgelerdeki Filistinlilerin yakın dostu olan tanınmış avukat **Felicia Langer**'i de burada anmak gerekir. Avukat **Lea Tsemel** ve İbrani Üniversitesi'nden **Prof. Lubowitch** de tanınmış anti-siyonistlerdendir.

Alfred Einstein, Arap topraklarında kurulacak bir Yahudi devletinin içereceği tehlikeyi ve doğuracağı sonuçları önceden gördü.

ONURLU SEÇENEK

Henüz 5 Mart 1919'da **New York Times**'ta yayınlanan ve Kaliforniyalı senatör **Khan**'ın sunduğu şu çağrının içeriğini, zaman eskitememiştir:

"Bizler, Filistin'in özgür ve bağımsız bir devlet olarak kurulmasını; ırk, din, etnik köken, ayrımlarına bakmayan demokratik bir yönetimle yönetilmesini ve nereden ve nasıl gelirse gelsin her türlü baskıya karşı kendini savunacak denli güçlü olmasını istiyoruz."

Bu sözler, politik siyonizmin temsilcisi olduğu kötülüğe karşı, onurlu bir seçeneği dile getiriyor. Böylelikle, Yahudiler ve Araplar bir arada, karşılıklı

saygı içinde ve onurlu olarak yaşayabileceklerdir.

Ne yazık ki günümüzde siyonist ideolojiyi ahlâki nedenlerle gönüllü olarak yadsıyacak İsraili Yahudi, birkaç kişi dışında, yok. Tarih bize yerleşim yerlerini vicdani nedenlerle bırakıp giden kolonyalistlerin pek olmadığını gösteriyor. Ne zaman ki ayrıcalıklı durumları biter, o zaman diğer seçeneklere eğilirler. Zimbabve bunun bir örneğidir ve Güney Afrika'da olacak şey de budur.

ÇÖZÜM OLANAĞI VAR

Anlaşmazlığın odak noktası, Filistinlilerin ulusal hakları ile zorunlu göçmenlerin yurtlarına dönme hakkıdır. İlk elde, İsrail işgal bölgelerinden çekilmelidir ve İsrail'in yanında, bir Filistin devleti kurulmalıdır. Bu çok kesin bir gerektir, çözümlenebilir özelliğindedir ve Birleşmiş Milletler'in 1967'deki kararı dahilindedir.

Ne ki İsrail'in barış konusunda bir acelesi yok. Kendisini de işgalci olarak görmüyor. Yoksa, Batıyakası, Gazze ve Doğu Kudüs'ü haksız olarak ellerinde tuttuklarını itiraf etmiş olurlar. Ayrıca, Doğu Kudüs ile Golan çoktan 'ilhak' edilmiştir.

Her çeşit öneriyi geri çevirdikleri gibi, tartışmak için karşı bir taraf olmadığını ileri sürüyorlar. Adını ağızlarına bile almadıkları F.K.Ö., "terörist bir örgüttür ve teröristlerle tartışma masasına oturulamaz". "Barışçı İsrail'in tavrı budur.

Oysa F.K.Ö., BM'in üye ülkelerinin çoğunluğunca, Filistin halkının tek yasal temsilcisi olarak kabul edilmiştir.

İsrail'in tartışma masasına oturmak için böylesine katı bir direniş göstermesinin bir nedeni var doğal olarak. Siyonist ideolojiyi tümünden atmak, kolay değil elbette. İdeolojinin başladığı geçtiğimiz yüzyılın sonundan beri siyonizmin temel çizgisi, genişlemek olmuştur. Siyonist ideoloji de, dinsel bir doktrin üzerine kurulduğu için, ülkenin yerini de Tanrı saptamıştır. Nil'den Fırat'a dek. Bu düşünce, hiçbir siyonist önderin aklından çıkmamıştır. BM'in 1947'de çizdiği haritanın İsrail'e nasıl genişletildiği ortadadır. Golan, dış dünyaya çaktırmadan gizlice 'ilhak edildi'. Fazla bir patırtı kopartılmadan, Kudüs başkent oluverdi. Başında sürdürülen tartışmalar sırasında, İsrail'in genişlemeci yanı nasılsa pek göze batmıyor! □

Amerikalı araştırmacı Alfie Kohn:

"Verimli olan, rekabet değil, işbirliğidir!"

STOCKHOLM - (BİLİM VE SANAT) Bir dizi konferans vermek için çağrılı olarak İsveç'e gelen Amerikalı araştırmacı Alfie Kohn, rekabetin yararları mitini yıkıyor. 1986'da **No Contest a case against competition** (Yarışma Değil rekabete karşı bir durum) adlı kitabı ile büyük ilgi toplayan ve ödül kazanan araştırmacı, rekabetin 'meziyetleri' arasında sayılan şu dört maddeyi eleştiriyor:

- Rekabet, insanın doğasındadır.
- Rekabet, verimliliği artırır, ilerleme sağlar.
- Spor gibi boş vakit eylemleri, rekabeti gerektirir.
- Rekabet, kişiye olumlu yönler kazandırır.

122 Araştırma

1921-1981 yılları arasını inceleyen Kohn, tam 122 araştırma yapmış bir. Yukarıdaki maddelere bir bir karşı çıkıyor:

- *Kişinin sosyalist ya da anarşist olmasına gerek yok rekabeti ortadan kaldırmak istemesi için. Bizim ülkelerimizde rekabet, demokrasi-nin gerekli bir parçası da değil.*

Kendisini demokrat sosyalist olarak tanımlayan Alfie Kohn, rekabetin insanın doğasında olduğunu kanıtlayan hiçbir veri ile karşılaşmamış. Buna karşılık, işbirliğinin çok verimli sonuçlar verdiğini görmüş. Meksikalı ve Amerikalı çocukların birbirlerinden zıt sonuçlara vardığını bir araştırması sırasında gören Kohn, bu çocukların, verilen bir görevi, işbirliği ile daha güzel yaptıklarını (Meksikalıların), rekabetin ise (Amerikalıların) işi çok güçleştirdiğini saptamış.

- *Yarışma duygusu kalıtım yoluyla geçmiyor; öğrenilerek ediniyor, diyor. 1924-1980 arasında değişik sınıflarda uygulanan eğitim yöntemleri, 64 olayda işbirliğinin, 8 olayda da rekabetin daha verimli sonuç verdiğini gösterdi. 36 olayda ise herhangi bir ayırım saptanamadı.*

Kazanma hırsı

Alfie Kohn, Amerikalıların eğlen-

Alfie Kohn

mek için sporu izleyici ya da uygulayıcı olarak seçtikleri zaman, mutlaka yenen ve yenileni olan spor dallarını yeğlediklerine parmak basıyor. Bunun da, sporun bir gereği olmadığını, rekabetin spora sokulması olduğunu söylüyor.

Çeşitli meslek dallarında çalışanlar arasında yaptığı araştırmaların, rekabetin insanların arasını açtığını, kişisel tutkuları kıskırtarak, amacın ikinci planda kalmasına neden olduğunu gösterdiğini de sözlerine ekliyor.

- *Her an karşısındakileri rakip olarak gören insanlar, ileri sürüldüğü gibi olumlu yönlerini değil, kötü yönlerini geliştiriyorlar. Amerika'da bir kişiye söylenecek en berbat söz "looser" 'dir (kaybedici) bu yüzden!*

Komünistlikle suçlanıyor

Alfie Kohn'un ülkesinde işinin zor olduğunu anlamak güç olmuyor. İnsanları yarış atı gibi gören ticari çıkar dünyasının kurucuları ve patronları, Kohn'u "komünistlikle" suçluyorlar.

- *Ben, sosyalizmin her şeye çözüm getireceğini söylemiyorum. Ne ki rekabetin geçerli olduğu kapitalist toplumlarda, insanların nasıl tanınmaz hale getirildiklerini çalışmalarımı gösteriyorum. Araştırmalarım ve sonuçlarım ortada. Buyursunlar baksınlar.* □

Türkçe Korkusu

M. Sunullah Arisoy

İşe, önce TRT'den başlamışlardı. TRT'nin dilini "yaşayan Türkçe"ye çevirmek için. Ne demekse "yaşayan Türkçe"? Küçük bir sözlük de hazırlanmış, ilgililere dağıtılmıştı.

Sonra okullara el atıldı. El konulmadan önceki TDK'ca türetilmiş ya da cumhuriyet ozanlarının, yazarlarının türetilip de, artık günlük dilimize de girmiş, sıkıntısız, hiç mi hiç yadırganmadan kullanılan Türkçe sözcüklere karşı da yoğun bir savaş açıldı.

Neden?

Bunun kökeninde bir korku yatıyor gibi geliyor bana. Sözcükten korkmak? "Devrim", "İnkılâb" a çevirdik. Çevirebildik mi? Türk çocuğu "İnkılâb" demesini beceremiyor ki. İyi ki, beceremiyor. Ne diyor? "İnkılâb". "İnkılâb"ın "i" sini "i" olarak okudunuz mu, bu "devrim" olmaz; söylemesi ayıp "kelipleşme" olur; köpikleşme!

"Devrim" sözcüğü türetilmemiş olsaydı, "İnkılâb" ya da oldukça saptırılmış anlamıyla "İhtilâl" sözcükle-ri dilimizde durmayacak mıydı? O zaman, bu sözcüklere dayanılarak kurulan örgütler "sakıncalıdır, zararlıdır" diye bu sözcüklerden korkup onları kullanmaktan vaz mı geçecektik? Tutun ki, vazgeçtik; ne diyecektik yerine? Hangi sözcüğü ileri sürecektik?

ANAP işbaşına geldikten sonra, TRT'de "İcraatın İçinden" başladı. Başka sözcük bulunamazmış gibi "İcraat"! Geçenlerde, gençlerden biri: "bu ANAP'ın icraatları da..." diyordu. Ne bilsin çocuk "İcraat"ın çoğul olduğunu! "İcra"dan geldiğini!

Dikkat edin, "zararlı" bile diyemediler de "muzır" dediler. Üstelik, bu Arapça sözcüğün yazımı da bir "r" ile değil iki "r" ile: "muzırr". "Muzırr" dediniz mi ardından "yayın" diyemezsiniz "neşriyat" demek daha yakışık almaz mı?

Yaygın bir savı, söylentiye soruşturmak için "muhakkık" görevlendiriyorlar. Bunu siyaset adamlarımızın en yetkilisi söylüyor, basın, TRT de yayıyor. Hukuk öğrenimi görmüş, yıllardır da avukatlık yapan bir genç, "muhak-

kik'in ne olduğunu, tam karşılığını söyleyemedi. Kınamak mı gerekir? Hiç de değil. Bu sözcüğün yazımında da yanlışlık yapılıyor, ister istemez. Sözcükte "i" değil, "ı" kullanmak gerekir.

Geçenlerde sayın İçişleri Bakanı'nın başkanlığında İstanbul'da "Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine bağlı illerle çevre illerin valileri" bir toplantı yapmışlar. Yaparlar. Ona bir diyeceğimiz yok da, TRT'ye verilen bildiride "Olağanüstü hal Bölge valiliğine bağlı illerle **mücvir** il valileri.." deniyordu.

Nerden çıktı dersiniz bu "mücvir" sözcüğü durup dururken? "çevre illeri" denirse, dillerini arı mı sokacaktı?

Korkarım, gençler "mücvir" ile "mücvir" i birbirine karıştıracaklardır!

Artık, gençler, dikkat edin "talebe" diyor; "öğrenci" demiyor. "Öğrenim" kalktı gibi, "tahsil" kol geziyor. TRT'de küçük çocuklar için düzenlenen programın adı: "Merhaba Çocuklar". Bir yandan "Günaydın Türkiye" adında program yapacaksınız, öte yandan 0-6 yaş çocuklarına "Merhaba" diye sesleneceksiniz. Bu "merhaba" öylesine çok, öylesine gereksiz, öylesine sık kullanılır oldu ki, TRT programı mı izliyorsunuz, yoksa köy kahvesinde yarenlik mi ediyorsunuz, belli değil.

Sunucularımız, inceliklerinden olacak kuşkusuz, programa katılan konuklarına "sizi şuraya alalım.." diyorlar. "Siz buraya buyurun, oturun..." derlerse kabalık ederler çünkü.

TRT'nin programlarında "numara yapma..", "kız tavlama", "zamparalık yapma" da sık sık geçmeye başladı. Böylece argomuzu da daha yaygınlaştırmamızın etkin yolunu bulmuş olduk.

Gene geçenlerde 0-6 yaş çocukları için düzenlenen bir programda sayın sunucu, bu minicik çocuklara "...ama onun riski vardır" diyordu. Bu "risk" yetmemiş olmalı ki, on beşine bile ulaşmamış bir çocuğumuz da "kendimi konsantre etmeye çalışı-

yorum" diye konuşuyordu.

"Yanıt" dediği için milli eğitim müfettişinin soruşturmasından zor kurtulan bir genç öğretmenin serüvenini daha geçenlerde dinledim.

Türkçe düşünmek, Türkçe konuşmak, Türkçe yazmak, anadili bilincini yaygınlaştırmak, yoğunlaştırmak bir yana bırakılıp, Türkçeye, o bizim "ses bayrağımız"a "tu kaka.." gözüyle bakmak; daha doğrusu dil bilincinin giderek ortadan kalkar olmasının daha ilginç, daha tedirgin edici, üzücü gelişimleri de var.

Bir iki ay önceki aylık edebiyat dergilerinden birinde yayımlanan genç bir ozanın şiirinden şu sözcükleri ayıkladım. Ozanımız 1963 doğumlu. Şiirin yayımlandığı dergi de sağcı denilen dergilerden değil. 1963 doğumlu genç ozanımız, şu sözcüklerle şiir söyleyebileceğini sanmış: "şüphe, vadetmek, şehir, hasar, kahretmek, ihanet, riya, vehmetmek.."

Geçen yılın sonlarına doğru yayımına son veren bir edebiyat dergisinin yöneticilerinden genç bir yazarımız da, "İlk Yazı"sında "esami, musahih, tekabül, cazip, teklif, tarz, şiar vb.." sözcüklerini kullanıyor; bunların yanısıra da: "anı, sınav, indirim, tüm, öğrenci, eğitim, yöntem, ilgi, dize, vb.." Türkçe sözcüklere elbette kendisine yakışan budur-yer veriyordu. Savunması ilginç: "Yazı dilimizde gündelik konuşma dilimizin özgürlüğünü koruyabilmek için, 'içimizden geldiği gibi' yazıyoruz."

Dilde kargaşayı, savurganlığı, özensizliği, Türkçe sevgisizliğini, anadili bilincinden yoksunluğu "gündelik konuşma dilimizin özgürlüğü" mü saymalıyız?

Konuşma dili, yazı dili ayrımı, bir bakıma "Osmanlılık"tır; Türkçe düşünmesini bilenler, konuşmalarında da, yazılarında da Türkçeyi kullanırlar; neden bu ayırım? Neden gerekli?

Gençlerin "Osmanlıca" öğrenmelerine karşı mıyım? Hayır. Öğrensinler. Ama, onu da "ağızdan dolma" değil, yöntemine uygun öğrensinler. "Osmanlıca" kullanma çabaları "özentî" ötesine geçemezse -ki öyle oluyor; başka nasıl olsun?- bir dil kargaşasının içine düşerler. Kendilerine ederler.

Saniyorum, Ataç Usta gibi, Türkçeyi savunan, gençlerin yazdıklarının ardını kovalayan, onlara göz açtırmayan, onların bilinçlenmesine yardımcı olacak dil eleştirmenlerimize gereksinim, giderek artıyor. □

Dünya Bale Gününe Güzel Bir Selam: İnsancık

Müşerref Hekimoğlu

Dünya Bale Günü ilk kez kutlanıyor ülkemizde. Devlet Opera ve Balesi'nden güzel bir selamla. O selam Duygu Aykal'dan. Dünya Bale Günü'nü Türk balesinin çok değerli bir sanatçısını anarak selamlamak elbet güzel bir olay. Duygu Aykal'ı anmıyor, yaşıyoruz, Dünya Bale Günü'nde son yapıtı "İnsancık"ı seyrettik. Başka zaman öteki balelerini seyredeceğiz. Sanatçıların dünyamızdan ayrılışları da ölmediklerini, ölmezliklerini yaşayacağız. Devlet Opera ve Balesi'ni de kutlamak gerekir. Dünya Bale Günü'nü Duygu Aykal'ın bir yapıtıyla selamlamak güzel bir sevgi ve saygı göstergisi, ayrıca çağdaş bir yaklaşım.

Duygu Aykal yaşamını dansa adanmış, bale dalında güzel ürünler vermiş, hiç ödün vermemiş bir sanatçımız. Yediveren gülü türü üretkenliği, çağdaş bir düzeyi, evrensel boyutları var. Tüm danslarında insanın öyküsünü anlattı yıllar boyunca. İnsan vücudunu en güzel, en gerçekçi

biçimde kullandı. Bitmeyen bir şarkı gibi. İnsanın sevincini, anısını, umudunu, özlemini yineledi durmadan. Yaşama sevinci, barış özlemi, o özlemi dindirmek için verilen savaş, o savaşa karşı çıkanların cüceliği, savaşı sürdürenlerin yüreği ve yüceliğiyle gerçek bir insan öyküsü yazdı danslarıyla. Tüm danslarında duygunun öyküsünü yansıttı aslında...

İnsancık son yapıtı. Bu balenin bir başka boyutunu görüyorum şimdi. Bir ayrılık mesajı mıydı acaba? Onu üretirken neler hissetti? Çalışırken çok mutlu görünüyordu, ama yüzü soluktu biraz, gözleri pırıl pırıl İnsancık'tan sahneler anlatırdı bana. Coşkusuyla sıcacık bir dünyaya daldım. Balenin bitişine doğru Bağdat'a gittim. Irak Kadınlar Konseyi'nin düzenlediği uluslararası bir toplantıya. SHP'li Birgen Keleş ile birlikte. İran-İrak savaşı bu tırmanışa varmamıştı henüz. Asyalı, Afrikalı, Avrupalı, Amerikalı kadınlar da İnsancık'ın özlemini dile getiriyor-

du bir bakıma. İstanbul'a gelince bir telefon, acele Ankara'ya dönmem gerekiyor. İnsancık'ı seyretmek için. Çünkü Duygu Aykal'ın ameliyat olması gerekiyor. Çalışmalar boyunca kansere meydan okuyor, ameliyatı erteletiyor. Kimbilir neler hissederek. Yaratıcı gücünü, üretkenliğini seyrederken güçlenmek istiyordu belki de. Elbet hakkı var. İnsancık büyük coşku ve beğeniyle alkışlandı, yaratıcısına da büyük güç verdi. Ameliyata onun kadar neşeli, mutlu giden hasta az bulunur. Yaşama sevinci hiç solmadı aslında, çok yakından gördüm, ölüm bile o sevinci, o özlemi solduramadı...

Duygu Aykal gerçekçi bir sanatçıydı herşeyden önce. Bale dalındaki ürünlerinin de solmayacağını biliyordu. Önce toprağa güveniyordu, sonra tohumun yeşereceğine. Yaşama ve direnme gücüne. Ülkemizde yaşanan tersine kültür devriminden, Türk-İslam sentezi doğrultusundaki gelişmelerden, yoz döngüden büyük üzüntü duyuyordu. Ancak umudunu ve direncini hiç yitirmiyordu. Tersine çirkine karşı güzeli, çağdışına karşı çağdaşı vurgulamak için çok yürekli bir savaş veriyordu.

Hiçbir savaş boşuna değil dünyamızda. Öncüler ölür, solukları sürer her zaman. Birgün tohum yeşerir. Duygu Aykal'ın çağdaş bir sanatçı savaşını da balenin genç sanatçıları sürdürecektir ve Türk balesi başka bir düzeye varacak giderek. Çağdaş bir savaş verenlerin özlediği boyutlara.

Anlatım gücünü çok ince boyutlara vardır bir sanat bale. Tüm sanat dallarıyla özümleşiyor, ayrıca tüm sanat dallarına başka bir renk, başka bir anlam katıyor. Şiirin, müziğin, resmin, yontunun özüne ulaşıyorsunuz insan vücudunda. İnsancık da böyle bir ka-

rışım işte. İnsanın gerçeğini resim gibi, yontu gibi, şiir gibi, müzik gibi açıkseçik, ayrıca tümüyle veriyor, tüm gerçeğiyle. Bu güzel yapıtı genç baleci Sema Erinc'in sahnelemesi de ayrıca sevindirici bir olay. Sema Erinc Duygu Aykal'ın öğrencisi, dansetmeyi, dansın gücünü, vücudunu güzel kullanmayı ondan öğreniyor. Sonra Duygu Aykal'ın Biz-Siz-Onlar ve Bulutlar Nereye Gider balelerinde dans ediyor. İlişkileri derinleşiyor giderek, Sema Erinc kareografi çalışmalarına da katılıyor. İnsancık'ı sahneye koydukları dönemin coşkusu, gerilimini birlikte yaşıyorlar. Sözün kısası güzel bir usta-çırak ilişkisi, ustası çırağına çok güveniyor, yapıtını ona emanet ediyor. Genç sanatçılar o emaneti çok güzel biçimde değerlendirdiler Dünya Bale Günü'nde. Balecilerin bayramını İnsancık'ın öyküsüyle bütünleştirdiler. O öykü bitmedi kuşkusuz. İnsancık da Duygu Aykal'ın öteki baleleri de kimbilir kaç kez ve nasıl yorumlarla sahnelenecek. Kuşkusuz yabancı sahnelerde de oynayacak. Duygu Aykal da bale dalının sönmeyen yıldızı olarak parlayacak. Yıldızları parlatmak da, karanlığa gömmek de toplumlara bağlı. Çağdaş bir sanatçının yazgısı da yaşadığı top-

Duygu Aykal gerçekçi bir sanatçıydı herşeyden önce. Bale dalındaki ürünlerinin de solmayacağını biliyordu. Önce toprağa güveniyordu, sonra tohumun yeşereceğine. Yaşama ve direnme gücüne. Ülkemizde yaşanan tersine kültür devriminden, Türk-İslam sentezi doğrultusundaki gelişmelerden, yoz döngüden büyük üzüntü duyuyordu. Ancak umudunu ve direncini hiç yitirmiyordu. Tersine çirkine karşı güzeli, çağdışına karşı çağdaşı vurgulamak için çok yürekli bir savaş veriyordu.

Hiçbir savaş boşuna değil dünyamızda. Öncüler ölür, solukları sürer her zaman. Birgün tohum yeşerir.

lumun çağdaşlık düzeyinden kaynaklanıyor. O toplumun kültür birikiminden, uygarlık düzeyinden. Bu noktaya gelince İnsancık'ın sahnelenmesi de, Devlet Opera ve Balesi yöneticilerinin Duygu Aykal'ın yapıtlarını dünyaya tanıtmak için gösterdikleri çabayı da iyi, umutlu bir olay diye yorumlamak gerekir. Özellikle AT Topluluğu'na girmek çabaları doğrultusunda gerçekçi yaklaşım bu. Türkiye o topluluğa ancak çağdaş sanatçılarıyla girebilir. Dünyaya da ancak çağdaş sanatçılarıyla açılabilir.

Her dalda uluslararası boyutunu kanıtlayabilen sanatçılarımızla. Onur duyabileceğimiz bir olay, Türk-İslam sentezi doğrultusunda gelişmelere karşın çağdaş çabalar da boy veriyor. Mart ve Nisan aylarında yaşadığımız sanat olayları, şenlikler, festivaller de bu gerçeği kanıtıyor. Arabesk ortam yapay kalıyor, yapay tohumları dışlıyor toprak, gerçek tohumları yeşertiyor.

Duygu Aykal bu gerçeği de vurgulayan bir sanatçımız. Yaşamıyla da, ölümüyle de. Onu onur duyarak kutluyorum. □

Duygu Aykal (sağda) ve Müşerref Hekimoğlu...

BİLİMKENT YAPI KOOPERATİFİ

Hasan Tahsin Caddesi No: 10/D Tel: 274496 Hatay/İzmir

Maviyl yaşamak
Egenin mavisine demirlemek
Doğanın, turizmin, kültürün
İçinde varolmak
Birlikte ve dostlarla, dostluklar
yaşamak.
Bilimi, kültürü, yaşamı savunmak
sevgiyle, güvenle koklayarak
doğayı.
Birleşmek inatla, sabırla
güvenerek.
Bilimkent'le kooperatifleşmek
Yeniden yaşamak gücü, güveni,
maviyl beraberce....
İZMİR'DEKİ EVİNİZ

Lütfen, aday üyelik için kesip postalayınız.

BİLİMKENT YAPI KOOP. ADAY ÜYE KARTI

Adı:

Soyadı:

Tel:

Adresi:

Mesleği:

Yazlık Konut ☐ Kışlık Konut ☐

S.S.C.B. Tiyatrosunda Perestroyka Hareketi

Ayşegül Yüksel

S.S.C.B.'de tiyatro bağlamında öngörülen köklü değişikliklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da benimsenen yeni modellerin başarılı olup olmayacağını zaman gösterecek. Bu aşamada önemli olan, saygın bir tiyatro geleneği olan büyük bir ülkenin, çağa yaraşır bir tiyatro yaratma adına 'geçmiş'le hesaplaşmayı, geçmişte yapılmış olan yanlışları açık yüreklilikle dünya kamuoyuna açıklamayı göze almış olmasıdır.

Mikhail Gorbacov'un, "Sosyalizm-den uzaklaşmak değil, sosyalizmle daha çok bütünleşmek" olarak nitelediği, kısa sürede uluslararası düzeyde kullanılmaya başlanan "glasnost" ve "perestroyka" terimleriyle 1987'den bu yana dünya gündemindeki en önemli olaylardan biri olup çıkan, S.S.C.B.'de "toplumsal-ekonomik gelişmenin hızlandırılması" hareketinin içerdiği 'yeniden düzenleme' ve 'yeniden yapılaşma' olguları, tüm kurumları olduğu gibi tiyatroyu da ilgilendiriyor.

Türkiye ile S.S.C.B.'nin, iki ülke arasındaki kültür anlaşması gereği sürdürdüğü ilişkilerde son altı yedi ay içinde belirli bir yoğunlaşma görüldü. Ekim 1988'de Uluslararası Tiyatro Enstitüsü tarafından İstanbul'da düzenlenen "Türkiye-A.B.D.-S.S.C.B. Tiyatro Sempozyumu"na katılan Sovyet delegeleri tiyatrodaki perestroyka hareketini açıkladıktan sonra, Şubat 1988'de A.S.T.'in sahnelediği Maksim Gorki'nin "Sonuncular" oyununun basın gecesine katılan, Maksim Gorki Tiyatrosu'nun yönetmeni Azer Neymatov ve Mart ayı içinde Türkiye'ye gelen Sovyet tiyatro heyeti, hem ülkemizde sahnelenen yerli ve yabancı oyunları izlediler, hem de ülkelerinde tiyatro bağlamında yapılması öngörülen değişiklikleri açıkladılar. Devlet Tiyatroları'nda izledikleri "İlk Evlilik" adlı çağdaş Sovyet oyununu çok beğenen Sovyet tiyatro yetkilileri bu yapımın S.S.C.B.'de de sunulmasını

istediler ve oyunun yönetmeni Leyla Tecer'e S.S.C.B.'ye gelip bir Türk oyunu sahnelemesini önerdiler; yönetmen Kenan Işık'ın da önümüzdeki dönem Devlet Tiyatroları'nda bir Sovyet oyunu sahnelemesi düşünüyor. Bilindiği gibi, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda geçen yıl sahnelenen "Vişne Bahçesi" ile bu yıl sahnelenen "Biz Aşağıda İmzası Olanlar" oyunları da Sovyet yönetmenler tarafından yönetilmişti. Yine geçtiğimiz Mart ayında S.S.C.B. Kültür ve Dışişleri Bakanlığı tarafından Tek Kişilik Oyunlar Şenliği'ne katılmak için S.S.C.B.'ye çağrılan Yıldız Kenter, "Ben Anadolu" oyununun yazarı Güngör Dilmen, yönetmeni Yücel Erten ve çevre düzenlemesini yapan Osman Şengezer'le gittiği Taşkent ve Moskova'da oyunu Türkçe ve İngilizce olarak sergiledi.

İki ülke arasında tiyatro alanında görülen yakın ilişkiler, köklü bir tiyatro geleneği olan ve tiyatronun toplum yaşamı içindeki önemini öteden beri benimseyerek tiyatro eylemine tüm ülke düzeyinde büyük ağırlık vermiş olan kuzey komşumuzun, perestroyka anlayışı içinde niçin tiyatrosunu da yenilemek gereksinmesini duyduğu konusunda önemli ölçüde aydınlanmamızı sağladı.

ALTI YÜZ TİYATRO TOPLULUĞU...

S.S.C.B.'nin tiyatro yetkilileri pe-

restroyka hareketini açıklamak için önce uzun yıllar uygulayageldikleri sistemi gündeme getiriyorlar. Başka ülkelerdeki uygulamalara göre belirli bir üstünlüğü olan, tiyatroların devlet bütçesinden desteklenmesi üstüne kurulmuş köklü bir sistem bu. Ancak, devlet desteği aynı zamanda devlet denetimini de getiriyor tiyatrolara. S.S.C.B.'de ünlü Moskova Sanat Tiyatrosu modeli üstüne kurulmuş altı yüz tiyatro topluluğu seyirciye sürekli olarak hizmet veriyor. Bu sistemin en yararlı yanı tiyatro çalışanlarına sağladığı toplumsal güvence. Topluluklardan birinin kadrosuna girebilmiş bir sanatçı artık işsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıya olmadığı için tüm yaratıcı gücünü tiyatroya adayabiliyor. Dahası, ekonomik güvencesi olan bir repertuar tiyatrosu tutarlı bir sanat politikası sürdürebiliyor. Böylece, Devrim'den bu yana, "aynı biçimde düşünen" tiyatro işçileri tiyatroya, aynı amaçlar doğrultusunda ortak bir çaba koyabilmişler ve Moskova Sanat Tiyatrosu yanında, Meyerhold gibi ustaların yönettiği bir dolu güçlü repertuar tiyatrosu çıkmış ortaya. Ancak, büyük ustalar öldükten sonra, onların bıraktığı mirası devralacak yetenekte sanatçıların yetişmemiş olduğu görülmüş. Sanatçı önderlerini yitiren topluluklar çözülmeye başlamışlar: daha da kötüsü, kendilerine rol verilmeyen ya da yalnızca küçük rollerle görevlendirilen, ancak, topluluğa bağımlı oldukları için de başka tiyatrolarda çalışamayan sanatçılar tiyatroları içten çöktürmeye başlamışlar. Bütün bu olumsuz gelişmeler sonucunda topluluklar içinde "yıkıcı bir toplumsal enerji birikimi" oluşmuş ve ortaya konan sanat eylemi "ortak düşüncenin yaratıcılığı" değil, "birörnek olmanın tekdüzeliği"ni yansıtır olmuş. "Seçenek" olabilecek bir başka tür tiyatronun yokluğu karşısında bu olumsuz gelişim, küçükler ya da büyükler için tiyatro yapan irili ufaklı tüm topluluklarda etkili olmaya

başlamış.

Bu arada, teknolojiye ilerlemeler doğrultusunda gelişen anlatım ve iletişim biçimlerinin seyirci karşısında gitgide daha çekici bir konuma ulaşmasıyla, varolan koşulları içinde kendini yenileyemeyen tiyatro, gitgide "eğlence endüstrisi"nin dışına itilmeye başlamış. Toplumbilimcilerin ve uzmanların genel kanısı, tiyatronun, teknolojiye ilerlemeye ayak uyduramadığı için çökmekte olduğu ve günün birinde yok olacağı doğrultusunda.

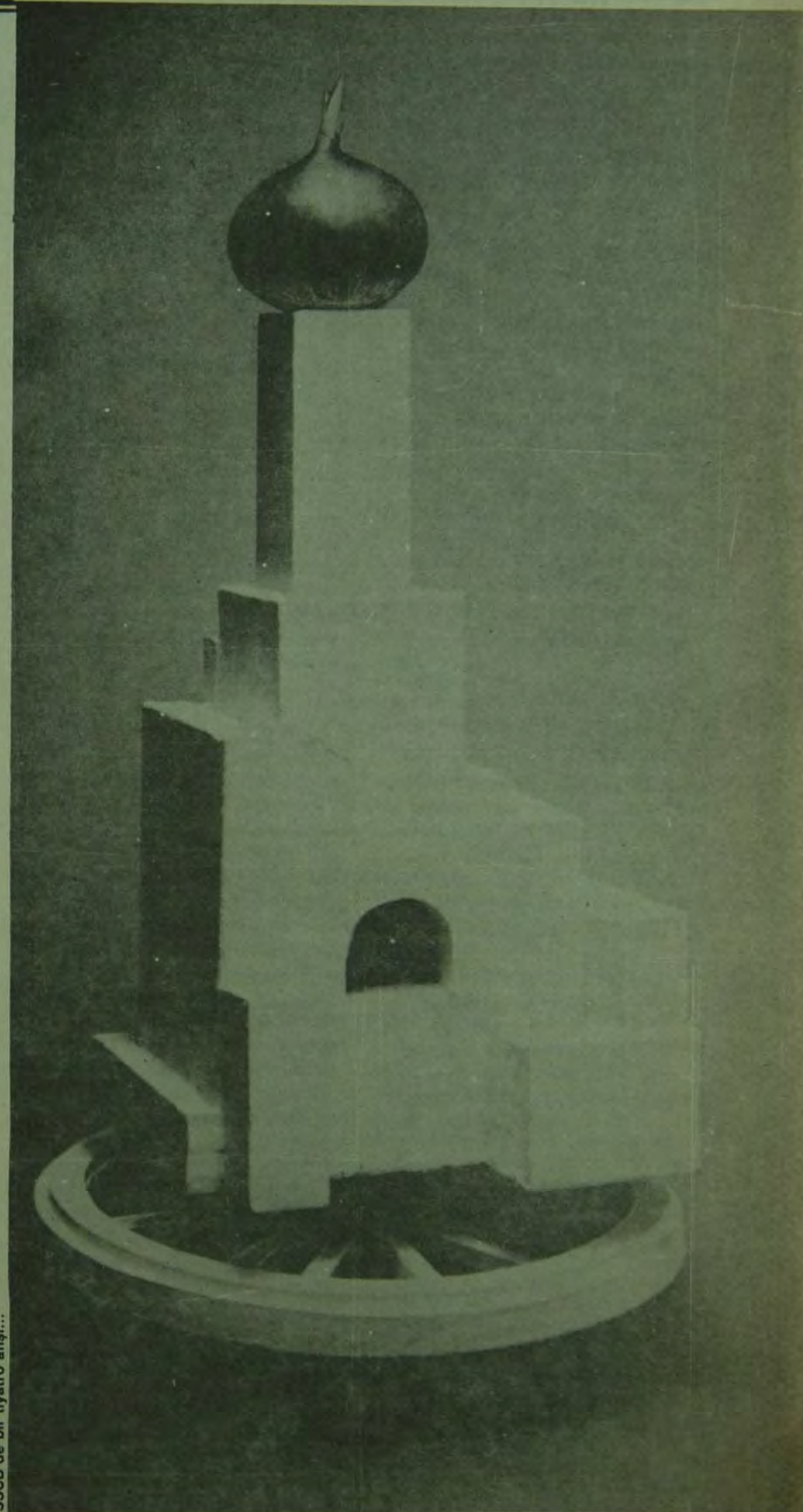
YENİ SEÇENEKLER

Ancak, tiyatro 80'lerde, teknolojinin değiştirdiği dünyada da yaşayabileceğini gösteren bir atılım yapmış. Bu atılım, amatör tiyatro hareketinin hızlanmasıyla, bir dolu gençlik topluluğunun, kendilerine sahne ve seyirci arayan "yeraltı" topluluklarının ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiş. Yıllardır sürdürülmekte olan "kalıplaşmış" tiyatro anlayışının ürünlerinden artık bıkmış olan ve tiyatrodaki "yeni seçenek"ler oluşmasını bekleyen seyirci de bu atılıma sahip çıkmış.

S.S.C.B.'nin 80'lerde tiyatro bağlamında yaşadığı ikilem işte bu: rejimin benimsediği tür "tam ödenekli" tiyatroların gitgide geçerliliğini yitiriyor olması ile seyircinin coşkuyla benimsediği "yeni" tiyatronun rejimin yasal düzenlemeleri dışında kalışı ve devlet tarafından yeni bir düzenlemeye gidilmedikçe de gelişme olanağına sahip olamaması.

S.S.C.B.'nin, perestroyka hareketi içinde tiyatronun da önemli bir yeri olmasına neden bu "açmaz"dır. Tiyatrodaki perestroyka hareketinin amacı S.S.C.B.'de birbirinden farklı tiyatro modellerinin çoğaltılmasına ve bu modeller içinde en yetkinlerinin sivrilmesine olanak sağlamaktır. Bu yolda iki yönlü bir çalışma gerekmektedir. Öncelikle, ulusal tiyatro anlayışına göre kurulmuş eski tür repertuar topluluklarının sayısını sınırlı tutmak ve bu toplulukları "yaratıcılığını yitirmiş" öğelerinden arındırmak, dahası bu tiyatrolarda yaratıcı çalışma yapma gücü kalmamış elemanların birikmesini önlemek için "sözleşme" sisteminin getirilmesi tartışılan konular arasındadır. Böylece, bir yandan bir sanatçının yaşam boyu aynı topluluğa bağımlı kalması, öte yandan da toplulukların artık gereksinme duymadığı sanatçı-

SSCB'de bir tiyatro afişi...

lara tutsak olması önlenilecektir. Öngörülen tüm bu değişiklikler, çok boyutlu yasal düzenlemeler gerektirmektedir. Perestroyka hareketinin sonucu olarak 1986'da kurulan Tiyatro İşçileri Ulusal Birliği, tiyatrodaki "sözleşme" sistemini geliştirecek çalışmalar yapmaktadır.

Perestroyka hareketinin tiyatrodaki amaçladığı ikinci hedef "yeni toplulukların geliştirilmesi"dir. Bugüne dek "taban"dan gelen "itici güç" yoluyla değil de "tepeden inme" buyruklarıyla kurulan tiyatroların çoğu "ölü doğmuş", yaratıcı deneysel çalışmalar kottarma bağlamında başarılı olamamıştır. "Eski" tiyatroya bir "seçenek" oluşturması beklenen "yeni" tiyatroların, toplumun "geleceğe yönelik" devinimlerini yansıtmak, genç kuşaktan seyircinin ilgisini ve sevgisini kazanmak için yaratıcı bir deneysel yaklaşımı benimsemesi gerekmektedir. "Bağımsız sanatsal etkinlikler" oluşturarak Sovyet tiyatrosunun geleceğine yön vermesi beklenen bu tiyatroların kendi kendilerini örgütlemeleri, yasal haklarının sağlanması, ekonomik ve toplumsal statülerinin belirlenmesi yolunda, bu tiyatrolar kurulmadan önce, tasarılar ve uygulama yöntemleri geliştirilmek zorundadır.

ATÖLYE TİYATROLAR

Tiyatrodaki perestroyka doğrultusunda ilk uygulama Moskova'da ve başka büyük kentlerde mantar gibi çoğalmakta olan "atölye" tiyatrolar bağlamında gerçekleştirilmiştir. Moskova'da "kendi yağıyla kavrulması" öngörülen altı "atölye tiyatrosu" ilk kez toplu sözleşme ilkesine bağlı olarak kurulmuştur. Bu tiyatroların kazancı gişe gelirine bağlı olacak, topluluk, yaptığı tiyatro seyirci tarafından tutulursa yaşayacak, tutulmazsa bu topluluklar doğdukları gibi öleceklerdir. Geçmişteki kısır deneyimden alınan ders, perestroyka yanlılarında "tiyatro işçisinin, uğraşının 'risk'lerinin bilincinde olması" gerektiği inancını yerleştirmiştir. S.S.C.B.'de tiyatroyu devlet zoruyla yaşatma eyleminden vazgeçilmiş gibidir; başarılı olmayan ya da gününü doldurmuş bir topluluğun "ölmesi" neredeyse bu alandaki devinin olumlu bir parçası sayılmaktadır. Moskova Sanat Tiyatrosu'na tiyatro tarihindeki yeri ve önemi nedeniyle, devlet eliyle "ölümsüzlük" sunulduğunu ileri süren, Moskova Sa-

nat Tiyatrosu Edebi Kurulu Başkanı Dr. Anatoly M. Smeliansky, "ölmek herhangi bir tiyatro topluluğunun doğal hakkıdır," diyor; "hiç bir tiyatro ölümün ötesine ulaşamaz. Herhangi bir topluluğa 'ölümsüzlük' sunmak, insanı 'ölümsüz' kılmak denli büyük bir sorumsuzluktur."

"Atölye tiyatro"ların gelişimini hem Tiyatro İşçileri Birliği hem de başka devlet kurumları yakından izlemektedir; bu toplulukların, yaratıcı güçlerini kanıtladıkları anda devlet tarafından hem parasal yönden hem de başka yönlerden destek görmesi öngörülmektedir.

GENÇLİK TİYATROLARI

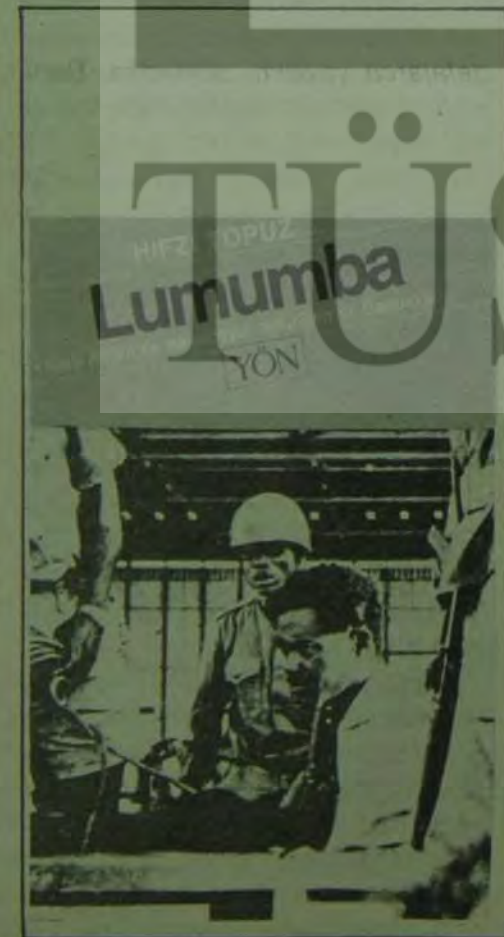
Perestroyka hareketi içinde gerçekleştirilmesi düşünülen bir başka uygulama da, değişik topluluklardan olan sanatçılara başka bir tiyatrodaki oynamak için "bir oyunluk sözleşme" yapma olanağının sağlanmasıdır. Bunun yanında Tiyatro İşçileri Birliği "umut veren" gençlik topluluklarına oyun yeri sağlamaktadır. Gençlik tiyatrolarına, deneyselliğe, tiyatrodaki yaratıcılığa yapılan bu yatırımın temelinde, tiyatroyu genç kuşaklara çekici kılmak isteği yatmaktadır. Tiyatroyu yeniden oluşturma özgürlüğü ve sorumluluğu, yaratıcı olabilen her yaştan sanatçıya, ama özellikle gençlere verilmiştir. Yaşallaşmış ve artık kalıplaşmış tiyatro modeline göre yazan oyun yazarlarının, eski modelleri aşmalarında ve çağın sorunlarına daha etkili biçimde ışık tutabilen yeni modelleri üretecek genç yazarların ortaya çıkmasında, perestroyka hareketi doğrultusunda gelişecek olan "atölye tiyatro"ların önemli bir rol oynayacağına inanılmaktadır.

Perestroyka anlayışı tiyatro eğitiminde de yeniden düzenlemeler getirmektedir. Varolan tiyatro eğitiminin kemikleşmiş yanlarının tartışılması, "geleceğe yönelik" bir tiyatro yaratma yolunda sanatçı eğitilirken hangi yöntemlerin benimseneceğinin ya da oluşturulacağının saptanması yolunda güçlü eğilimler vardır. Tiyatronun tüm öğelerinde yansıyan "yeniden yapılaşma" çalışmaları "eleştiri" alanını da içermektedir. "Ölü bir tiyatro, yetersiz bir tiyatro eğitiminin, yaratıcılıktan uzak sahne yönetiminin ve oyunculuğun, övgü sözcükleriyle bezeli sıkıcı tür bir eleştirinin üremesine neden olur," diyor Dr. Smeliansky; "bugün temel kaygılarımızdan biri de tiyatro

araştırmalarının ve eleştirinin 'eksiksiz' tiyatroların vazgeçilmez öğeleri olarak gelişmesini sağlayacak koşulları yaratmaktır. 'Demokratikleşme' ve 'glasnost' anlayışı, tiyatroların tüm alanları gibi eleştiri alanını da kapsamaktadır."

S.S.C.B.'de tiyatro bağlamında öngörülen köklü değişikliklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da benimsenen yeni modellerin başarılı olup olmayacağını zaman gösterecek. Bu aşamada önemli olan, saygın bir tiyatro geleneği olan büyük bir ülkenin, çağa yaraşır bir tiyatro yaratma adına 'geçmiş'le hesaplaşmayı, tiyatro adına geçmişte yapılmış olan yanlışları açık yüreklilikle dünya kamuoyuna açıklamayı göze almış olmasıdır. S.S.C.B.'de yazarların oyunlarını devlet dairelerine sundukları dönem kapanmış, tiyatroya sırt çevirmiş olan genç kuşaklara seslenebilecek güçte, geleceğe yönelik bir tiyatro oluşturma dönemine girilmiştir. Bu deneyimin içerdiği tartışmalar, pek çok ülkede yaşanan tiyatro sorunlarına olduğu gibi Türk tiyatro kurumlarının sorunları ile ilgili tartışmalara da ışık tutacak niteliktedir. □

Not: Yazıda yer alan somut bilgiler Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün 11-13 Ekim 1987'de düzenlediği "Türkiye-ABD-SSCB İstanbul Tiyatro Sempozyumu"nda SSCB delegelerinden Dr. M. Smeliansky ve A. Rubinstein'in sundukları ve İngilizce çevirilerini yazılı olarak dağıttıkları bildirilerden alınmıştır.

Öznelliğin Keyfi

Semih Acar

Nesnellik mi, öznellik mi! Bu soruya şaşmak en doğrusu. Eskiden bu işin içinden kolay çıkılırdı. Edebiyat kavgaları dikildi üstüne bu tartışmanın. Şimdi o günlerin izini sürmek, yerli yersiz bu iki kavramı çatıştırmak, ancak okumanın caydırıcı etkisi olabilir. Bir başka türlü okumak gerekiyor artık. Ben nesnelliğe yanayım! demek bir başına hangi boşluğu dolduruyorsa, tersini savunmak da aynı boşluğu tamamlar.

Nesnelliği bir yaklaşım 'düsturu' olarak değil de, kuramın içinden bir kavram olarak getiriyorsanız, eleştirel bir yaklaşım olarak yani, o başka. Aslında kimi eleştirmenlerin nesnelliğe alıp veremediği de oldum olası bu. Füsün Akatlı Füsün Altıok'un nesnelliğine yüz-geri ettikten sonra, işte böyle bir öznelliğin keyfini çıkartıyor. Eleştirel denemeleriyle kendince bir ilgi noktasında tutundu ama, elini hep aynı yöne uzatıp sırtını döndüklerine alabildiğine kaşları çatık duruyor.

"Benim, belirli bir anlamda öznellikten hiç pervam yoktur," diyor. "Bunu defalarca yazdım, söyledim. Benim yazın anlayışım, benim beğenim, benim ilgilerimdir yazımı yönlendiren. Bu anlamda öznelim elbet." Görülüyor ki, karışını görüşeni olmasına hiç gelemiyor.

Şaşılacak bir durum yok tabii; roman ve öykü yazılarını topladığı **Edebiyat Defteri**'nde gene aynı kıyıların gizini araştırıyor. Hem hep aynı koyda demir atıp aynı sulara giriyor, hem de öbür koyların suyunun soğukluğundan hayıflanıyor, ikisinin aynı su olmadığını besbelli. Yoğunlukları, derinlikleri, ışığı geçirgenlikleri, kırıp ayırdıkları renkleri farklı; bunun aykırı yanı nedir ki?

Oysa, Tezer Özlü Kırıl'ın, "İnsan ne denli derin düşünebiliyorsa, sevgisi o denli derindir," sözüne Defterini gerçekten açabilseydi, hiç değilse tek renkli bir roman beğenisine koşullanmayacaktı. Gözlere hep aynı sürmeyi çekmek de bir beğeni kuşkusuz ama, insan yalnız başına yaşayıyor

ki. **Bitmeyen Aşk**'ı, "şımarık, aşk budalası, iflah olmaz bir kadınla, megaloman, sorumsuz, rate bir şair bozuntusunun yılan hikâyesine dönen aşklarının romanı gibi" okumak nasıl yazıksa, romanın apayrı yönsemelerini Füsün Akatlı'nın eleştirel okumasının uzağında tutmak da yazıktır. Erdem, pazara çıkartılan aklını yalnızca kendinin beğenmesinde değil, o akli başkalarıyla paylaşmayı bilmekte değil mi? Yoksa gereğinden çok mu nesnel davranmaya çaba gösteriyoruz... Füsün Akatlı'ya yakınlığımıza nesnellik yakıştırmaya kalkışıyoruz aslında, bu kadar erdem bize düştüyse...

Füsün Akatlı son yıllar içinde **Kale Kapısı**'nı, **İnce Memed**'i, **Yeşilçam Dedikleri Türkiye**'yi, **Kerbela**'yı, **Yukarışehir**'i, belki daha yenilerde yayınlanmış olmakla birlikte **Gurbet**'i de okumuştur herhalde, daha başkalarını da ama, o, öznelliği gereği Ahmet Altan'ın romanlarını beğenmek zorundadır. Demir Özlü'nün, "gerçekliğin kendisini değil, ondan daha derin olan, ondan daha sarsıcı olan imgesini vermek" diye tanımladığı sanatın, zaten bu olduğuna inanmakta da özgürdür ama, şu gerçekliğin kendisiyle imgesinin birbirleriyle bunca çelişmesini nasıl açıklamalı? Bu arada, "bir imgeleme ve dolayısıyla bakma/görme olanaklarını sonsuzca çeşitlendirme" olmayan bir edebiyat anlayışında olanlar yakayı kaptırmayı hak edeceklerdir... Beri yanda, öznellik olunacak ya, şu kertede: "Bu kitabında bir kez daha bu işle uğraşırken bir yığın da suç işlemiş taammüden: karamsarlık, umutsuzluk yansıtan bir anlatı bu, bir; 'köhne Bizans edebiyatı', 'levanten edebiyatı' yapmış, iki; bildirişi ve çağrısı yok, üç; tanıklığı ise, öznellik kaldığına göre, tanıklık sayılır mı, dört... Ne var ki, **Bir Beyoğlu Düşü**nü özgün, ilginç ve okunası kılan da işte bütün bunlar olmuş!" Peki, aynıyla bunlar yüzünden **Bir Beyoğlu Düşü**nü sadece suya verenler de hoşgörülle karşılanacak mı?

Üstelik Ahmet Altan'ın **Sudaki İz**'i

için yazdıklarını öznellik saymakla da, bilmiyoruz öznelliğe saygısızlık etmiş olur muyuz! Altan'ın "siyasal bildiri"-sinin arka kapak yazısını gülümsemeden okuyabilmek... Füsün Akatlı **Sudaki İz**'in nasıl bir "roman" olduğunu bilerek, ona yakıştırarak yazmış olmalı arka kapağını: "... inancın kurumsallaşmasının ve birey oluşu tehdit etmesinin romanı... Kesilen ama örtüşmeyen dünyalarının yalnızlığında kişilik kazanan, birtakim arayışlarında savrulan roman kişileri, somut acıların ağırlığını yaşarken de, geleceğin hafifliğine kapılıp sürüklenirken de sahiciyetlerini koruyorlar. Serüven, aşk, çatışma, oyun, düş, humor..." Daha arka kapağını okurken içiniz geçiyor. Onca kabalığı, şematizmi, sahteciliği, perva bilmezliği geniş yüreklilikle aşmış, orta yerdeki riya manifestosunun roman sayılmasını istiyor işte Füsün Akatlı. Ahmet Altan'a karşın, **Sudaki İz**'i "siyasal değil, bütünüyle yazınsal bir düzlemde ele almak", öznelliğin de değil de, cadı kazanının başında keyif çatmaktır düpedüz.

Füsün Akatlı'nın **Sudaki İz**'i "eleştiri" sayarken, Latife Tekin'in **Gece Dersleri**'ni "militan sorumsuzluk"la nitelmesi de ilginç. İkisinden birden kapıldığı öfke kumkumasında, Ahmet Altan "dışardan" olduğu için ödüllendirilirken, Latife Tekin "içerden" sayıldığı için cezalandırılıyor olsa gerek...

Üç Beş Kişi, Bitmeyen Aşk, Pasifik Günleri, Buzul Çağının Virüsü'nde okuma çizgisini keyifli ve ilginç kılabilen Füsün Akatlı, biliyoruz, toplumcu gerçekçiliğe karşı horgörülüdür. Ne var ki; "Yüzeysel bir toplumcu gerçekçilik anlayışının şablonu, şablon dışına taşan yazınsallığı tanınamakta, budamakta direndi" de değil, "Bireysel olup bireysel kalanın ya da tipik olmayanın yazınsallaşamayacağı yollu savlar, hele sayırlıklı durumların mutlaka yazın dışı tutulması gerektiğine ilişkin belitler yıllar yılı yinelenildi durdu" da değil! Toplumcu gerçekçi edebiyatın bir buyurduğu, bir beliti varsa, "Kuramların kural koyuculuğuna baş eğmeyerek, eğmemesiyle çeşitleniyor yazınsallık." beliti de bunun içindedir...

Şu toplumcu gerçekçiliğe duyulan sevgisizlikten, önyargılardan bir kurtulunabilse, öznelliğin keyfi bir başka çıkartılacak, farkedilemiyor. Biz Füsün Altıok'un **Niçin Diyalektik**'ini yeğlese de, Füsün Akatlı'yı okumanın da keyfini çıkartıyoruz oysa... □

İstanbul Sinema Günlerinden Bir Demet

Hüseyin Caner Fidaner

Bir sanat yapıtını etkileyici ve uzun ömürlü kılan, içeriğiyle yansıttığı ve izleyenleri saran ortak duygulardır. İzleyici bir yandan bu duyguları yaşadığı için, öte yandan -örneğin film seyrederken- bu özgül durumun ancak sinemayla anlatılabileceğini bildiği, anladığı için, haz duyar.

Son günlerde, sinema şenlikleri yoluyla pek çok sinemasever bu duyguları doyarsa yaşamış olsa gerek 1. Ankara Film Şenliği'nin ardından 7. İstanbul Sinema Günleri, yürek burkan, öfke doğuran sansür engeline karşı bu ortamı sağlamayı başardı. İki şenliğin seyircisini karşıladığımızda, Ankara'da izleyicinin çoğunlukla öğrencilerden oluştuğunu, İstanbul'da ise yaş ortalamasının yükseldiğini gözliyoruz.

Bu yazıda, İstanbul Sinema Günleri'nde izlediğimiz üç filmden söz edeceğiz.

ORTA YAŞ DUYGULARI

Sinemanın büyüğü dünyası, her yaşın, her toplumun yaşadığı yoğun duy-

guların paylaşıldığı bir ortam olarak görülebilir. Her yaşın ortak duyguları yanında, değişik yaş gruplarının, değişik kuşakların özgül duyguları da yaşanır sinemada. İşte Scola'nın **Teras**'ı da yoğun olarak orta yaş erkeklerinin

TERAS (La Terazza), Yön: Ettore Scola, Oyn: M. Mastroianni, U. Tognazzi, V. Gassman, 1980 yapımı.

duygularını konu alıyor, özne olarak da otuzlu yıllarda doğmuş İtalyan erkekleri kuşağını seçiyor. Bir grup eski arkadaşın aynı çatıda sık sık yaşadıkları partilerden yola çıkan film, orta yaş kaygılarını, genellikle sanıldığı gibi kadınların değil, erkeklerin daha çok yaşadığını vurguluyor. Bu filmde, üretkenliklerini fiziksel olarak yitirmiş, ama yaşam sahnesini terk etmeye ruhsal yünden hazır olmayan bir grup erkeği izliyoruz. Bir türlü senaryo yazamayan senaryo yazarı, TV programı yapamayan TV program yapımcısı, politik sorunları hafta sonu buluştu-

ğunda genç sevgiliyle konuşup, kişisel sorunlarını parti kongresinde kürsüden anlatmayı düşleyen İKP milletvekili, vb. Olmak istedikleri ben ile olabildikleri ben arasındaki farkı, sürekli konuşarak kapatmaya çalışan bu kişiler, içinde bulundukları kısır ilişkileri, ufak tefek farklarla sürekli yinelerler. Filmde asıl üretken olan kadınlardır, evli olmayan anneanne, üstelik ileri yaşında, gebe kalır, örneğin. Bu olaya kadınlar sevecenlik ve hoşgörüyle yaklaşırken, erkekler öfke ve şaşkınlık duyarlar.

Filmde özellikle eşler arasındaki iletişimsizlik ve aile içi yalnızlık duygularını da izliyoruz. Ayrıldığı karısının ancak televizyon ekranındaki görüntüsünü öpebilen orta yaş erkeğine karşı, birbirini arayan genç çiftin sonunda buluştuğunu izliyoruz. Finalde yağmurdan kaçan orta yaş erkekler grubu, kadınlardan ayrı bir yerde eski şarkılarını yinelerken, genç çiftin sağlıklı bir iletişim kurabildiklerini, yağmura çıkmaktan da çekinmediklerini gözliyoruz. Böylece film, geleceğe duyulan umutla sona eriyor.

Teras, bol konuşmalı olduğu için zor izlenen, ama getirdiği toplumsal eleştirilerle çağımız insanına çok şeyler söyleyen, önemli bir film.

BİR MASANIN ÇEVRESİNDE

HANIMEFENDİYE UZUN ÖMÜRLER (Lunga Vita Alla Signora), Yön: Ermanno Olmi, Oyn: Marco Esposito, Simona Brandalise, 1987 yapımı.

Bir ziyafet masası, en başta hanımefendi, sırasıyla bu yemeğe katılma onuruna ermiş seçkin kişiler ve hizmet eden genç garsonlar... Görülebildiği kadarıyla yüzü kâh yenen balığa, kâh köpeğe benzeyen hanımefendi, toplumbilimsel anlamıyla iktidarı ve otoriteyi simgeler, ruhbilimsel anlamıyla hem "ana", hem "süperego"dur, hatta mitolojik yünden bir anatanrıcadır. Yemeğe katılanlar ise toplumun egemen kesimlerini temsil ederler. Genç bir garson, bu yemekte neler gözleyebilir, toplum hakkında neler öğrenebilir? Masada farklı kişiler vardır: yordakçılar / "muhalifler", eskiler / yeniler, kibarlar / görgüsüzler... Ama bunların hepsi de hanımefendiye bağımlıdır. Masada her ayrıntı önceden

belirlenmiştir: Kimin nereye oturacağı, ne yeneceği, ne zaman ne yapılacağı... Protokol müdiresi, en ince ayrıntılara varıncaya dek her şeyi denetim altında tutmaya çalışır... Yalnızca ayakta duran garsonlardan birisi olaya bağımsız bir gözle bakabilecektir.

Ankara Film Şenliği'nden tanıdığımız İtalyan yönetmen Ermanno Olmi, 1987 Venedik Film Şenliğinde Fipresci (Uluslararası Sinema Eleştirmenleri) ödülü alan bu son filmde, toplumun egemen kesimini, dışardan ve eleştirel bir gözle izliyor. Filmde iletişimin sözlerden çok "beden dili" ile sağlandığını gözliyoruz. Kişi, en güçlü ve hızlı iletişim yolu olan beden dili ile çevresine öyle çok şeyler söyler ki... Her kıpırtı, her bakış, her devinim yoğun anlamlar taşır. Olmi bu filmde, bu ayrıntıları ince ince işleyerek çok güzel bir sanat yapıtı ortaya çıkarıyor.

Bir masanın film içinde ne gibi anlamlar taşıyabileceğini Eisenstein'den öğrenmiştik (**Sinema Dersleri**, Eisenstein, Çev. Engin Ayça, Hil Yayın, 1986, sayfa 25-31). Sanki Olmi, bu konuda yeni bir tez yapmış, bağımsız genç garson için bu masanın çevresinden kurtuluş olanağı olup olmadığını tartışıyor. **Hanımefendiye Uzun Ömürler**, üzerine daha çok şeyler söylenecek, yoğun bir film.

BİR KARŞI-KAHRAMAN

ALLONSAFA'N, Yön: Taviani Kardeşler, Oyn: M. Mastroianni, Leo Massari, Müzik: E. Morricone, 1974 yapımı.

"Allonsanfa'n" sözü, aslında Fransız İhtilalinin marşı olan Marseyze ile sözcükleri ve "Haydi çocuklar" anlamına geliyor. Bu söz, filmde devrimci bir grubun önderinin adı. Ama film Allonsanfa'n'nın değil, politik hapisliğin sonunda bu gruptan ayrılmaya çalışan bir soylunun, Fulvio Imbriani'nin öyküsü. Imbriani politik hareketten yıldırdır, ablasının yanına döner, burada çatışmalardan uzak kalmayı umar. Ama hem asıl çatışma içinde sürmektedir, hem de eski yaşamının kendisine yüklediği sorumluluklar vardır: Eski sevgilisi, uzakta büyüyen çocuğu ve romantik-devrimci arkadaşları... Imbriani'nin giderek artan dönekliliği, yeni bir yaşam kurması için yeterli olmayacaktır. Çünkü o belli bir saf seçip orayı savunmak ye-

rine, dönekliliği kendi başına bir yaşam görüşü haline getirecektir. Filmin başında bir kahraman olan Imbriani, giderek coşkusunu, tutarlılığını, insani değerlerini, yücelik duygusunu yitirecek ve bir karşı-kahramana dönüşecektir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde geçmesine karşın, film ne denli çağdaş bir konuya eğiliyor, öyle değil mi?

Mastroianni'nin eşsiz oyunu, Morricone'nin güzelim müziği ile bütünleşen **Allonsanfa'n**, bir karşı-destan adeta, bir çöküşün destanı, Taviani'

lerin, **Babam ve Ustam** (Padre Padrone) öncesi dönemlerinin son filmi olan **Allonsanfa'n**, görüldüğü yerde izlenmeli.

Umuyoruz ki, sinema şenliklerinde sınırlı bir seyirci kitlesine oynayan filmlerin bir kısmı olsun ticari gösterime girer, ya da hiç olmazsa video kasetleri bulunur da bu filmler daha çok seyirciye ulaşır... □

Televizyonda Sinema, Mayıs 1988

Dikkat, Kaçırmayın!

Artık bu bölümün adını, "Olsa da İzlese" diye değiştirmek gerekiyor. ATRT'deki yönetim değişikliği, televizyondaki sinema filmlerine olumsuz yansıdı, ne yazık ki... Son aylarda hem TV listelerindeki nitelikli filmler azaldı, hem de açıklandığı halde gösterilmeyen güzel filmler arttı. Örneğin, artık **Bir Zamanlar Amerika'da'yı**, **Fitzcarraldo**'yu gerçekten izlemek istiyoruz.

□ **22 Mayıs Cumartesi (TV-1):** **Ballad of Cable Hogue** (Çöl Şeytani), Yön: Sam Peckinpah, Oyn: Jason Robards, Stella Stevens, 1970 yapımı. Çölde zengin olmuş bir altın arayıcısı olan Cable Hogue'un geçmişte kendisini soyup ölüme terk eden kişilerden intikam almasını anlatan bu film, Peckinpah'ın yumuşak ve sevecen bir Westerni.

□ **Mayıs Çarşamba (TV-2):** **Fitzcarraldo**, Yön: Werner Herzog, Oyn: Klaus Kinski, Claudia Cardinale, 1982 yapımı. Neden hâlâ gösterilmedi, bilmiyoruz; ama üçüncü kez listeye alınan bu film için beklemeye değer. Opera delisi bir maceracının 1920'ler Güney Amerika'sındaki serüvenleri. Gösterilirse, bu ayın en iyi filmi olacak.

□ **22 Mayıs Pazar (TV-2):** **Neighbours** (Komşular), Yön: John G. Avildsen, Oyn: John Belushi, Dan Aykroyd, 1981 yapımı. Bir banliyödeki yaşamı ve kişilerarası ilişkileri anlatan bu sevimli güldürü, **Blues Brothers**'dan (Cazcı Kardeşler-John Landis) anımsadığımız oyuncular için izlenmeye değer.

□ **24 Mayıs Salı (TV-2):** **The Day After** (Ertesi Gün), Yön: Nicholas Mayer, Oyn: Jason Robards, J.B. Williams, 1983 yapımı. Olası bir nükleer savaşın ertesini anlatan ve ilk gösterimlerinde çok beğenilen bu film, barışçı iletisi ve güncel konusu nedeniyle izlenmeli.

□ **25 Mayıs Çarşamba (TV-2):** **Apa** (Baba), Yön: Istvan Szabo, Oyn: Miklos Gabor, Klari Tolnay, 1966 yapımı. Albay Redl (1984), Mephisto (1981) gibi filmleri ile tanıdığımız Szabo, bu filmiyle 1967 Moskova Film Festivali büyük ödülünü almıştı. Sinemaseverler, ekran başına...

□ **27 Mayıs Cuma (TV-2):** **Dog Day Afternoon** (Köpeklerin Günü), Yön: Sidney Lumet, Oyn: Al Pacino, John Cazale, 1975 yapımı. Yılın en sıcak günü, iki beceriksiz soyguncu bir bankayı soymaya kalkışır. Aslında filmin köpeklerle bir ilgisi yok, adı İngilizcede "yılın en sıcak günü" anlamına geliyor. Seyri hoş bir film.

□ **29 Mayıs Pazar (TV-1):** **Bring me the Head of Alfredo Garcia** (Bana Alfredo Garcia'nın Kellesini Getirin), Yön: Sam Peckinpah, Oyn: Warren Oates, Isela Vega, 1974 yapımı. Kızı saldırıya uğrayan zengin bir Meksikalının suçluları bulana ödül vaat etmesini anlatan bu filmin yüksek dozda şiddet içerdiğini ve daha önce sinemalarda "Bana Onun Kellesini Getirin" adıyla oynadığını anımsatalım.

□ **1 Haziran Çarşamba (TV-2):** **Metin** Yön: Thomas Draeger, Oyn: Trude Yüksel, Daniela Linkiewicz, 1979. 16 mm'lik bu film, Almanyada yaşayan 6 yaşında bir Türk çocuğunun, Metin'in gündelik yaşantısını ve özellikle bir Alman kızı olan Anna'yla ilişkisini anlatıyor. Çocuk filmi olarak çekilmiş olan **Metin**'in televizyonda da çocukların izleyebileceği bir saatte gösterilmesini diliyoruz.

H.C.F.

Hanımefendiye Uzun Ömürler, Yön. Ermanno Olmi

8 Mayıs Size Neyi Anımsatıyor?

Mümtaz İdil

Televizyondaki şık giyimli sunucu, ikisi bay ikisi bayan yarışmacıları izleyicilere tek tek tanıttı. Sunucu, sıradan birkaç soru sorduktan sonra yarışmacılara boş zamanlarında neler yaptıklarını sordu. Yarışmacıların dördü de birbirine benzer yanıtlar verdi: "Boş zamanlarımda kitap okurum, sinemaya giderim, müzik dinlerim, resim yaparım..."

Doğrusu, televizyondaki yarışma programları hemen hiç ilgimi çekmez. Ama kimi zaman insan kendisini kızdırmak ister ya, salt yarışmacıların boş zamanlarında ne yaptıklarını duymak ve yeniden sinirlenmek için televizyon izlediğim olur.

"Adamlara bak yahu," dedim kendi kendime yine öfkeyle, "bir sürü insanın meslek diye bakıp, ekmek parası kazandığı uğraşları boş zamanlarında hallediyorlar... Res doğrusu!" Yaklaşımında haksızdım kuşkusuz. Birilerinin ekmek kapısının bir başkasının eğlencesi olması, hele de bu ülkede, neden yanlış olsundu ki?

"Durun!" diye bağırdım yarışmacılara. Şaşkanlıkla bana baktılar. Sunucu da şaşkınlıktı. Bilinçsizce bir eli gravatını yokladı. Giyiminde bir kusur var sanmıştı besbelli: "Neden?" diye sordu.

"Afedersiniz sunucu bey," dedim, "izin verirsiniz soruları ben sormak istiyorum." Sunucu baştan ayağa şöyle bir süzdü beni: "Becerebilecek misiniz?" "Evet!" dedim coşkuyla, "evet, boş zamanlarımda soru hazırlarım." Sunucu, kameranın üzerinden doğru bir yerlere baktı, sonra bana dönüp, "peki," dedi alaycı bir tonla, "peki, haydi başlayın, ama muzır sorular sormaca yok." Sonra hemen cümlesini tamamladı: "Hoş, sorsanız da fark etmez, yayını kesiveririz o anda, olur biter."

Şimdi yarışmacılar bana dönmüştü. Merakla soracağım soruları bekli-

yorlardı. Onları daha fazla heyecanlandırmaya hakkım olmadığını düşündüm. Sorularına "anahtar bir soru" ile başlayacağımı, bu sorunun doğru yanıtının ise, aynı zamanda yarışmanın konusunu belirleyeceğini söyledim. Soruların son derece kolay olduğunu, yalnızca "boş zamanlarında" okudukları kitaplardaki bilgilerle bile yanıtlayabileceklerini anlattım. Rahatlamış görünüyordular. Sunucu, kaç soru hazırladığımı sordu. Yarışmanın kurallarına uyacağımı ve yalnızca 10 soru soracağımı belirttim.

"Birinci soru: 8 Mayıs size neyi anımsatıyor?" Yarışmacılar, önlerindeki kartlara hemen bir şeyler yazacakmış gibi çabucak kalemlerine sarıldılar, ama öylece kaldılar. 30 saniye süreleri olduğunu hatırlattım. Yirminci saniyeye geldiklerinde henüz hiç biri tek satır yazmamıştı. "Bir ipucu vereyim size," dedim, "8 Mayıs 1945."

Gong çaldığında yalnızca 1. ve 4. masalarda yanıt vardı: "Almanya'nın teslim oluşu. 2. Dünya Savaşı'nın sonu."

Sunucu, 1. ve 4. masalar için izleyicilerden alkış istedi.

"İkinci soru: Irak ve İran arasındaki savaş kaçınıcı yılına girdi?"

Yarışmacılar hemen önlerindeki kağıtları karaladılar. 4 doğru yanıt: "8. yılına." Sunucu bu kez tüm yarışmacılar için kuvvetli bir alkış istedi.

"Üçüncü soru: ABD ile Sovyetler Birliği arasında Cenevre Silahsızlanma Görüşmeleri hangi tarihte başladı? Gün, ay ve yıl olarak yazınız lütfen."

Bu kez yalnızca 1. masadan, eksik bir yanıt geldi: "Mart 1985"

"Mart 1985 doğru, ancak biz gününü de istemiştik. Ne dersiniz sunucu bey, kabul edelim mi?" Sunucu, "iyi olur," gibisinden başını salladı, ama bir şey söylemedi. "12 Mart 1985, doğru yanıtı. Ama biz 1. masadaki yarışmacının 12 Mart tarihini başka bir

olayla karıştırmış olabileceğini varsayarak, yanıtını doğru kabul ediyoruz." Salonda alkışlar...

"Dördüncü soru: 1986 yılı toplam dünya silah harcamalarının dolar olarak tutarı?"

Gong ve 4 yarışmacıda da yanıt yok. Telefonla, "boş zamanlarında silahsızlanma üzerine kitap yazan" 1402'lik bir öğretim görevlisini aramamızı öneriyorum Sunucu'ya, ne hikmetse, kabul ediyor. Telefonun öbür ucundan yanıt hemen geliyor: "921 milyar dolar."

"Beşinci soru: İnsanlığın yazılı tarihi 6 bin yıl olarak biliniyor. Bu 6 bin yıl içinde insanlar yaklaşık kaç yıl savaşıyor?"

Gong ve yanıt yok. Bu kez yanıt önümdeki kağıttan okuyorum: "Yaklaşık 300 yıl"

"Altıncı soru, bir önceki soruya çok benziyor, yarışmacılar biraz düşünürse bulabilecekler: 2. Dünya Savaşı'ndan günümüze ne kadar süre savaşıyor?"

Yine yanıt yok. Yanıtı önümdeki notlardan okumaya devam ediyorum: "26 gün. Üstelik bu günlerin büyük bölümü, 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesi yıllara rastlıyor."

"Yedinci soru: 6 bin yıllık yazılı tarihte yaklaşık kaç sıcak savaş gerçekleşti?"

1. masadaki yarışmacı önündeki kağıda birşeyler karaladı. Ötekiler kalemlerine bile dokunmadılar. 1. masa yanıtını gösterdi: "3 bin."

"Hayır," dedim, "önümdeki notlara göre 15 bin sıcak savaş yaşandı."

"Sekizinci soru: 2. Dünya Savaşı'ndan günümüze irili ufaklı kaç sıcak savaş gerçekleşti?"

Şaşılacak şey, bu kez 3. masa hareketlendi. Çala kalem önündeki kağıda birşeyler yazmaya başladı. Gong çaldığında hâlâ yazıyordu. Kağıdını göstermesini rica ettim: "Kore, Vietnam, Afganistan, Mısır, İran..." Belli ki, zamanı olsa birkaç tane daha ya-

zacaktı: "Soruyu herhalde yanlış anladınız," dedim, 3. masadaki yarışmacıya, "yazdıklarınız doğru, ama onlara daha en az 140 isim daha eklemeniz gerekiyor. Bende notlara göre, yaklaşık 150 savaş olmuş son 43 yılda."

"Dokuzuncu soru biraz uzun, yarışmacılar lütfen dikkatle dinlesinler: Bildiğiniz gibi, dünyadaki savaşlar giderek sivil halkı da içine alan kitle savaşlarına dönüşüyor. Şimdi yarışmacılardan, 1. Dünya Savaşı'nda, 2. Dünya Savaşı'nda, Kore Savaşı'nda ve Vietnam Savaşı'nda sivil halktan ölenlerin askerlere göre oranlarını sırasıyla yazmalarını rica ediyorum."

Gong çaldı, ama yarışmacıların hiç biri kartını kaldırmadı. Sunucu yine telefon etmemizi önerdi. Bu kez, "boş zamanlarında hapiste yatan bir barış suçlusunu" aradık telefonla. Hiç teklemeyen, tane tane yanıtladı sorumuzu: "1. Dünya Savaşı'nda sivil halktan ölenlerin askerlere oranı yüzde 5'tir. Çünkü 1. Dünya Savaşı bir asker savaşıydı. 2. Dünya Savaşı'nda bu oran yüzde 48'e yükseldi. Kore Savaşı'nda sivil ölümlerinin oranı yüzde 84'e fırlarken, Vietnam savaşında bu oran yüzde 90 gibi inanılmaz bir boyuta ulaştı."

Salon, yanıtlar doğru olduğu halde alkışlayamadı, çünkü ortaya çıkan tablo korkunçtu.

"Son soru!" diye bağıarak sessizliği bozdum. "Son soruyu bileceğinizden eminim, çünkü oldukça kolay: Şu anda dünyada kaç insana bir asker, kaç insana bir doktor düşüyor?"

Sorunun hiç de kolay olmadığı hemen anlaşıldı. Boş zamanlarında kitap okuyan, sinemaya giden yarışmacılar, belli ki kitap ve film seçimlerinde savaştan hiç rahatsızlık duymamışlar. Savaşı, salt sözcük anlamıyla, barışın karşısı olarak gören bu insanlar, otobüste birilerinin ayağına basmadan yürümenin, gerektiğinde "menekşe parasına kıyabilmenin", bir resim sergisini gezdikten sonra yaşam sevinci duyabilmenin, asik suratla gezmenin "kişilik göstergesi" olmadığını bilmenin, arada bir, içinden de olsa, çevresindeki insanlara "sizi seviyorum" diyebilmenin, bunun utanılacak bir şey olmadığını kavrayabilmenin... daha binlerce "insani" şeyin barış kavramının kanatları altında olduğunu farkında bile değiller.

Bu kez sunucu, bana bile sorma-

dan telefona sarıldı. "Ne yapıyorsunuz?" dedim. "Telefon edeceğim," dedi. "Kime?"

"Boş zamanlarında bu tür rakamlarla uğraşan bir doktor bulacağım, o yanıt verebilir bu soruya."

Fazla zorlanmadan, aradığı gibi birini buldu: "Şu anda dünyada her 43 kişiye bir asker düşerken, her 1030 kişiye bir doktor düşüyor. Ancak burada, İsveç ya da benzeri bir Kuzey Avrupa ülkesindeki kişi başına düşen doktor ve asker sayısı, Namibya veya benzeri bir Afrika ülkesinde kişi ba-

şına düşen asker ve doktor sayısı arasındaki farkı unutmamak gerek. Sözgelimi, 1986 rakamlarına göre, İsrailli gibi ülkelerde her 20 kişiye bir asker düşerken, Hindistan, Endonezya gibi ülkelerde her 550 kişiye bir asker düşüyor. Türkiye'de bu oran, yine 1986 yılı rakamlarına göre, her 50 kişiye bir asker olarak görünüyor."

Kapı çalınınca kendime geldim. Televizyondaki yarışma programı bitmiş, yerine bir dizi film başlamıştı. Kalkıp televizyonu kapadım, kapıya yöneldim. Gelen kim olursa olsun, ona "seni seviyorum" diyecektim. □

İnsan Hakları Derneği'nin Açıklaması: Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü İçin...

Günümüzde uygarlığın dev boyutlara ulaşmasına karşın ülkemizde kitaplar, dergiler toplatılıyor, kimi yazı işleri müdürleri ve yazarlar 750 yıla varan hapis cezalarına çarptırılıyor, sanat ürünleri üzerinde yoğun sansür uygulanıyor, kitaplar için "imha" kararları verilebiliyor. Ayrıca kimi derneklerin kuruluşu engellenmektedir, öğrenci dernekleri baskı altındadır, sendikalar işlevsiz kalmıştır. Özetle insan beyninin en değerli ürünü olan düşünce ve onu açıklamanın bir aracı olan örgütlenme, yasal düzenlemeler ve uygulamalarla baskı altına alınmıştır.

Oysa düşünce ve örgütlenme özgürlüğü insanın temel hakları arasındadır. Uygar dünyada bu özgürlükler insan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Demokratik rejimi benimseyen ülkelerde çağdaş hertürlü düşüncenin, yasalar çerçevesinde örgütlenmesine olanak tanınmaktadır. Çağımızda uygar toplum, örgütlü toplum demektir. Örgütlenme, toplu halde düşünce açıklamanın bir biçimidir. Ancak Türkiye, düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün kullanılması açısından uygar dünyanın çok gerisinde kalmıştır.

Ülkemizde düşünce ve örgütlenme hak ve özgürlüklerine ötedenberi sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar ülkemizde bilim, sanat ve kültür alanındaki gelişme yollarını tıkamış, toplumsal dinamizmi engellemiştir.

Özellikle T.C.Y.'nin 141-142. maddelerinin tek ya da toplu halde düşünce açıklamayı cezalandıran maddeler olduğu açıktır. Sayısız bilim adamı, sanatçı, yazar, araştırmacı, yayıncı, çevirmen, örgüt yöneticisi ve üyesi düşüncelerinden ötürü yargılanmışlar, tutuklanmışlar ve ağır cezalara mah-

kum edilmişlerdir. Yüz binlerce kitap ve yayın verilen emirlerle ya da yargı kararları ile imha edilmiş ve böylece bilim, sanat ve kültür yaşamının gelişmesi engellenmiştir.

Çağımızda demokratik ilkelere saygı duyan ülkeler, düşünce ve örgütlenme özgürlüğü alanındaki engelleri ortadan kaldırmış ve "düşünce suçu" kavramını reddetmişlerdir.

Çağdaş dünyada her türlü düşüncenin açıklanması ve örgütlenmesi demokrasinin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Yurdumuzda düşünce ve örgütlenme hakkı üzerinde uygulanan bu sınırlamalar, bilimsel, sanatsal ve kültürel açıdan uygar ülkelerle aramızda bir uçurum yaratmıştır.

Ülkemizin bu uçurumu kapatması, insanın temel haklarından olan düşünce ve örgütlenme özgürlüğü alanında uygar ülkeler düzeyine ulaşması, demokratikleşme açısından vazgeçilmez bir görev olarak önümüzde durmaktadır.

Bu nedenle İnsan Hakları Derneği, yukarıda açıkladığımız amaçlarla, düşünce ve örgütlenmenin demokratikleşmesi, bu hak ve özgürlükler üzerine konulan tüm sınırlamaların kaldırılması konusunda çalışmalar yapmak üzere bir komisyon oluşturmuştur.

Avukat Halit Çelenk'in başkanlığında kurulan bu komisyon şu adlardan oluşmaktadır.

Prof. Bahri Savcı, Doç. Dr. Bülent Tanör, Doç. Dr. Nevzat Toroslu, Av. Ahmet Tahtakılıç, Av. Ergin Cınmen, Av. Turgut Kazan, Av. Erşen Sansal, Yazar Mahmut Öngören, Av. İskender Özturanlı, Yazar Uğur Mumcu.

Durumu değerli basınımız aracılığı ile kamuoyuna saygı ile duyururuz. □

“Bunalımın Diyalektiği”

Geçen sayımızdaki “Bizden Size” de sözünü ettiğimiz paneli bu sayımızda ilgiyle izleyeceğinizi umuyoruz. Doğrusu biz bu panelde yalnızca Gencay’dan “gamlı baykuş”luk bekliyorduk; ama sonuçta, bütün tartışmacılarca paylaşılan öyle bir “gamlı baykuş diyalogu” -niteleme Gencay’ın- ortaya çıktı ki, kapağa bir baykuş mu, yoksa beş baykuş mu koyalım, diye sormaktan kendimizi alamadık.

Şaka bir yana, beş seçkin toplumsal- siyasal bilimcinin Türkiye’nin yakın geleceği için çizdiği tablo oldukça karanlık ve tam bir bunalım tablosu. Buna rağmen, o karanlığın aydınlığa dönüştürülebileceğini ısrarla vurguluyorlar: “bunalımın diyalektiği” böyle: “bunalımlar hem sorundur, hem de yaratıcılığın kaynağıdır.”

Evet kapağımızda yine de bir baykuş figürü görüyorsunuz; ama o baykuş, karamsarlığın değil, bize umut taşıyan bilgeliliğin simgesi...

Panelde zengin çözümlemeler, gelecek üzerinde düşünürken yararlanabileceğimiz önemli ipuçları ortaya çıktı. Tartışmayı bu çerçevede derinleştirerek sürdürmeyi düşünüyoruz. Okuyucularımızı da, panele katılan bilim adamlarına (dergimiz aracılığıyla ve yazılı olarak) yöneltecekleri sorularıyla, iletecekleri görüşleriyle tartışmaya katılmaya çağırıyoruz.

Okuyucularımız, Sayın Sunullah Arısoy’un bu sayımızda yer alan yazısını okuyunca, getirdiği eleştirilerden Bilim ve Sanat olarak bizim de payımıza bir şeyler düştüğünü düşüneceklerdir. Gerçekte biz de Sayın Arısoy’un dil konusunda gösterdiği duyarlılığa saygı duyuyoruz. Çabamız, bu saygıyı sayfalarımızda da somut olarak yansıtmak; elbette elimizden geldikince...

Dinle (Gü)ney’den kim şikâyet etmede
Parasızlıkları hikâyet etmede
Gayrı merhametin zerresi kalmamıştır zalim-ü gaddar
sermayede

Bahusus 180 derece ters kutuplardaysanız takip
olunan gayede
Ne menfaati ola ki ceride-i ilm-ü zenaat’ini tevzi
eylesin?
Bil’l’akls darmadağın kılup çöplüğü sana ebedi mevzi
eylesin!
Yaşamak değil bu, eğer geçiyorsa aylar her an
kapanmak korkusuyla
Dönmez billah bu değirmen böyle taşıma suyla
Direniş can havliyle Varlık’la yokluk arasında
Gözü kalmış bıçare kar’l’nin cepteki bozuk parasında
Nasibini almadıkça düzen Sanat’tan ve Billimden
Haksız ve nankör isem eşşek arısı soksun dilimden

Yine son “Bizden Size” de “... ne bizim, ne de senin aziz okuyucu görevlerimiz bitmiyor” demiştik. Nitekim, dergimize ürün olarak da değerli katkılarda bulunan bir aziz okuyucumuz, dostumuz Ercan Eyüboğlu da yukarıya aldığımız taşlamasıyla dayanışma aboneliği kampanyamıza katılıyor. Bizim de kullandığımız 3. hamur kâğıt aracılığıyla 17 Nisan günü yapılan yeni zam darbesinden sonra Eyüboğlu’nun bu taşlaması doğrusu ilaç gibi geliyor...

Latife ediyoruz ama, zam darbeleri yayım yaşamımızdaki bunalımı gerçekte derinleştiriyor. Ama basını “terbiye etme”nin çok etkili bir aracını sürekli olarak ellerinde tutabileceklerini sananların bir yanılgısı var. Yarattıkları bunalım, karşı çözümü de içinde taşıyor. Yineleyelim, “bunalımın diyalektiği” bu; ve onların da kavrayamadıkları nokta...

Sözü, yine Eyüboğlu dostumuzun (verdiği bütün sözlerle rağmen yazısını bu sayımızda da geciktiren) Oğuz Oyan’a attığı bir küçük taşla noktalayalım; sevgiyle dostukla...

OĞUZ OYAN’a, artık geç kalmaması için:

Efendileri ve uşaklarıyla tezgâhçılarına mutlu son
ekonomisi
Birtek ortasında direk, saır yanları kazık, fon
ekonomisi
Postu yoldurmaya, dibi deldirmeye gönüllü koştukça
hödükler
İşbittiren beceriyor, trilyonerliğe fırlıyor yırtık don
ekonomisi

BİLİM ve SANAT

dostlarını

➤ YENİ OKUYUCU ➤ YENİ ABONE ➤ DAYANIŞMA ABONESİ

kampanyasına katılmaya çağırıyor...

- Yıllık abone: 6000 TL.
- Altı aylık abone: 3500 TL.
- Avrupa, yıllık abone: 40 DM.
- ABD, yıllık abone (uçakla): 30\$
- Avustralya, yıllık abone (uçakla): 35 Avustralya Doları
- **BİR YILLIK DAYANIŞMA ABONESİ**
Dileyen dostlarımız için (ve eğer maddi güçleri elveriyorsa):
6000 TL. + dilediklerince
- Eski sayılarımızdan edinmek isteyen okuyucularımızın her bir sayı için 300 TL’lik posta pulu göndermeleri yeterli olacaktır.
- **1987 (7.) Cildimiz yakında çıkıyor.** Bir yılın sayılarını içine alan dizinli ciltlerimizin her birinin fiyatı 6000 TL. (40 DM) dir.
- Dileyen okurlarımız, ellerindeki eski sayıları getirip 2500 TL karşılığında ciltli olanlarla değiştirebilirler.
- Diziniyle birlikte cilt kapaklarımızın her biri 2000 TL (10 DM) dir.

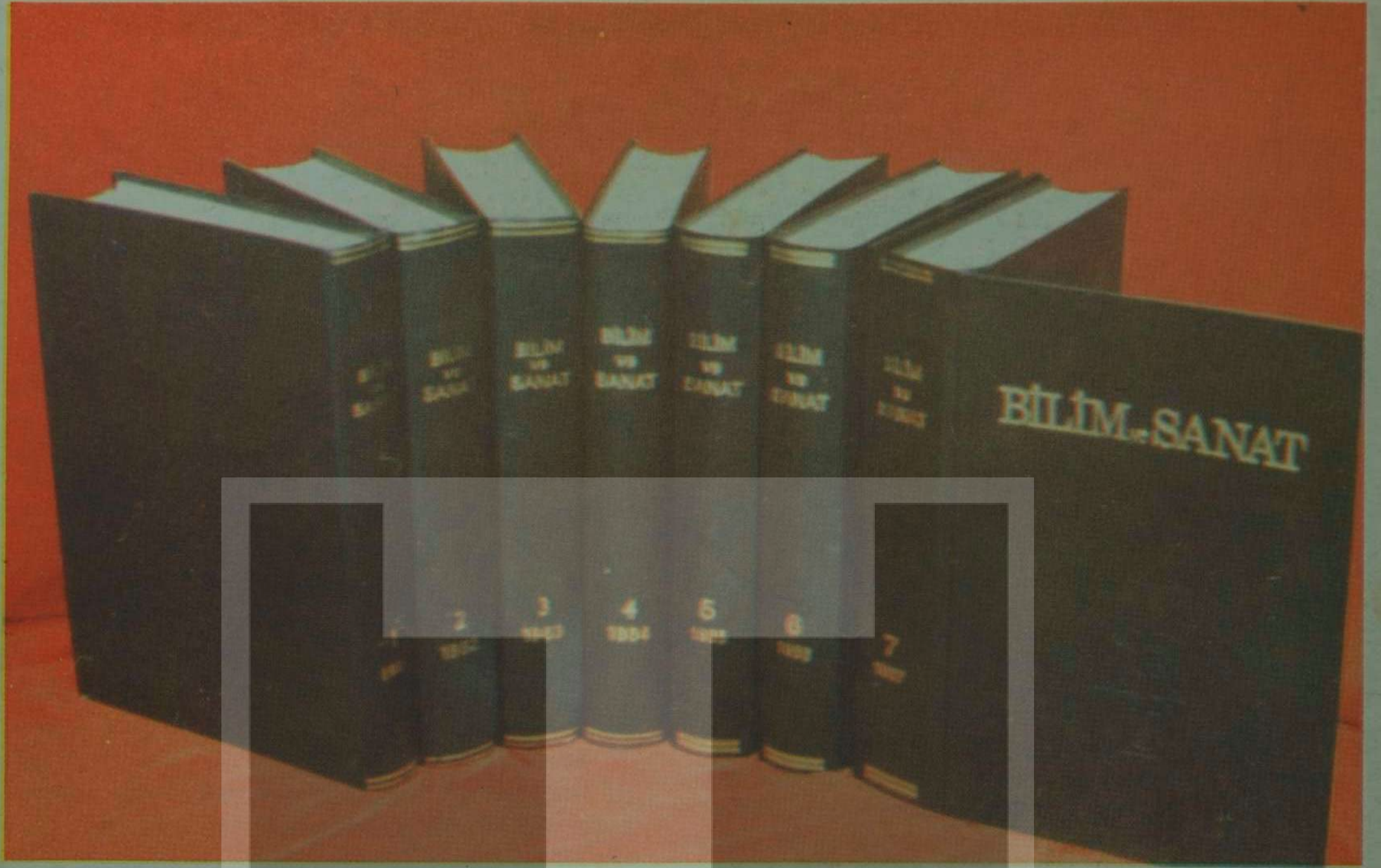
Yurtiçi aboneler için:

Posta Çek No: 12526-1 Sümer Sok. 36/1-A Kızılay Ankara
Tel: 230 59 45

Yurtdışı aboneler için döviz hesaplarımız:

BİLSAN A.Ş.
T. İş Bankası Kızılay Şubesi: 6701-1935
Akbank Kızılay Şubesi: 6778

* Yurtdışı abonelerimizin yalnızca döviz hesabımızı kullanmalarını diliyoruz.

BİLİM ve SANAT CİLTLERİ

Dün-Bugün-Yarın Köprüsü...

- ☐ Fizikten Müziğe
- ☐ Spordan Matematiğe
- ☐ Estetikten Ekonomiye
- ☐ Ulusallıktan Evrenselliğe

Türkiye'nin birikimleri, Türkiye'nin değerleri

1. Cilt (1-12) Tükendi
2. Cilt (13-24) Tükendi
3. Cilt (25-36) 6000 TL.
4. Cilt (37-48) 6000 TL.
5. Cilt (49-60) 6000 TL.
6. Cilt (61-72) 6000 TL.
7. Cilt (73-84) 6000 TL.

Not: 1. Cilt için iki, 2. Cilt için bir sayımız eksik (3,4,15). Bu eksik sayıların fotokopi giderini karşılamaları koşuluyla isteyenlere 1. ve 2. ciltler özel olarak yaptırılır.

Tüm cilt kapakları mevcuttur. Diziniyle birlikte her biri 2000 TL'dir.

Bilim ve Sanat Ciltlerini ve Cilt kapaklarını:

- a) Ödemeli olarak,
- b) Aşağıdaki hesap numaralarımızdan birine ederini yatırarak,
- c) Postu pulu göndererek isteyebilirsiniz.

Yurtdışı için: Ciltler 30 DM, Cilt kapakları 10 DM'dir.

Banka Hesap Numaralarımız: (Döviz)

BİLSAN A.Ş.:

Akbank Kızılay Şubesi / ANKARA. Hesap No: 6778

İş Bankası Kızılay Şubesi. Hesap No: 6701-1935

Posta Çeki No: 12526-1 (Yurtiçi için)

Adres: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay-ANKARA Tel: 230 59 45